HUNCASTLE III.

Edutus Egyetem

EDUTUS
EGYETEM

Huncastle III.

Szerkesztette:
Wirth Gábor, Köbli Ádám

Budapest, 2021

HUNCASTLE III.

Szerkesztette:
Dr. Wirth Gábor, Dr. Köbli Ádám

Olvasószerkesztő:
Szögi Zoltán

Lektorok:
Dr. Virág Zsolt
Nemzeti Várprogram és a Nemzeti Kastélyprogram végrehajtásáért felelős miniszteri biztos, Miniszterelnökség

Dr. Galambos István
történész, Nemzeti Emlékezet Bizottság

Dr. Köbli Ádám
Egyetemi Adjunktus, Edutus Egyetem

Dr. Wirth Gábor
Főiskolai Docens, Edutus Egyetem

Tördelőszerkesztés, nyomdai előkészítés, borítógrafika:
DePress Nyomdaipari Kft.

A borítóképeket készítették:
Dr. Wirth István, Wirth Anita, Dr. Wirth Gábor

Kiadó:
Edutus Egyetem
www.edutus.hu

Felelős kiadó:
Dr. Wirth Gábor

© szerzők, Edutus Egyetem

ISBN 978-963-8445-91-9

Az Edutus Egyetem előszava és köszönetnyilvánítása

Az anyaországi és a határon túli magyarság összetartozásának a turizmusfejlesztés gyakorlatában is meg kell jelenni. A Kárpát-medence turisztikai attrakcióinak döntő többsége teljesen elválaszthatatlan hazánk történelmétől, ezért a határainkon átívelő turizmusfejlesztés nemzeti értékeink ápolását és a jövő generációinak történő átadását is kell, hogy jelentse. A trianoni határokon átnyúló kulturális turizmusról, ezen belül vár- és kastélyturizmusról való közös gondolkodást, illetve a gyakorlatban is megvalósuló közös fejlesztési projekteket, valamint a vár- és kastélyturizmusban is nélkülözhetetlen hálózatok kialakítását jelöltük III. Huncastle-konferenciánk kiemelt témáinak.

Az Edutus Egyetem által szervezett HUNCASTLE konferenciasorozat 2020. december 3-4-ig megrendezésre került online konferenciájának vendégei a Nemzeti Összetartozás évében a trianoni határon túli, a történelmi Magyarország területén található várakkal és kastélyokkal foglalkozó fenntartók, turisztikai vállalkozások és turisztikai szervezetek voltak.

A konferencia bebizonyította, hogy a Kárpát-medence épített örökségének megőrzése, turizmusának fejlesztése csak az anyaországi és a határon túli magyarság együttműködésével valósulhat meg.

Ennek a konferencia előadásait összegző, ISBN-számmal rendelkező, lektorált tanulmánykötetnek a megjelenése szintén a konferencia kiemelkedő eredményeihez tartozik. A kiadvány a lehető legszélesebb körű megismertetése a kutatók, oktatók, gyakorlati szakemberek és a településfejlesztésben tevékenykedők munkájának támogatása mellett a következő években megrendezésre kerülő kulturális, ezen belül vár- és kastélyturizmussal foglalkozó konferenciáknak is fontos kiindulópontját, alapját teremti meg. Tanulmánykötetünkben külön fejezetet szentelünk a vár- és kastélyturizmus fenntartható fejlesztési lehetőségeinek bemutatására, valamint a történelmi értékek megőrzésének és átadásának vizsgálatára. Esettanulmányaikban a szerzők a már bevált anyaországi és határon túli legjobb gyakorlatokat mutatják be, amelyek minden a turizmusban tevékenykedő, azt kutató vagy a gyakorlati ismereteket elsajátítani vágyó olvasó számára is különösen hasznosak lehetnek.

A tanulmánykötet megjelentetésében végzett közreműködésükést köszönetet mondunk valamennyi kedves anyaországi és határon túli szerzőnknek, lektorainknak. Lektori munkájáért, szakmai támogatásáért és bevezető tanulmányáért külön köszöntet mondunk Dr. Virág Zsoltnak, a Nemzeti Várprogram és Nemzeti Kastélyprogram megvalósításáért felelős miniszteri biztosnak.

Dr. Wirth Gábor
Főiskolai docens
Turizmus tanszék

Virág Zsolt[1]

Megújuló és turisztikai vonzerővé váló kastélyok és várak határon innen és túl

Magyarországon jelenleg 18 kastély és 12 vár megújulása van folyamatban a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében. A 2016-ban indult program fejlesztései során az érintett harminc műemlék nem csak régi szépségét nyeri vissza, hanem új funkciókkal is gazdagodik, hogy adottságaikhoz méltó módon megfeleljenek a jelen kor elvárásainak.

A GINOP EU-s program keretén belül 40,4 milliárd forintos uniós támogatás és a hazai költségvetésből mintegy 20 milliárd forint áll a program rendelkezésére. A szakemberek hosszas kutatómunkával készítették elő a fejlesztéseket. A régészeti, restaurátori, levéltári, a köz- és a magángyűjteményekben végzett kutatások mellett az egykori birtokos családok leszármazottaitól is értékes adatok kerültek összegyűjtésre.

Az egyes helyszíneken egyedi tematikájú és jellegű kiállítások kerülnek kialakításra; a megújuló terekben a multimédiás és interaktív eszközök segítségével „virtuális sétákat" is tehetnek majd a látogatók. Az államegóváson és az épületegyüttesek felújításán kívül a korszerű vendégfogadás feltételei is megteremtésre kerülnek, a megújulást követően kávézók, ajándékboltok, prémium kategóriás rendezvényi terek, fotózási és filmforgatási helyszínek is várják majd a vendégeket. Megújulnak a kastélyparkok is, amelyek a kikapcsolódás, feltöltődés helyszínei lesznek. Minden műemlék mellett parkolókat és szálláshelyeket hoznak létre, valamint gyermekprogramokat és múzeumpedagógiai foglalkozásokat szerveznek. Az így újjászületett kastélyok és várak nem csak szellemi mozgatórugói és jelképei lesznek az adott térségnek, hanem munkahely- és közösségteremtő erővel is bírnak, valamint a helyi gazdaságot is erősítik.

A határon átnyúló tükörprojekteket tartalmazó Interreg pályázatok szlovák–magyar, illetve román–magyar vár- és kastélyfejlesztési együttműködési projektekre is lehetőséget biztosítanak. Például az Interreg V-A Slovakia–Hungary Együttműködési Program keretében épülhetett meg a Regéci vár keleti reneszánsz palotaszárnya, amellyel párhuzamosan a határ túloldalán Bodrogszerdahely és Nagyida kastélyai is megújultak.

1. ábra: Regéc – a vár keleti reneszánsz palotaszárnya

Forrás: Civertan Stúdió

[1] művészettörténész, jogász, a Magyar Kastélylexikon-sorozat szerzője, a Nemzeti Várprogram és a Nemzeti Kastélyprogram végrehajtásáért felelős miniszteri biztos (Miniszterelnökség)

Ugyancsak Interreg pályázat nyújt lehetőséget a magyar–szlovák határ térségében – a jelenleg más céllal, iskolaként, önkormányzatként, vagy egyéb intézményként hasznosított műemlék épületekben – egyedi „kastélytörténeti élménypontok" kialakítására, ezek hálózatba szervezésére, valamint ehhez kapcsolódó innovatív turisztikai szolgáltatások fejlesztésére. A kiválasztott kastélyok, kúriák egy-egy termében levéltári kutatásokon alapuló, hiteles, ugyanakkor kreatív, magas színvonalú, több érzékszervre ható, 21. századi, interaktív kiállítóteret és tárlatot hoznak létre. A minikiállításon a látogatók megismerhetik az épület fordulatos történetét, az egykori birtokos családokat, hétköznapjaikat és ünnepeiket, életmódjukat, a hozzájuk kötődő anekdotákat és legendákat. (2. ábra)

2. ábra: Regéc – a vár ebédlőpalotája
Forrás: Civertan Stúdió

A hálózatba szervezett kastélytörténeti élménypontok olyan településeket is turisztikai célponttá tesznek, amelyek korábban nem szerepeltek a turisták úti céljai között.

Kastélytörténeti Élménypontok helyszínei:

Dabas–Gyón – Zlinszky-kúria
Jászó – Premontrei Prépostság
Nagykovácsi – Teleki–Tisza-kastély
Nagyszalánc – Vár
Noszvaj – Szepessy–De la Motte–Almásy-kastély
Perbenyik – Mailáth-kastély
Szirmabesenyő – Szirmay–Dabasi Halász-kastély
Tőketerebes – Csáky–Szapáry–Andrássy-kastély

A regéci vár

A regéci vár első írásos említését egy 1307-ben, Aba Amadé nádor által kiadott oklevél tartalmazza. Ez alapján valószínűsíthető, hogy az erősséget az Aba nemzetség egyik tagja kezdhette el felépíttetni (Györffy 1963). Az 1312-es rozgonyi csatát követően I. Károly (Róbert) király elkobozta a várat az Aba nemzetségtől, és mint honorbirtokként a Drugeth

családnak adományozta (Engel 1996). Zsigmond király idején már a Brankovicsok birtokolták, 1464-ben pedig I. Mátyás királytól a felemelkedő Szapolyai család kapta meg (Horváth 2001). Szapolyai I. János király halálát követően a vár a Serédy (MNL OL E 156), majd a báró Alaghy és a báró Mágochy család tulajdonát képezte, később házasság révén a gróf Esterházy família szerezte meg, de a Rákócziak is igényt tartottak rá (Melegh 2017). 1644-ben I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek sikerült elfoglalnia a várat a Habsburg-párti Esterházyaktól, amely várfoglalást az 1645-ös linzi béke is megerősítette, így Regéc a fejedelmi család egyik mellékrezidenciája lett (Melegh 2017).

II. Rákóczi Ferenc későbbi fejedelem gyermekkorában több évet töltött az erősség falai között, ahol latint és történelmet tanult (R. Várkonyi 1989). Thököly Imre Habsburg-ellenes küzdelmei idején a kurucok támaszpontjaként szolgáló várat 1685-ben elfoglalták a császári csapatok (Mayláth 1889). 1686. április 2-án a bécsi magyar követek jelentették, hogy az egykori főúri rezidencia lerombolásra rendeletetett (Détshy 1969).

A nagyidai Csáky–Dessewffy–Schell-kastély

A nagyidai kastély felépítésének pontos időpontja ismeretlen. Mivel levéltári adatok nem állnak rendelkezésre az épület történetének korai szakaszáról, a kastély látható építészeti jegyei, és ma is meglévő késő reneszánsz–kora barokk boltozatai nyújthatnak támpontot az építéstörténet felvázolásához. Az alapvetően szimmetrikus kastély egésze egy építési ütemben, a 17. század közepe táján épült fel, és később csak kisebb átalakításokat végeztek rajta, valamint új díszítőelemekkel látták el, elsősorban a klasszicizmus korában. A kastély a 17–18. század fordulóján már biztosan a gróf Csáky család tulajdonát képezte. Az első katonai felmérés 1784-ben elkészült térképén jól látható az épület kontúrja, feltüntették a nyugati oldal rövid középső szárnyát is (Mo. kat. felm. 1782-1785). Ekkoriban, a 18. század utolsó harmadában készülhetett el a kastély azon manzárd jellegű barokk tetőzete, valamint a két keleti torony manzárd jellegű sisakja is, amely két, a 19. század közepe táján készült festményen látható (Schell Ferenc Bosco magántulajdonában). Gróf Csáky Antal Brúnó és felesége, Vécsey Anna bárónő 1814-ben klasszicista stílusban átépíttette a kastélyt (Rados 1939). 1851 után az épület átkerült Csáky Alojzia grófnő tulajdonába, aki gróf Dessewffy Ferenc felesége volt. Az itteni kastélyt lányuk, Dessewffy Lujza grófnő és férje, báró Schell Rudolf cs. kir. lovassági őrnagy lakta (Szluha 2008). A 19. század második felében, de mindenképpen az 1896-ból ismert első archív fényképfelvétel elkészítése előtt további átalakításokat végeztek a kastélyon egy vagy több periódusban (Sziklay – Borovszky 1896). Az archív képek tanúsága szerint a kastély tetőzetét 1908 és 1912 között lecserélték (MLT 1695.11, 1695.13; OSZK). A második világháború után báró Schell Péter volt m. kir. belügyminiszter birtokát és kastélyát államosították. Ezután az épület csendőrlaktanya, elemi iskola, óvoda és irodaház céljára szolgált, az 1990-es évek első felében pedig községháza céljára újították fel). (Virág 2021) (3. ábra)

3. ábra: A Csáky–Dessewffy–Schell-kastély Nagyidán.
Forrás: Civertan Stúdió

A bodrogszerdahelyi Bocskay–Vécsey-kastély

A jelenlegi kastély helyén feltehetően már a 14. században vár állt, amelynek bár pontos építési ideje nem ismert, de építtetője valószínűleg a Zerdahelyi (Szerdahelyi) család lehetett, amely nevét is a településről kapta (Karczag – Szabó 2018). 1459-ben a Zerdahelyi család birtokait a rokon Bocskay család kapta meg. Bocskay Miklós Zemplén vármegyei alispán, erdélyi fejedelmi tanácsos egyes források szerint 1589-ben (a kastély korábbi kiállításának egyik tablóján látható évszám, amelynek forrása nem ismert és nem visszafejthető), de mindenképpen a 16. század végén vagy a 17. század elején reneszánsz stílusban átépítette a várat. Az itteni „castellumot" a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele és az 1670. évi felső-magyarországi felkelésben játszott vezető szerepe miatt elkobozták báró Bocskay István Zemplén vármegyei főispántól, a Királyi Tábla tagjától, ekkor 1670. július 25-én egy inventárium is készült az épületről (Inventárium 1670). Egy 1689. február 4-ei keltezésű összeírás már Vécsey (III.) Sándort nevezte meg az egykori Bocskay-javak birtokosaként („Conscriptio" 1689). Az 1732 körül készített Bél Mátyás-féle leírás alapján megállapítható, hogy akkor még a reneszánsz kori várkastély állt Szerdahelyen (Bél 2018). Minden bizonnyal báró Vécsey (I.) László nevéhez fűződik a mai barokk kastélyépület kiépítése a régi reneszánsz várkastélynak, a Bél-féle leírásban is említett téglalap alaprajzú épületnek a felhasználásával, ennek nyugati szakasza déli részéhez L alakban kapcsolódó új szárnyat építettek. A szárnyak találkozásánál ekkor épült meg a négyzetes alaprajzú, háromemeletes torony is. Mivel az 1839-es úrbérrendezési térképen a kastély homlokzatáról látható kis rajz – az épület első ismert ábrázolása – még nem tüntette fel a kocsialáhajtót, ez ezen időpont után készülhetett el (Bodrogsz. úrb. térkép 1839). A Borovszky-féle vármegye-monográfiában 1905-ben megjelent fotón még egyszerű, kevés dísszel ellátott homlokzattal rendelkezett a kastély, az 1910-es évekre azonban már armírozásos sarokdíszítéssel, gazdagabb ablakkereteléssel látták el (Borovszky [1905]).

A Vécsey család 1945-ben a szovjet hadsereg előretörése miatt elhagyta a települést. Az államosított épületet többféle célra használták, többek között óvoda volt falai között. Az 1970-es években romossá vált, azonban még ezen évtized végén közigazgatási célokra helyreállították (Reško – Gecse 1998). (4. ábra)

4 ábra: A Bocskay–Vécsey-kastély Bodrogszerdahelyen
Forrás: Civertan Stúdió

A kastély külső homlokzatait 2020-ban felújították, napjainkban is Bodrogszerdahely önkormányzata működik az épületben. (Virág 2021)

Irodalom

Források

Archív fényképek Schell Ferenc Bosco magántulajdonában és Iparművészeti Múzeum gr. Teleki Sándorné-féle képeslapgyűjteménye. Budapest, MLT 1695.11; 1695.13 és Országos Széchényi Könyvtár képeslapgyűjteménye

Bodrogszerdahely úrbérrendezési térképe, 1839. Készítette: Stainer Lajos Zemplén vármegye mérnöke. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, TK 1339

„Conscriptio", amelyet Megyesy Mihály sárospataki inspektor és Rozman János munkácsi harmincados készített, 1689. február 4. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E 156 - a. - Fasc. 056. - No. 014.

HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 089. - No. 002.

Inventárium a német katonák elmenetele után. Az összeírást Latorcai Ferenc sztropkói harmincados készítette, 1670. július 25. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E 156 - a. - Fasc. 078. - No. 054.

Magyarország első katonai felmérése 1782–1785. Hadtörténeti Intézet Térképtára, Budapest. XXII. 9. szelvény

Szakirodalom

Bél, M. (2018): *Notitia Hungariae novae historico geographica ... Comitatuum ineditorum tomus quintus, in quo continentur... Comitatus Sarosiensis, Zempliniensis, Ungváriensis et Bereghiensis.* Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, pp. 169-170.

Borovszky, S. (é. n. [1905.] szerk.): *Zemplén vármegye (Magyarország vármegyéi és városai).* Apollo Irodalmi Társaság, Budapest, pp. 30.

Détshy, M. (1969): Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 8.*

Engel, P. (1996): *Magyarországi világi archontológiája I-II.* Budapest, pp. 94.

Györffy, Gy. (1963): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Akadémia Kiadó, Budapest, pp. 134-135.

Horváth, R. (2001): Adalékok a Szapolyai család felső-magyarországi felemelkedéséhez. In.: Neumann, T. (szerk.): *Tanulmányok a középkorról (Analecta mediaevalia).* Budapest, pp. 99-112.

Karczag, Á. – Szabó, T. (2018): *A Felvidék és Kárpátalja erődített helyei I–II.* Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, pp. 222-223.

Mayláth, B. (1889): Levéltári adatok Regéczvára történetéhez a XVII. század második feléből. In: *Történelmi Tár.* pp. 1-25.

Melegh, Sz. (2017): *A regéci vár.* Históriaantik Könyvkiadó. pp. 26-31., 40.

R. Várkonyi, Á. (1989): *A fejedelem gyermekkora.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, pp. 170.

Rados, J. (1939): *Magyar kastélyok.* Műemlékek Országos Bizottsága, Budapest, pp. 15.

Reško, S. – Gecse F. (1998): *Bodrogszerdahely. A bodrogközi nemesi falu. (Honismereti Kiskönyvtár 90.)* KT Kiadó, Révkomárom.

Sziklay, J. – Borovszky, S. (szerk. 1896): *Abaúj–Torna vármegye (Magyarország vármegyéi és városai).* Apollo Irodalmi Társaság, Budapest, pp. 349.

Szluha, M. (2008): *Felvidéki nemes családok II. Sáros, Turóc vármegye nemes családjai.* Heraldika Kiadó, Budapest, pp. 147.

Virág, Zs. (2021): A bodrogszerdahelyi (Zerdahelyi)–Bocskay–Vécsey-kastély története. In: *Kastélyok, kúriák, várak és apátságok Magyarországon és Szlovákiában.* Várkastély Kiadó, Budapest, pp. 20-31.

Virág, Zs. (2021): A nagyidai Csáky–Dessewffy–Schell-kastély története. In: *Kastélyok, kúriák, várak és apátságok Magyarországon és Szlovákiában.* Várkastély Kiadó, Budapest, pp. 104-115.

I. fejezet

Fenntartható vár- és kastélyturizmus fejlesztés

Kulcsár László[1] – Bodrogai László Anzelm[2]

Várak, kastélyok és a kulturális turizmus a Kárpát-medencében

Bevezetés

A fertőd–eszterházai Esterházy-kastély és a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély, valamint Tihany és a kulturális turizmus kapcsolatán keresztül a tanulmány bemutatja, hogy a kastélyturizmus milyen lehetőségeket rejt magában az adott térség társadalmi-gazdasági fejlesztése, valamint a nemzeti identitás erősítése területén. A lehetőségek és a jó gyakorlat mellett szólunk a problémákról is, amelyek részben abból származnak, hogy a Kárpát-Medencében található várak és kastélyok bár szorosan összenőttek a régió történelmével, kultúrájával, s annak igen magas szintű reprezentációi, az ismert politikai változások a 20. században megakadályozták kulturális, turisztikai funkcióik ellátását, kiteljesedését a mai kor követelményeinek megfelelő módon. Ezeknek a hátrányoknak leküzdése komoly erőfeszítéseket követel, s a Kárpát-medence térségében még nem jutottunk e problémák végére.

Tanulmányunkban Tihany, a fertőd–eszterházai Esterházy-kastély és a fehérvárcsurgói Károlyi Kastély funkcióváltozásaival kapcsolatos kutatásaink általánosítható eredményeiről adunk áttekintést. Tihanyban, és a két kastély környezetében lévő települések vezetői, valamint a látogatók körében végzett vizsgálatok megmutatták, hogy milyen fontos egy élő, nemzeti, kulturális örökség beágyazódása a térség társadalmi, gazdasági életébe, valamint az együttműködések hálózatának kialakítása.

Szakirodalmi háttér

A várak és kastélyok évszázadok óta jelentős szerepet játszanak egy ország, régió életében. Az a sokrétű funkció, amelyet beteljesítenek jelentősen változott a történelem során, de mindenkor a figyelem középpontjában álltak. A katonai, kereskedelmi, gazdasági, politikai és közigazgatási funkciók különböző mértékben ugyan, de együttesen voltak jelen a várak, kastélyok életében, majd később egyes funkciók, mint például a katonai, nagyban veszítettek jelentőségükből és mások, mint például a turisztikai, fontosabbá váltak. Setti (2016) „If Venice Dies" című könyvében a városok pusztulásának több formáját idézi fel, amelyek nem mindegyike volt kapcsolatban erőszakos pusztítással (mint például annak idején Jerikó, bizonyos részben Karthagó, Tenochtitlan az azték főváros stb. vagy természeti katasztrófával, például Pompei). Ha ezektől eltekintünk, azt tapasztaljuk, hogy elsősorban a települések által betöltött funkciók változtak drámaian, amelyek maguk után vonták a lakosság elvándorlását, máskor pedig éppen a bevándorlás, a népességcsere volt tapasztalható. Vannak olyan esetek, amikor a funkciók diverzitásának eltünése, egy funkció

[1] professor emeritus, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
[2] Ph.D. projektmenedzser, Csákvár Város Önkormányzata

mindent maga alá gyűrő dominanciája jelent fokozott veszélyt, mint például napjainkban a tömegturizmus Dubrovnikban (Raguza), Karstejn (Cseh Köztársaság), vagy Velencében. Setti adatai szerint (2016) például Velence történelmi városrészének területén 1951-ben 175 ezer, 2014-ben már csak 57 ezer lakos volt. A kontrollálatlan tömegturizmus maga után vonhatja a helyi lakosság ellenszenvét, s a turisták számának csökkenését is (Hugues et al 2018), mivel negatív hatása nemcsak a helybeliekre, hanem a turistákra is kisugárzik (Szromek et al. 2019, Krajciková et al. 2020). Setti gondolatmenetét alkalmazhatónak tartjuk témánk, a várak és kastélyok sorsának vizsgálatára is, remélve, hogy Velence és Dubrovnik problémái elkerülhetők. Figyelmeztető jelek azonban már adódnak (Kulcsár – Bodrogai 2018, Kulcsár – Bodrogai 2019). A Törcsvár-i kastély (Bran, Románia) noha soha nem volt Vlad Tepes (Vlad Dracul) lakóhelye, a Román Turisztikai Minisztérium mégis Drakula Kastélyként népszerűsíti (Banyai 2010, Hübner 2011, Lawrence 2012). Candrea - Petre (2019) leírják, milyen problémát jelent az idegenvezetőknek, a személyzetnek a kastély igazi történetének, a kulturális örökségnek ismertetése, mikor az évi több százezer látogató túlnyomó többsége csak Drakula nyomait keresi. Hasonló marketing alakult ki a Csejte-i várral kapcsolatban, előtérbe állítva Báthori Erzsébet („A Csejtei Rém") máig sem tisztázott történetét. Ezek az esetek jó példák arra, hogy egy komoly alapot nélkülöző funkcióhoz kötődő történet, bár nagyon sikeres marketing szempontból, dominanciája milyen zavart okoz egy jelentős kulturális örökség reprezentációjában. A fenti példák arra hívják fel a figyelmet, hogy gondos és előrelátó tervezésre van szükség a nemzeti kulturális örökségekkel kapcsolatban gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt.

A Kárpát-medencében Magyarországon, Erdélyben, Felvidéken, Szerémségben és Kárpátalján a várak és kastélyok sorsa a 20. század második felében másként alakult, mint Nyugat-Európában. A funkcióváltás itt is megtörtént, de eltérő módon. Általában nem az identitást képviselő, kulturális, művészeti funkciók erősödtek meg, hanem oda nem illő, teljesen idegen használat és emellett pedig az állami nemtörődömség dominált. Elég csak arra gondolnunk, hogy a pusztulásra ítélt várak, kastélyok orosz laktanyákká, termelőszövetkezeti magtárakká váltak, szociális otthonok, rossz körülmények között működő oktatási intézmények kaptak bennük helyet, de soknak még ez a sors sem jutott, csak a pusztulás. Érthető módon 1990-után történő tulajdoni és használati rekonstrukció még ma is sokhelyütt komoly nehézségekbe ütközik (Mykhailichenko – Klimova 2020).

Jelenlegi korunkban a turisztikai, kulturális, művészeti funkciók mellett a várak, kastélyok esetében is a nemzeti, a regionális és a vallási identitás reprezentációja kerül egyre inkább előtérbe. Ez a változás megkövetelte, megköveteli a működéssel kapcsolatos koncepciók átalakítását is, az új kihívásokra adott válaszok illeszkedését a megváltozott körülményekhez, mégpedig oly módon, hogy a korunkban legfontosabb funkciók ne sérüljenek, illetőleg kiteljesedjenek. Ezeket a kérdéseket tárgyalja tanulmányunk, elsősorban a fertőd–eszterházai Esterházy-kastély és a fehérvárcsurgói Károlyi-Kastély példáján (Kulcsár et al. 2017, Bodrogai et al. 2017, Bodrogai – Szigeti 2018).

Az Európai Unió 2017-ben fogadta el a tagállamoknak szóló ajánlásokat a kulturális örökséggel kapcsolatos stratégiáról. Ezekben az ajánlásokban, amelyek a 21. században követendő megfontolásokat tartalmazzák (European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century 2018) három prioritást fogalmaztak meg, mint olyanokat, amelyeket a kulturális örökséghez kapcsolódó intézményeknek figyelembe kell venniük.

- Az első a társadalmi komponens, amely közel hozza a kulturális örökséget képviselő közösségeket, programjaikat, tevékenységeiket az érdeklődő közönséghez.
- A második komponens arra szolgál, hogy a kulturális örökséget kapcsolja hozzá a térségi és gazdasági fejlődéshez a turizmuson és a foglalkoztatáson keresztül.
- A harmadik eleme a prioritás együttesnek az, hogy a képzésen, a tudás-transzferen és az oktatáson keresztül járuljon hozzá a kulturális örökség a fenntartható fejlődés kialakulásához az adott térségben és közösségekben.

A turistákat fogadó intézmény szempontjából nézve a probléma valóban sokszor abból adódik, hogy a látogatók nincsenek tisztában a hely, a vár, a kastély történelmi jelentőségével, éppúgy, mint az objektumhoz fűződő sajátos viszonyulásukkal (Musiaka 2013). Nemcsak egyszerűen az ismereteik hiányosak, hanem nem tudják a látottakat kapcsolni saját identitásukhoz.

Mindhárom prioritás jól illeszthető tanulmányunk központi témájához. A társadalmi és gazdasági dimenzió szinte magától értetődően kapcsolódik a mondanivalónkhoz, nemkülönben a harmadik, amely kissé rejtetten ugyan, de teret enged a tudás transzferen túl a társadalmi és közösségi identitás, valamint a turizmus kapcsolódásának is.

A várak és kastélyok funkcióváltozásai

A funkcióváltást megalapozó turisztikai trendek

A külföldi és a hazai szakirodalom egyaránt felhívja a figyelmet a kulturális turizmus robbanásszerű növekedésére 1990 után. A COVID-19 járvány előtti években a növekedés igen intenzív volt, egyesek szerint meghaladta az évi 15%-ot. Jelentőségére utal az a tény is, hogy a világ regisztrált utazásainak mintegy 40%-a kulturális turizmus által motivált (Cerdeiras et al. 2018). A járvány utáni rekonstrukciós folyamat minden bizonnyal tovább erősíti ezt a trendet. A trendnek megfelelő növekedés azonban együtt jár pozitív és negatív folyamatokkal is. A negatív folyamatok közül néhányra már tanulmányunk korábbi részében felhívtuk a figyelmet. Pozitív folyamatként kell értékelnünk azonban azt, hogy a növekedés megmutatkozik a látogatók számában, ami közvetve azt is jelenheti, hogy a korábban nem, vagy alig látogatott turisztikai célterületek, objektumok népszerűbbé válnak. Több más mellett ennek az is oka lehet, hogy újabb társadalmi rétegek, csoportok kapcsolódnak be a kulturális örökség turizmusba, nem kis részben a várakat, kastélyokat érintő területeken. Gazdasági kifejezésekkel élve ez a folyamat azt is jelenti, hogy a kulturális örökség turizmus nagyon sokféle „terméket", munkalehetőségeket kínál, s ennek a tevékenységnek alkalmazkodnia kell az igen sokféle piaci szereplőt magában foglaló fogyasztókhoz.

A kihívásokra adott válaszok igen fontosak mind a kínálati, mind a befogadói oldalon. A megfelelő válasz kialakítása nem egyszerű feladat. Az egyik legfontosabb szereplő ezen a területen az állam, amelynek meg kell teremtenie azt az alapot, amely az elérhetőség, az infrastruktúra és más alapvető fejlesztések terén elengedhetetlenek ahhoz, hogy a kulturális örökség részét képező objektum, vár, vagy kastély bekapcsolódjon a kulturális örökségturizmusba. Természetesen más oldalról is szükség van a változásokra, a funkciók újra gondolására. Így például megfogalmazódik az, hogy a kulturális örökség egy-egy objektuma, mint például egy vár, kastély, vagy egy örökség-együttes, mint például a Tihanyi

félsziget nevezetességei, nem tekinthetők elkülönülve az őket körbe vevő tájtól. A várat, vagy kastélyt övező táj része magának a látványnak, s hozzájárul annak értékeléséhez (Pluskowski 2019). Továbbmenve, nemcsak egyszerűen a funkciók újragondolásáról van szó, hanem azok megvalósítását szolgáló tevékenységekről is. Ezen a területen is új szemlélet nyert teret.

Különös jelentősége van ebből a szempontból például a fesztiválturizmusnak. Jordan (2015) megállapította, hogy a fesztiválturizmus, s itt főként a kulturális fesztiválokra, a komoly művészetekkel kapcsolatos turizmusra gondolt, robbanásszerűen növekedett elsősorban 1990 után és megváltoztatta a kulturális piacot. Négrier (2015) hozzátette azt is, hogy ez a változás a szabadtéri kulturális eseményeknek adott a korábbinál nagyobb teret. Azt is mondhatjuk tehát, hogy a magasabb színvonalat képviselő kulturális, művészeti programok, fesztiválok is kivonultak a szabadba, amely addig jobbára csak a nagy popkoncertek területe volt. Ez a körülmény a kulturális, valamint az épített örökség számára vegyes következményekkel járt. Egyrészt hozzáférhetőbbé tette a kulturális attrakciókat nagyobb számú látogató számára, hiszen a szabad tér több ember befogadására alkalmas, mint egy terem, másrészt szabadabb mozgást tett lehetővé, amely a látogatók számára előnyös, hiszen biztosítja a különböző generációk együttes részvételét. Az sem mellékes, sőt igen lényeges, hogy a szabadtéri kulturális fesztivál alkalmat ad több programon való egyidejű részvételre. Ezek a programok a kulturális mező különböző területéről származhatnak. Például természetismeret, kézművesség, tradicionális mesterségek megismerése, gyakorlása, komolyzenei, népzenei koncertek, előadások. Florida (2004, 2005) szerint nem csak arról van szó, hogy a kulturális rendezvények „kivonultak" a szabadba, hanem arról is, hogy a tradicionális kulturális rendezvényeket egyre inkább felváltja az úgynevezett „kreatív" turisztikai rendezvények sorozata, amelyekben a látogató nem csak szemlélője, rácsodálkozója a kulturális eseményeknek, programoknak, hanem azok lehetőséget kínálnak arra, hogy a látogatók aktívan részt vegyenek a programokban. Cerdeiras et al. (2018) helyesen jegyzik meg, hogy Florida szűken határozza meg a turizmus esetében a kreativitás területét. Véleményük szerint ez a változás nemcsak a látogatókat érinti. A helyszínen dolgozó turisztikai szakembereknek is át kell gondolni korábbi tevékenységüket és új gondolatokkal, ötletekkel kell színesíteni a programokat túl a látogatói aktivitás erősítésén. A szabadtéri kulturális fesztiválok a már említettek mellett azért is bírnak különös jelentőséggel, mert reprezentálják egy kulturális közösséghez való tartozást, legyen az lokális, vallási, vagy nemzeti közösség. Hartley (2004) hozzáteszi, hogy a fesztiváloknak az identitást megmutató és erősítő hatása nemcsak kulturális rendezvényekben, hanem tradicionális termékek és mesterségek, a tájhoz fűződő emlékek, népszokások stb. bemutatásán keresztül is érvényesül. Ez a tendencia a várak, kastélyok esetében, amelyek jelentős szabad térrel rendelkeznek, különösen jelentős. Harley felhívja a figyelmet arra is, hogy a kulturális turizmus veszélyeket is rejt magában, amelyeket célszerű elkerülni. Nem minden esetben csak környezeti problémákról lehet szó, hanem olyan társadalmi változásokról, amelyek pont a sugalmazott kulturális értékeket áldozzák fel a kereskedelmi, üzleti megfontolások érdekében. Gustafsson (2009) hasonlóan erre a veszélyre figyelmeztet, amikor kifejti, hogy nem szabad megengedni, hogy a kulturális attrakciókhoz, a történelmi identitáshoz nem kötődő, nem autentikus kereskedelem jöjjön létre a szabadtéri programok mellett. Huibin – Marzuki - Razak (2012) szintén arra is felhívták a figyelmet, hogy a kulturális örökség turizmus gyors fejlődése veszélyezteti magát az örökségi színterek objektivációit, legyenek azok épületek, tájak, növényzetek stb., továbbá erősen terhelik a környezetet.

Az esettanulmányok tapasztalatai

A következőkben az általunk említett kutatások, esettanulmányok tapasztalatait tekintjük át az elemzett változások, új turisztikai trendek fényében. Terjedelmi okokból csak a legfontosabb megállapításokra szorítkozunk.

Az Esterházy-kastély esetében Fertődön az említett változások két területen jelentkeztek:

- Egyrészt a művészeti, kulturális attrakciók szorosan kötődtek a történelmi örökséghez, egymáshoz kapcsolva a különböző tereket (rózsakert, hangversenyterem, színházi előadások, a palota bejárások, turizmus gyakorlati oktatás, hagyományos viseletek, exkluzív rendezvények stb.).
- Másrészt „kiléptek" a Kastély épület-együttesből és a táj, a térség kulturális, egészség turizmus, kiránduló, szabadidő turizmus stb. jellegzetességeivel együtt fogalmazták meg elképzeléseiket.

A fertőd–eszterházai Esterházy-kastély ma már az egyik kiemelkedő kulturális örökség együttes, amely történelmének bemutatásával reprezentálja a kor kulturális, művészeti és politikai teljesítményét. Földrajzi fekvése egyaránt magán visel kedvező és kedvezőtlen vonásokat. Sopron, a fertőparti települések, Ausztria közelsége, Fertő tó, az attraktív táj jelentik a kedvező földrajzi elhelyezkedést. A kedvezőtlen vonások egyrészt a közelben, de Ausztria területén lévő Kismartoni Esterházy Kastély jelenlétével, az így létrejött versenyhelyzettel kapcsolatosak, másrészt a fertődi Palota környezetének egyes infrastrukturális hiányosságaival függnek össze.

A fehérvárcsurgói Károlyi-kastély Fehérvárcsurgó települése legjelentősebb vonzerőjének tekinthető. A kastély helyszíne igen behatárolt, építményeire és azt körbe vevő területre koncentrálódik. Fehérvárcsurgó településsel való kapcsolata, együttműködése igen sok kívánnivalót hagy maga után, nem is elsősorban a Kastélynak köszönhetően. A fehérvárcsurgói Károlyi-kastély funkciói a következők szerint alakultak:

- A kastély elsősorban a magasabb szintű kulturális tevékenységek megvalósítását tűzte ki célul, ami egyben azt is jelentette, hogy a látogatók elsősorban e tevékenységek iránt érdeklődők közül kerültek ki.
- A programok változatosságát bővítendő, igen sikeres szabadtéri dísznövény és virág kiállítás, vásár szerepel a tevékenységek között, amely illeszkedik a kulturális programokhoz is.

A Károlyi-kastély esetében is bizonyos infrastrukturális hiányosságok, még nem elkészült felújítások okoznak problémát. Az Esterházy-kastélytól eltérően a Károlyi-kastély nem kapcsolódik szervesen a környező térségéhez, településekhez, így különösen fontos a hasonló intézményekhez való intenzív hálózatos kapcsolódása a Kárpát-medencében, s Európában általában is. E problémákból eredően jól kimutathatók az eltérő érdekeltségek közötti feszültségek, amelyek az igen színvonalas művészeti, kulturális tevékenység (hangversenyek, irodalmi, kulturális hagyatékok gondozása, kutatása) és a vendégkör bővítését szorgalmazó vállalkozások között tapasztalható. Remélhetően a felújítási munkák

befejezése után, amely lehetőséget ad új, de az alapvető funkciók sérelme nélküli megvalósításra, ezek a problémák enyhülnek.

Tihany turisztikai helyzete ismét más típust érzékeltet. Ebben az esetben nem egy vár vagy kastély és környezetének viszonyáról, a kulturális örökség turisztikai szempontból is fontos épületéről van szó, hanem egy kiemelkedően jelentős történelmi, szakrális, kulturális örökségeket felvonultató, s a nemzeti identitást is képviselő félszigetről, amelynek ismertsége és népszerűsége magyar viszonylatban páratlan. Látogatottsága is méltó ehhez a jelentőséghez, a hazai és külföldi turisták Budapest után talán a legnagyobb vonzerővel bíró nemzeti örökség-együttese. A tanulmányunk témája szempontjából felmerülő problémák a következők.

- A tömegturizmus és a helyszín adottságai között lévő feszültségek. Így a művi és természeti környezet sérülékenysége, a látogatók és a helyi lakosság közötti konfliktusok, a helyszínhez nem illő kereskedelmi tevékenységek.

- A rendelkezésre álló infrastruktúra hiányosságai, amelyek különös erősséggel mutatkoztak meg a turisztikai szezon időszakában. A közelmúltban meginduló infrastrukturális, közlekedési fejlesztések, amelyek nem egyszerűen csak a félszigetet érintik, hanem a hozzá kapcsolódó területeket, útvonalakat (gépkocsi, komp, kerékpár) jelentős pozitív változást valószínűsítenek.

- A turisztikai szempontból igen fontos épületek, szolgáltatások felújítása, karbantartása, kialakítása elengedhetetlen, mivel a felújítások sokáig szüneteltek, nem haladtak a kellő ütemben nem kis részben egy új, átfogó fejlesztési koncepció hiányában. Ezen túl azonban ezek a létesítmények voltak kitéve legjobban a tömegturizmusból eredő negatív hatásoknak.

Következtetések

Tanulmányunkban az örökségturizmus trendjeit, azok előnyös és problémákat is jelentő vonásait elemeztük néhány Kárpát-medencében található műemlék, kastély, vár és térség példáinak segítségével. A nemzetközi szakirodalom egyetért a kulturális turizmus kiemelkedő mértékű növekedésével, s azzal is, hogy ennek a növekedésnek nemcsak pozitív, hanem negatív következményeit sem szabad figyelmen kívül hagyni. Másfelől arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy nem egyszerű a közvetlen ismeretátadás és identitás erősítési funkció megvalósítása, ha például a várak, vagy kastélyok esetében nem a környezettel, a tájjal együtt törekszünk e cél elérésére. A megváltozott viszonyok mindezen túl a funkciókból adódó tevékenységek, programok kreatív újragondolását is szükségessé teszik. A kreatív megközelítése a programoknak nem egyszerűen csak a látogatók aktivitását, részvételének növelését jelenti, hanem ennél többet: a funkciók érvényesítésének újszerű megközelítéseit.

A fertőd–eszterházai Esterházy-kastély, a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély és a Tihanyi félszigeten folytatott kutatásaink alapján az alábbi következtetések és egyben ajánlások fogalmazhatók meg. Mindenképpen szükséges a következő szempontok megfontolása:

- Egy stratégiai turisztikai koncepció elkészítése és kapcsolása a nemzeti és nemzetközi trendekhez.

- Kapacitásbővítés (stratégiai kapacitás, infrastruktúra, humán erőforrás, programok, szolgáltatások).
- Marketing tevékenység bővítése, átalakítása.
- A kulcsszereplők (stakeholders) közötti együttműködés erősítése.
- A hazai és nemzetközi hálózatosítás.
- Az egyes tevékenységek közötti integráció erősítése a stratégiai koncepciónak megfelelően, az eltérő érdekek összehangolása (pl. építészeti, kulturális, műemlékvédelmi, gazdasági stb.) szükséges.
- A történelmi, a kulturális és az identitás erősítésével össze nem férő tevékenység, értékorientáció visszaszorítása.
- A koncepciónak megfelelő hatás mérése, értékelése.

Mivel az egyes örökség-turisztikai helyszínek számos szempontból eltérőek, jellegük, funkcióik különbözők, így stratégiáik sem nélkülözhetik e sajátosságokat.

Irodalom

Bodrogai, L. – Szigeti, O. (2018): The opinion of visitors on the touristic attractions and services of the Esterhazy castle of Fertőd. *Applied studies in agribusiness and commerce.*

Bodrogai, L. – Vizi, I. – Kulcsár, L. (2017): Az örökségturizmus résztvevői és a kulturális örökség látogatóinak információforrásai a Fertődi Esterházy-kastély példáján. *Tér-Gazdaság-Ember 1.*

Candrea, A. N. - Petre, D. (2019): *Is bran castle the place to meet dracula? A qualitative study on visitors' opinions regarding dracula tourism in the medieval fortress*. In: 6th. SWS_International Scientific Conferences on Social Sciences. Conference proceedings. 187-194. Albena, Bulgaria, 26 August - 01 Szeptember DOI:10.5593/SWS.ISCSS.2019.2 ISBN: 978-619-7408-92-8 Szófia.

Cerdeiras, A. - Pinheiroa, B. - Vareirob, L. – Mendes, R. (2018): Tourism and valorisation of cultural heritage: The Case of The Castle of Lanhoso DOI: 10.2478/tekhne-2019-0010 Tékhne *Review of Applied Management Studies* 28-37.

Hugues, S. – Sheeran, P. – Pilato, M. (2018): Over-tourism and the fall of Venice as a destination. *Journal of Destination Marketing & Management* 9. 374–376.

Hübner, A. J. (2011): Who Came First - Dracula or the Tourist? New Perspectives on Dracula Tourism at Bran Castle. *European Journal of Tourism Research* vol. 4. 55-65.

Krajicková, A. - Hampl, F. - Láncosová, E. (2020): Visitors' Perception of Overtourism Impacts in Small Destination - Case Study from the Township Karlstejn *(In print) Anatolia an international journal of tourism and hospitality research* (Online). ISSN 2156-6909.

Kulcsár L. – Bodrogai L. (2019): Fesztiválturizmus és fesztiválgazdaság: Tihany és Fehérvárcsurgó összehasonlító vizsgálata *Prosperitas* Vol. VI. 4. (38–58.).

Kulcsár, L. - Bodrogai, L. (2018): *A fesztiválok, kulturális események szerepe az építettörökségek életében Fehérvárcsurgó és Tihany példáján* A projekt száma: EFOP-3.6.1-16-2016-00012 Budapest.

Kulcsár, L. - Bodrogai, L. - Vizi, I. (2017): Tourism Development and Cultural Heritage. The Stakeholders' Opinion on the Role of the Restored Esterhazy Palace in Western Hungary. *Economic Thought and Practice*. 2.

Lawrence, R. (2012): *Castles, Confusion, and the Count: Vlad the Impale' s Impact on Tourism in Romania*. Proceedings of The National Conference On Undergraduate Research (NCUR) Weber State University, Ogden Utah March 29 – 31.

Musiaka, L. (2013): The Tourism Function of the Castles of the Knights of the Teutonic Order In Poland. *Tourism*. 23/2 DOI 10.2478/tour-2013-0011 49-57.

Mykhailichenko, H. – Klimova, A. (2020): Development of Destinations of Castle Tourism (The Case of The Ternopil Region) Економічна Наука. DOI: 10.32702/2306 6814. 36-42.

Pluskowski, A. - Banerjea, R. - García-Contreras, G. (2019): Forgotten Castle Landscapes: Connecting Monuments and Landscapes through Heritage and Research., *Landscapes,* 20:2, 89-97, DOI: 10.1080/14662035.2020.1857909.

Setti, S. (2016): *If Venice Dies*. New Vessel Press. Bologna. ISBN 978-1-939931-37-5.

Szromek, A. R. – Kruczek, Z. - Walas, B. (2019): The Attitude of Tourist Destination Residents towards the Effects of Overtourism—Kraków Case Study, *Sustainability,* MDPI, Open Access Journal, vol. 12(1), pages 1-17, December.

Katona Judit[1] – Dr. Gyuricza László[2] – Schmeller Dalma[3] – Masinka Kitti[4] – Karsai Viola Mária[5] – Sümeghy Dávid[6]

A fenntarthatóság elveinek érvényesülése a kastélyok turisztikai hasznosítása során

Bevezetés

A fenntartható fejlődés fogalma az ENSZ Brundtland Bizottsága Közös jövőnk 1987-es című jelentésében került megfogalmazásra, miszerint a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől (Brundtland 1987). Ezen meghatározás a célt rögzíti, azonban a hozzá vezető utat nem. A fenntarthatóságnak számos megközelítési módja létezik, melyek közül a kiemelt jelentősége a környezeti, a gazdasági és a társadalmi fenntarthatósági fogalmaknak van. Jelen tanulmány a környezeti, gazdasági és az örökségi értékek fenntarthatóságának vizsgálatát tűzte ki célul a kastélyok turisztikai hasznosítása során. A tanulmány a műemléki épületek és a fenntarthatóság fogalmának kapcsolatrendszerét gyakorlati oldalról is megvizsgálja. Az épületek hasznosítása során az örökségvédelem kiemelt jelentőségű, így jelen írásban is prioritást kap. A tanulmány célja többek között rámutatni a kastélyok környezeti és tárgyi örökségi értékeire, melyeket a jövő generáció számára is szükséges megőrizni és átadni. Ezen megőrzési ás átadási módszereket hivatott bemutatni az esettanulmányban szereplő bikali, bölcskei, felsőmocsoládi és kutasi kastélyszálló is.

Kastélyok és a fenntarthatóság

A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés napjainkra már divatfogalommá nőtte ki magát, mely a kastélyok esetében is számos dokumentumban megtalálható, mint hangzatos irányelv. A kastélyok tekintetében beszélhetünk egy gazdasági fenntarthatóságról és egy környezeti, társadalmi fenntarthatóságról is. A gazdasági fenntarthatóság vizsgálata egyszerű folyamat, hiszen elég megvizsgálni egy működő kastélyszálló bevételi és kiadási oldalát és megtudjuk, hogy a vállalkozás deficites, nullszaldós vagy profitáló. Természetesen újabb és újabb beruházásokra van szükség, hiszen a jelenkori fogyasztói társadalomnak alapvető igénye van az megújulásra. A fenntarthatóság azonban egy sokkal komplexebb kérdéskör, ha nem a közgazdaság oldaláról vizsgáljuk. Egy felelős vállalkozásban (kastélyszálló üzemeltetése során) ma már mindenütt jelen van a

[1] PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Turizmus Tanszék
[2] habilitált egyetemi docens, PTE TTK, Turizmus Tanszék
[3] PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék
[4] PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék
[5] PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék
[6] PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke

fenntarthatósági stratégia, akár írott, akár íratlan formában. Egy kastélyszálló esetében beszélhetünk a kastélypark értékeiről, a helyi termelőktől való vásárlásról, de a geotermikus fűtésrendszer is idetartozik. Ennek megfelelően a kastélyok esetében a fenntarthatóság fogalma tágan értelmezhető akár az örökségi értékek védelme kapcsán, de a gazdasági fenntarthatóság oldaláról is. Gazdasági szempontból természetesen a profit a cél, vagy legalább a nullszaldós üzemeltetés elérése. Ezek révén elkerülhetővé válik a bezárás veszélye, tehát anyagilag fenntarthatóvá válik a kastély működtetése. A természeti és az épített örökségi értékek szempontjából azonban a fenntarthatóság már egy komplexebb fogalmat jelenít meg. A fenntarthatóság kiterjed a környezetvédelemre és a magas szintű környezettudatosságot írja elő.

A kastélyok turisztikai üzemeltetése során a fenntarthatóság elvei érvényesülni tudnak, hiszen ezen desztinációk általában nem a tömegturizmus színterei, így a környezeti terhelése a turistaforgalomnak alacsony. Az épületek átalakítási és bővítési munkálatai során érheti kár a természeti és épített környezetet, mely fejlesztési munkálatokba a szolgáltatások megújítása is beletartozik. A turisztikai hasznosítású kastélyok közül a szállodák sok esetben használnak megújuló energiaforrásokat, termálvizes fűtést és saját kutakat is. A természetvédelmi területek, parkok, ősfák védelme is fontos az idegenforgalom számára, mely amellett, hogy hozzájárul az idilli vidéki kép megteremtéséhez, még a természeti fenntarthatóság szempontjából is pozitívum.

Összességében a turizmus esetében a fenntarthatóság a természeti, a kulturális és az épített környezetei elemek okos felhasználását, fejlesztését és egyben védelmét jelenti, aminek következtében a turizmusban részt vevők érdekei, elvárásai egyszerre teljesülnek, a gazdasági előnyökből egyszerre részesülnek. A kastélyok, mint örökségi értékekre jogok és kötelezettségek is vonatkoznak. A jogokat az utókor szabályozással, míg a kötelezettségeket a fenntartható használat feltételeinek biztosításával gyakorolja (Husz 2007).

A gazdasági fenntarthatóság

A főúri kastélyok rezidenciális birtokközpontok voltak, míg a XVIII. században felépült kastélyok többnyire urbanisztikai szerepet töltöttek be (Kalmár 1999). Egy ilyen méretű majorságnak, birtoknak az ellátását széleskörű személyzet biztosította, így közéjük tartoztak az udvarmesterek, a komornyikok, titkárok, inasok, szolgálók, a tárnokmesterek, a lovászmesterek, ezen kívül a család szolgálatában lelkészek, orvosok, íródeákok, étekfogók, szakácsok és pincemesterek, énekszerzők, zenészek, könyvnyomtatók, fordítók és tudós teológusok is álltak. A birtokok, tehát a majorságok adták a kastély fennmaradásához szükséges gazdasági hátteret, azok megszűnésével az épületek sem tudtak fennmaradni.

Napjainkban azonban az egyes kastélyoknak – mint a nemzet szellemi értékét tárgyiasult formában is közvetítő értékeknek – mai helyzete is kérdéses, azonban a hasznosításukat elősegítő állami és uniós források szűkkörűen, de biztosítottak. Egyértelműen megállapítható, hogy a kastélyok tulajdonosainak nemcsak jogaik, de kötelezettségeik is vannak. Egy ilyen épület megvásárlása, felújítása és működtetése nagy mennyiségű anyagi tőkét igényel. A történelmi ok – mely a kastélyok építését életre hívta és a fenntartásukat is megalapozta – a feudalista berendezkedés már a múlté. Az államosítás utáni privatizáció során számos épület került magánkézbe, azonban a felújítási munkálatok már sok esetben nem kezdődtek el.

Ennek oka legfőképpen az, hogy egy kastély turisztikai hasznosítása nagy mennyiségű tőkét igényel és a beruházás megtérülési ideje lassú. A rentábilis üzemeltetés problémája miatti kényszerű bezárás is fenyegeti a kastélytulajdonosokat, melyet számos egyéb tényező is nehezít. Ilyen például a műemlékvédelmi törvények általi szabályozások, a korhű kialakítás és bebútorozás magas költségei, a szakképzett munkaerő hiánya, az alacsony kihasználtság vagy a szezonális nyitvatartás. Mivel ezen épületek sok esetben a vidéki terekben helyezkednek el (Péterfi – Masinka 2019), így a műszaki és humán infrastruktúra állapota is gyengének tekinthető. Egy kastélyszálló üzemeltetése hazai viszonylatban álltalában veszteséges a szállodai piacon (Kerekes 2015), mely tényező még inkább megerősíti a megújulási kényszert a kastélyok kínálati struktúrájában. A folyamatos szolgáltatásbővítés állandó befektetéseket és marketing tevékenységet igényel, így az esetleges profit is visszaforgatásra kerül. Mindezen hátrányok és veszélyek ellenére, mégis szépszámban találkozunk kastélyokkal, melyeket turisztikai céllal – akár kastélyszállóként – hasznosítanak. E mögött az áll, hogy a vásárlás, felújítás, üzemeltetés célja elsősorban nem az anyagi haszonszerzés, hanem sokkal inkább egy emocionális döntés megvalósítása.

Az örökségi értékek fenntarthatósága

A kastélyok esetében felmerül kérdésként, hogy mi számít az örökségek védelmének, mely formájában kellene átadni a jövő generációnak a múltban keletkezett értékeket. A kulturális örökségvédelmi stratégia felteszi a legfontosabb kérdést is az örökségvédelem kapcsán, miszerint: „megmaradt kulturális örökségi értékeink a jelen és a jövő számára mind szellemi, mind gazdasági szempontból lehetőségként, erőforrásként szolgálnak-e, vagy éppen ellenkezőleg: a fejlődést, fejlesztést megbénító akadályként jelentkeznek?" (Kulturális örökségvédelmi stratégia 2011:2). Az azonban egyértelmű, hogy az örökségek védelme nem szabadon választható intézkedés a jelen törvények értelmében. Az, hogy mit tekintünk örökségnek, az a mindenkori társadalom és irányítás döntése, ahogy az is, hogy milyen eszközökkel védi ezen értékeket. Az idézett stratégia kimondja, hogy az örökségek védelme, mint közérdek, elsősorban az emlékek anyagi valóságban történő megőrzésére irányul, oly módon, ahol nincs helye a nem megfelelő bánásmódnak, mivel az a visszafordíthatatlan pusztulást eredményezné.

Az örök örökségvédelmi dilemma eleme, *hogy hogyan lehet a régi épületszerkezetekkel megalkotott épületek adottságait a mai használati igényekkel összeegyeztetni.* A turizmusfejlesztés és az örökségvédelem között csak akkor lehet előremutató kapcsolat, ha a műemlékeket a nagyközönség elvárásaihoz alakítjuk. A belépői díjakból, szállásfoglalásokból, programokból és hasonló bevételi forrásokból a műemlékek üzemeltetésének finanszírozását támogatják a látogatók. Emellett a műemlék környezetében is költ a turista, így az örökség védelme és idegenforgalmi hasznosítása a térségnek is előnyére válhat. Az idegenforgalomnak a kastélyokra gyakorolt legfontosabb hatása az lesz, hogy lehetővé teszi az örökség megőrzésének finanszírozását (Dromard 1998).

A műemléki ingatlanok esetében a helyreállítási munkálatok hatósági ellenőrzése állandó, mégis sok esetben nagyon magas mértékű az átalakítás. Ez nem feltétlenül negatív változás, inkább szükségszerű a műemlék fennmaradásához, azonban itt megint összeférhetetlenségbe ütközünk, miszerint: *mennyiben egyeztethető össze az örökségi értékek, műemlékek, kastélyok hasznosítása az örökségvédelem elveivel*? Az örökségvédelmi dilemmák feloldásának megkísérlése újabb és újabb kérdéseket vet fel. Egy épület a hasznosítása és az üzemeltetése során szenved el amortizációt, mely ellentétes az értékek védelmével.

Azonban ezen örökségeket hozzáférhetővé és nyilvánossá kell tenni, így egy olyan folyamatról van szó, ami a használatból adódóan elkerülhetetlen. A cél az – ahogy a műemlékvédelmi szabályozás is kimondja – hogy a javítási munkákat időben elvégezzék, az érték ne károsuljon.

Az integrált értékvédelem tükrében létrejövő funkcióváltások (szociális intézmények, kórházak) egyértelműen hatalmas átalakítási munkálatokkal járnak, melyek teljesen ellentétesek az épületek eredeti mivoltával és korszerűtlenségével. Az idegenforgalmi hasznosítás során a jelenkori társadalmi igényeknek megfelelően kialakított turisztikai központok, szállodák, rendezvényhelyszínek is olyan komfort kiépítését kívánják meg, melyek a legtöbb esetben még nem voltak elérhetők az ingatlanok építési idejében. Mégis ezen hasznosítási mód adja meg a lehetőséget a nyilvánosságra, és ez áll a legközelebb az eredeti funkcióhoz.

Azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy egy pusztuló kastély is lehet szép, és számtalan lehetőséget rejt magában, hiszen napjainkban virágzik a romturizmus és a romos épületek kedvelt fényképezési helyszínek is. Az elhagyatott kastélyok akár szellemkastélyként is hasznosíthatók, sőt akár VR és AR technológia segítségével elég kimenni a helyszínre és a speciális szemüveggel megtekinteni az épület „maradékát", hogy megismerjük milyen is volt régen az élet benne. A döntés a jelen generáció kezében van, hogy ezen múltban keletkezett értékeket, milyen módon kívánja átadni a jövő generációinak (Katona 2021).

A környezeti fenntarthatóság

A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés fogalmának legismertebb aspektusa kétségkívül a környezeti fenntarthatóság, melynek lényege az, hogy a természeti erőforrások rendelkezésre állása véges. Ezeket a javakat nem csak feléljük, hanem szennyezzük is, pedig a környezet maga is egy rendszer (Hajnal 2010), amelybe ha belenyúlunk visszafordíthatatlan károkat okozhatunk. Ennek fényében a megtervezett létesítményeink, akár kastélyszállóink működőképességének feltétele, hogy a komplexumot körülvevő külső környezeti rendszer is működőképes legyen, hiszen folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással. Herman Daly három fenntarthatósági kritériuma mutatja be leginkább a környezeti fenntarthatóság lényegi elemeit, miszerint: amit a környezetbe bocsátunk, az nem haladhatja meg a környezet befogadó vagy feldolgozó képességét; amit a környezetből kitermelünk megújuló erőforrást, az nem haladhatja meg a környezet újratermelőképességét; a nem-megújuló erőforrások felhasználásának a mértéke pedig nem haladhatja meg azt az ütemet, amilyen arányban helyettesíteni lehet őket megújuló erőforrásokkal (Daly 1994). Ezen kritériumoknak a kastélyok esetében is érvényesülniük kell, annyi különbséggel, hogy a környezeti értékek védelmére még ennél is nagyobb figyelmet kell szentelni.

A kastélyok esetében a környezeti fenntarthatóság nemcsak az energiaforrások tekintetében érvényesül, hanem a közvetlen természeti környezetet védelmében is. A főúri kastélyok urainak hatalmát, gazdagságát reprezentálták, melynek fényét emelték a környezetükben a parkok. A korai időszakban ezekben a kertekben gyakori volt a gyógynövények és fűszernövények termesztése. Ezeket a kerteket a XV-XVI. században gyakran sövénnyel, kerítéssel vagy fallal is elkerítették (Bertényi 2006). A külföldön járt

nemesek a lakóhelyüket is modernizálták, kényelmi szempontok alapján alakították át a kastélyokat, tornácokkal, lugasokkal, kerttel, oldották a zártság érzetét. A barokk korban – de valamennyi más stíluskorszakban is – a kastélyokban zajló élet szerves részének tekinthetjük a kerteket, melyekben szökőkutak, szobrok és növényritkaságok voltak megtalálhatók. A korszak egyik leghíresebb kertje a pozsonyi kert volt, ahol citrom, narancs, gránátalma is volt, melyeket télre fűthető helyiségbe vittek át (Bitskey 2006). A fölvilágosodás és a romantika megújította a kertkultúrát a kastélyok környezetében is, mely az angolkert vagy romantikus tájkert fogalmának életre hívását eredményezte, mellyel párhuzamosan jelentek meg az arborétumok is (például Szarvas). A kastélykert fogalmával kiváltképp ezt azonosítjuk, mivel bővelkedett az ország az ilyen jellegű parkokban (Kósa 2006). Ezek természetesen mára már csak maradványaiban fedezhetők fel, vagy még abban sem. A kastélykertekben való sétálgatás és kellemes időtöltés azonban csak a nemeseknek adatott meg, mely helyzet sokszor a mai napig is érvényes a megváltott viszonyok ellenére is. A magántulajdonban álló kastélyok hasznosításuktól függetlenül is általában körbe vannak kerítve, így az egykori kastélykertek maradványainak (vagy újra értelmezéseit) szépségét csak ritkán tapasztaljuk meg. A Somogygesztin található – jelenleg nem üzemelő – Gesztenye Kastélyhotel frontális kastélykertje egyszerre idézi a régmúltat és jelenik meg benne a modernitás egy medence formájában, mely kettősség gyakran kíséri a kastélyszállóként hasznosított épületeket *(1. ábra)*.

1. ábra: A Somogygesztin lévő egykori Gesztenye Kastélyhotel frontális kertje
Forrás: Katona J. 2019

Dél-Dunántúli kastélyszállók a fenntarthatóság tükrében

A fenntarthatóság és a kastélyok kapcsolatrendszerének bemutatása nem lehet teljes esettanulmányok nélkül. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban található Kutas, Bölcske, Felsőmocsolád és Bikal települések kastélyait hozza fel jelen tanulmány példának. Az említett településeken lévő kastélyok mindegyike turisztikai hasznosítás alatt van, hiszen mind a négy kastélyszállóként üzemel *(2. ábra)*.

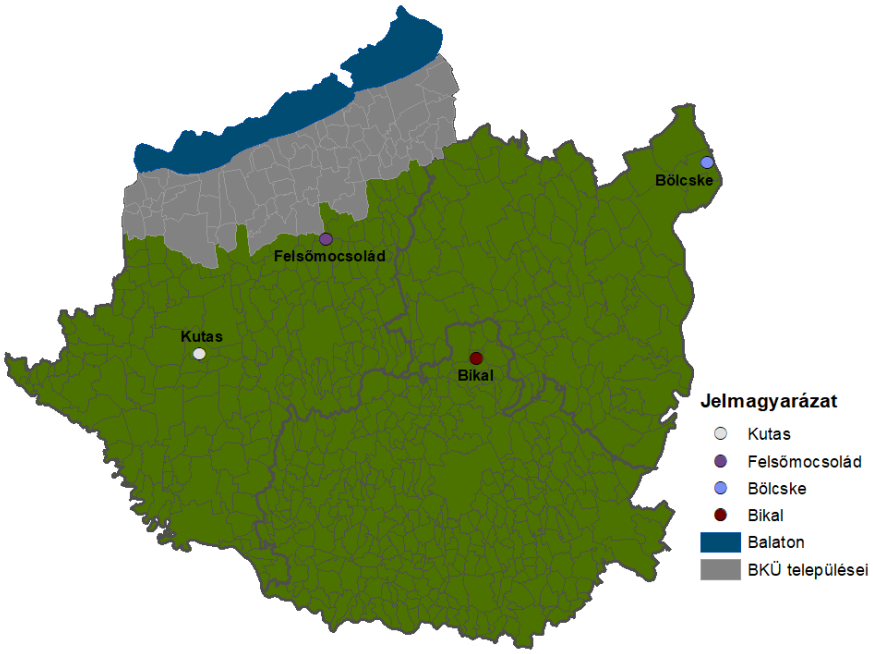

2. ábra: Az esettanulmányok helyszínei
Forrás: Katona J. 2020

A természeti erőforrások fenntarthatóságának vizsgálata a kastélyok tekintetében kiemelt fontosságú, mivel az épületek környezete is - ideértve a kastélyparkokat - a turisztikai termék része. A kutasi Hertelendy Kastélyszálló nagy hangsúlyt fektet a megújuló energiaforrásokra, termálvízzel fűtenek, saját kutakat fúrtak és azokkal biztosítják a vízellátást, emellett saját szennyvízrendszerük van, tehát a komplexum törekszik a környezeti terhelés minimalizálására és az „idilli vidék" kép megteremtésére is. A bikali Puchner Kastélyszálló is többnyire pozitív hatást generál, hiszen a felújítások és építkezések során is odafigyelnek a természeti értékekre, például az ősfák és a park védelmére. A tulajdonosoknak magas a környezettudatossága, azonban fontos megemlíteni a folyamatos turistaforgalommal és az állandó szolgáltatásbővítéssel járó negatív hatásokat. A közlekedéssel járó károsanyag kibocsátás, a vendégek esetleges pazarló hozzáállása és a közvetlen környezeti terhelés árnyalja a képet. A felsőmocsoládi Bánó Birtok tulajdonosaival folytatott félig strukturált interjú alapján az épület természeti hatásait tekintve fontosnak tartják a természeti környezet védelmét. Az épületet és a hozzá tartozó létesítményeket az eredeti pompájában törekedtek helyreállítani, így kiemelten fontosnak tartották a környezet védelmét. A természeti értékekhez való hozzáállásukat jól tükrözi a kastély erdejében lévő hárs is, ami 2011-ben az Év Fája, 2012-ben pedig Európa Év Fája címet szerezte meg (Katona 2021). A bölcskei Szent András Kastély - az egyedi kastélyfelújítási munkáknak köszönhetően - természeti környezetére gyakorolt hatása túlnyomórészt pozitív. A természeti értékek védelme kiemelten fontos a tulajdonosnak, így

a 7,6 hektáros területen egyedi kertészeti és parképítészeti megoldásokat alkalmaztak. Az 1,6 hektáros parkerdőt karbantartják, kitisztították, és utakat, pihenőket alakítottak ki benne. Egy hektárnyi területet a gyümölcstermesztésnek szentelnek, így saját lekvárt és teát is tudnak készíteni. Fűszerkertet is létrehoztak, hogy a konyhai szükségleteket is önerőből tudják fedezni, ahogy a zöldségeskert kialakítása is folyamatos. Az egész gazdaságot úgy hozták létre, hogy azzal kárt ne okozzanak a természetnek. Saját fúrt kútból történik a vízellátás is, valamint saját szennyvíztisztító rendszerük van, emellett geotermikus energiával fűtenek, amiben a régió bővelkedik. A komposztálás és a szelektív hulladékgyűjtés is kiemelten fontos a környezet védelmének szempontjából (Belasics 2019).

Az örökségi értékek fenntarthatósága is kiemelten fontos a kastélyok esetében, hiszen maga az épület képezi a turisztikai termék fő elemét. Mind a négy épületre elmondható, hogy a felújítások és bővítések során is az új elemek illeszkednek a kastélyok stílusához és beleillenek a természeti környezetbe is. A múlt és jelen találkozásának egyedi megvalósítója az esettanulmányban szereplő kastélyok közül egyértelműen a bölcskei kastélyszálló. A tulajdonos értékszemlélete modern, miszerint „megőrizni a régi értékeket, ugyanakkor folyamatosan beépíteni az új értékeket" (Belasics 2019). Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a helyreállítás a műemlékvédelmi előírásoknak megfelelően készültek el, de a gépészeti kialakítások már 21. századiak. A kastélyok hasznosítása során a műemléki érték visszaállítása nemcsak etikai megfontolásból fontos, hanem a műemlékvédelem szempontjából is. Fontos a kulturális örökség védelme, annak érdekében, hogy hosszú távon is erőforrás maradjon, valamint a fenntartható fejlesztése, azaz hogy az erőforrások kiaknázására során az örökségi értékek nem pusztulnak, sőt további örökségértékek is keletkeznek.

A gazdasági fenntarthatóság a kastélyszállók esetében hasonló képet mutat, hiszen a cél az épületek megtérülő fenntartása és a profit termelése, vagy legalább a nullszaldó elérése. Kutason a kastély egy svájci befektető tulajdonában van, aki a műemléki épület körüli birtokon almatermesztő vállalkozással és többszörös saját tőkés invesztálással egészíti ki a szálló önfenntartásából hiányzó anyagi részt. A bikali, felsőmocsoládi és bölcskei kastélyok esetében azonban a tulajdonosok nem (csak) befektetésként vásárolták meg az ingatlanokat, hanem inkább emocionális döntés volt részükről. A gazdasági megtérülés másodlagos szempont, de a bikali kastélyszálló esetében egy igazán sikeres befektetés jött létre, hiszen a megye harmadik legnagyobb vendégéjszaka forgalmát bonyolítja le (Pécs és Harkány után). A kastélyszállók fenntartását övező gazdasági helyzetet tovább nehezíti a jelenleg is tartó koronavírus okozta pandémia. A járvány erősen érezteti hatását a turizmus szektoron, hiszen a diszkrecionális jövedelmek is csökkentek, így az utazások emiatt elmaradnak vagy halasztják őket, emellett az egyéni közlekedés került előtérbe a tömegközlekedés helyett. Az utazók a költséghatékonyabb és biztonságosabb szálláshelyeket preferálják, sőt a biztonságosság fokozott előtérbe kerülése miatt a digitális megoldások is teret nyernek a szektorban, ami számos lehetőséget rejt magában a kastélyok jövőjét illetően is. A pozitív hozadékok közé tartozik a távolságtartás, a „túlturizmus" eltűnése és a környezetszennyezés csökkenése is (Raffay 2020). Ezen tényezők többsége előnyére válhat a kastélyszállóknak és az épületek fenntarthatósági szempontjainak érvényesülésében is pozitív elmozdulást eredményezhet.

Következtetések

Összességében a kastélyok tulajdonosai kiemelten fontosnak tartják a természeti és épített környezet védelmét mind a rekonstrukció, mind pedig az üzemeltetés során. A szállodákhoz tartozó kastélykertek és kastélyparkok minden esetben átgondoltan gondozott területek, melyek növelik a birtokok az esztétikai értékét. A természeti környezet használata során az eredeti funkciónak megfelelő rekreációs színtér is megjelenik, hiszen az ösvényeket, padokat és tavakat ebből a célból alakították ki. A kastélykertek azonban rendezvényhelyszínként is alkalmazhatók akár koncertek, akár esküvők esetében, de ezekben az esetekben is törekednek a minimális környezeti terhelésre. A különböző ősfák és egzotikus növények védelmére is nagy hangsúlyt fektetnek a tulajdonosok, ahogy a megújuló energiaforrások alkalmazására is. A fúrt kutak, a saját szennyvíztisztító rendszerek, a geotermikus energia használata több épület esetében is megfigyelhetők. A környezet hosszútávú védelme során nemcsak a természeti értékeket, hanem az épített örökségeket is óvni kell. A kastély épületének műemlékvédelmi szempontok szerinti megújításán túl a birtokon történő egyéb beruházások során is fontosak a fenntarthatósági szempontok. Egy régi épületrész restaurálása vagy egy új épületrész kialakítása során is kiemelt figyelmet szentelnek az üzemeltetők az épített környezetnek, mivel mindig az eredeti stílusnak megfelelően alakítják a területet. Az örökségi értékek védelme nemcsak a felújítási munkálatok alatt, hanem az üzemeltetés során is érvényre kell, hogy jussanak a kastélyok turisztikai hasznosítása során. Véleményem szerint a kastélyok, mint erőforrások kiaknázása során törekedni kell az olyan funkciók megtalálására, melyek az eredetivel a nagyobbrészt összhangban állnak, és a fenntarthatósági szempontokat is a leginkább szolgálják. A kastélyok esetében a fenntarthatóság fogalma többoldalról is értelmezhető, azonban mind a gazdasági, mind a környezeti, mind pedig az örökségi értékek fenntarthatósága prioritást élvez. Ezen hármas egység a kastélyok turisztikai hasznosítása során kibővül egy negyedik elemmel is, méghozzá a fenntartható turizmus fogalmával, melynek elemzése a kutatás további irányát képezi.

Irodalom

Belasics, E. (2019): Szent András Kastély – Kastélyrekonstrukció egy kicsit másképp. In Wirth, G. – Köbli, Á. (szerk.): *Huncastle*. DePress Nyomdaipari Kft., Budapest, pp. 121-127.

Bertényi, I. (2006): A középkori művelődés. In Kósa, L. (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 69-161.

Bitskey, I. (2006): Szellemi élet a kora újkorban. In Kósa, L. (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 250-311.

Brundtland, G. (1987): ENSZ Brundtland Bizottsága *Közös jövőnk* című jelentése. (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. United Nations General Assembly document A/42/427).

Daly, Herman E. (1994): Operationalizing Sustainable Development by Investing in Natural Capital. In A. Jansson et al. (eds).: *Investing in Natural Capital: The Ecological Economics Approach to Sustainability*. Island Press, Washington, D.C.

Dromard, C. (1998): *A műemlékvédelem és a turizmus kapcsolata.* A „Kultúra és Turizmus'98" című nemzetközi konferencián, 1998. november 9-én elhangzott előadás vázlata.

Hajnal, K. (2010): *Itt és most: helyi megoldások a globális válságra*. Zöld Völgyért Egyesület, Bükkösd.

Husz, M. (2007): A kulturális örökségek turisztikai menedzselésének kérdései. *Turizmus Bulletin* 11(3):47-57.

Katona, J. (2021): *A hazai kastélyhasznosítás problémáinak elemzése, különös tekintettel a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióra*. Doktori értekezés, Pécs. Megjelenés alatt.

Kerekes, K. (2015): Műemléki épületek turisztikai hasznosítása szálláshelyként Magyarországon és Spanyolországban. Szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest.

Kósa, L. (2006): A polgári társadalom korának művelődése I. In Kósa, L. (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 315-414.

Péterfi, J. – Masinka, K. (2019): A vidék problémájának tüneti kezelése – kastélyhasznosítás a településfejlesztés jegyében. In: Wirth G. – Köbli Á. (szerk.): *Huncastle*. DePress Nyomdaipari Kft., Budapest, pp. 89-99.

Raffay, Z. (2020): A COVID-19 járvány hatása a turisták fogyasztói magatartásának változására. In Formádi, K., & Varga, T. K. (szerk.): *Marketing a digitalizáció korában: Az Egyesület a Marketing Oktatásáért és Kutatásáért XXVI. Országos Konferenciájának előadásai.* Széchenyi István Egyetem, Győr, pp. 347-356.

Online források

Kulturális Örökségvédelmi Stratégia, 2011. pp. 2.
https://adoc.pub/kulturalis-rksegvedelmi-strategia-a-kulturalis-rksegvedelmi-.html

Kalmár, M. (1999): A magyar kastélyépítészet kifejezőeszközeinek XIX. századi változástörténete. (Fekete, J. Cs. szerk.).
http://www.eptort.bme.hu/doc/egyeb/kastely.html (2021. 05. 09.)

Gászné Bősz Bernadett[1]

Hatékony interpretáció: sikeres vár

Bevezetés

A műemlékek, örökségi helyszínek közös múltunk részei. Valójában akkor lesznek az egyén szintjén is érzékelhető közös múlttá, ha használhatja, megismerheti és értékelheti azokat. A használat, hasznosítás egyik módja az örökségturizmus. Az örökségturizmus legfontosabb kihívása a múlt hiteles rekonstrukciója a jelenben. Az autentikusság, az eredetiség kapcsolja össze a történelmi épületeket és az örökségturistákat. A látogatói döntésben az élmény a kulcsszó: a turista arra kíváncsi, hogy ő maga ma mit élhet meg a történelmi falak között. A történelmi környezet magas élményigérettel bír, kiváló kulisszája az élményszerű interpretációnak.

A hatékony interpretáció jellemzőit és hatását vizsgálja a jelen tanulmány. Két fő részből áll: az elméleti keretek megrajzolása után az interpretáció értelmezési lehetőségeit mutatja be; majd a sikeres interpretáció hatásterületeit elemzi a várak turisztikai hasznosítása vonatkozásában.

„Az interpretáció felfedező utazás az emberi érzelmek és az intellektuális fejlődés földjén."
Freeman Tilden

Várturizmus helye az elméleti rendszerben

Műemlékek turisztikai hasznosítása

A műemlékeket „a műemléki értékéhez, jellegéhez, történelmi jelentőségéhez méltóan, a védett értékek veszélyeztetését kizáró módon kell használni, illetve hasznosítani." (68/2018. Korm.r. 43. § (1)). A kulturális örökség védelméről szóló törvény, illetve kormányrendelet előírja a tudományos és helyszíni kutatásokon alapuló restaurátori módszerekkel történő konzerválást, esztétikai helyreállítást. A látogató azonban többet vár el egy hiteles műemléki helyreállítástól: tegye láthatóvá az objektum történeti, esztétikai és etikai értékeket, valamint érzelmileg átélhetőként fejezze ki azt a történelmi korszakot, amikor készült - akár lényeges beavatkozás árán is (Husz 2016). A műemlékfelújítással még nem válik egy történelmi épület sem a megélt közös múlt részévé, sem turisztikai attrakcióvá. Előbbihez az szükséges, hogy élettel teljék meg, hogy használják. A használat által megismerik, megértik és megőrzésre méltónak tekintik. A használat jó eszköze, ha utóbbivá tesszük: olyan turisztikai attrakcióvá, ami látogatható; izgalmas tematikájával és attraktív tartalmával széles közönség számára érdekes; alkalmas programok lebonyolítására; minőségi szolgáltatások kapcsolódnak hozzá; és a piacon értékesíthető (Mészáros 2020).

A Nemzeti Kastély- és Várprogram reflektál erre az igényre. Nem csupán arra törekszik, hogy a megújuló 30 műemlék „régi szépségét visszanyerje, hanem új funkciókkal is

[1] doktorandusz, PTE TTK; szakmai vezető, Pécsváradi vár

gazdagodva, adottságaikhoz méltó módon megfeleljenek a mai kor turisztikai igényeinek." Elvárás az egyedi turisztikai profil kialakítása, az örökséghelyszín eredeti funkciójának bemutatása, valamint az élményszerű látogatás és a turistafogadás feltételeinek megteremtése (NKVP).

Ez a folyamat bármely örökségi helyszínen számos kompromisszummal jár. A központi kérdés: hogyan lehet szélesebb tömegeknek szakmailag bemutatni, kézzelfoghatóvá tenni a múlt történéseit, emlékeit, miközben fenntartható módon biztosítjuk a bemutatás lényegét jelentő épületek védelmét? A hazai műemlékvédelem az egyszerű állagmegóvástól az örökségek – bizonyos esetekben – eredeti módon történő teljes rekonstrukciójáig jutott el a közelmúltban. A szemléletváltozást a szakmai érvek mellett jelentősen a kereslet igénye indukálta. A régmúltból fennmaradt falak önmagukban már nem adhatók el, pusztán szakmai tartalommal való feltöltésük sem elég. A látogató a történelem részesévé akar válni, időutazásra készül (Berecz et al. 2017). A jelen turisztikai terébe integrált múlt tér- és idősíkjai közötti élményszerű és hiteles átjárhatóságot az interpretáció biztosítja.

Kulturális turizmus – örökségturizmus – várturizmus

A kulturális turizmus az utóbbi évek legdinamikusabban fejlődő turisztikai terméke. További erősödés várható a pandémia hatására: ahogy 2020 nyarán tapasztalhattuk, felértékelődnek a hazai értékek, a közeli, biztonságos, mert ismerős helyek.

A kulturális turizmust összetettsége miatt termékcsoportnak nevezzük. Egyik terméke az örökségturizmus, amely a globális kulturális standardizáció ellentrendjeként a helyi különlegességek, egyedi értékek, lokális hagyományok iránti megerősödő keresletre épül. Az örökségi terméket az attrakció jellege, a menedzsment célkitűzései, a foglalkoztatottak szakmai felkészültsége, a választott interpretáció mikéntje teszi egyedivé és sajátossá. Az örökségturista célja a hagyomány, eredetiség, hitelesség személyes megtapasztalása, mindeközben élmény szerzése. A történelmi épületek felfedezése mögött a húzó (pull) motivációk, valami új – helyszín, kultúra, történelem stb. – megismerése, illetve ösztönző (push) motivációk – elszakadás a mindennapoktól, a jelentől – egyaránt állhatnak. Az utazási motiváció ritkán tiszta. Általában összetett, indirekt indítékról van szó: az örökségturistáknál jóval többen nézik meg a felkeresett desztináció várát. Mindenki örökségturistává válik, amint egy örökségi helyszínen tartózkodik, és fizetett szolgáltatásokat vesz igénybe (Husz 2016).

A várturizmust az örökségturizmus alkategóriájaként határozzák meg. Ez a lehatárolás csakis az épület típusa alapján történik, ami kétségtelenül meghatározza a várakban átélhető élményt, de semmiképpen nem szűkíti. Sikerük záloga éppen a többféle szükségletre, motivációra, mozgatórugóra reflektáló élményígéret és számos vonzerőre épülő, széles élményszolgáltatás – amely nem téveszti szem elől az örökségvédelmi szempontokat. A megvásárolt termék valójában egy élményígéret, amit az attrakció saját ígéretei (hirdetések, szlogen, arculat) és egyéb források (család, barátok; hirdetések; közösségi média; blogok stb.) egyaránt formálnak. A megvalósulásban a turista személyes részvétele elengedhetetlen, ám az élmény minél intenzívebb kiváltása a turisztikai attrakció üzemeltetőinek feladata. Ha a látogató valóban részesül az élményben, akkor elégedetten távozik, esetleg a visszatérés szándékával, jó hírét terjesztve az örökségi helyszínnek (Zátori 2014, Husz 2016).

Az interpretáció

Értelmezési felfogások

A szó alapvető jelentése: értelmezés, magyarázat, előadás. A művészetben az egyes művek megértését jelenti: egy műalkotás kritikusi, tudományos vagy - legtágabb értelemben - befogadói értelmezését. A turizmus a muzeológiához hasonlóan a fogalmat, mint **értelmezésen alapuló bemutatást** használja. A terminus a 1970-es évek elején jelent meg a kultúratudományokban. A „kultúra mint szöveg" alapmetafora a nézői helyett az olvasói szerepkört állította előtérbe. Ez hatással volt a tekintélyelvű beszédmód átalakítására, amely oda vezetetett, hogy a kulturális intézményekben, mindenekelőtt a múzeumokban már nemcsak a nagy történeteknek volt helye, hanem kérdéseknek, kétségeknek, szubjektív olvasatoknak (Frazon - Szakács 2012; Frazon 2012). Az interpretáció egyik kimondott célja éppen a sokféle személyes vélemény létrejötte. Az interpretáció **kommunikáció**: információ-áramlási folyamat. Az interpretátor az üzenet küldője, a látogató az üzenet fogadója, míg az alkalmazott eszközök az információátviteli csatornát testesítik meg (Rátz 2011). Az örökségi helyszínek, a műemlékek, a bennük lévő tárgyak sok esetben olyan üzeneteket, információkat is kínálnak, amelyeket primer megjelenési formájukban nem tudnak közvetíteni. Ennek oka lehet a fogadó oldalon a megfelelő tudás vagy képeség hiánya, az „ismeretlen nyelv", vagy csupán a figyelmetlenség, illetve a küldő oldalán a kontextus hiányosság vagy a figyelem, az érdeklődés felkeltésének elmaradása. Itt válik szükségessé a **kommunikációt segít**ő interpretáció. A 21. század emberének ingerküszöbe az állandó információ-dömping miatt nagyon magas. A sok és folyamatos információból ki kell ugrani annak, amit be akarunk fogadtatni. Legyen több, legyen más, legyen „hangosabb" – az interpretáció segítségével (Kriston-Bordi 2016). Az IMTAL (*International Museum Theatre Alliance*) felfogása szerint mindenféle múzeumi kommunikáció interpretáció (Birkás 2015). Mivel a múzeumi kommunikáció formái között a tárlatvezetést is nevesíti, értelmezhető örökségi helyszínekre is a definíciót.

Az interpretáció **bemutatási mód**: az elrendezés alakítja az értelmezést, ez az attrakció elsődleges kommunikációs eszköze, alapvetően meghatározza a befogadás lehetőségeit. (Erőss 2012) Ebbe beleértjük a műemlék fizikai megjelenését, állapotát, a különböző funkciók elrendezését, a téralakítást, az installációs designt, az információk közzétételének vizuális és tartalmi jellemzőit – mindazt a környezetet, amelyben és amely által a tárgyak és maga a műemlék a közönség elé kerülnek.

Ha a turizmus a műemléki bemutatás egyik formája, ami a műemléki felújításra építkezik, megteremti a térélményt, valamint értelmezi a látványt, akkor ilyen értelemben az interpretáció a turizmus eszköze ahhoz, hogy a fizikai kiszolgálás funkcióinak megteremtésével együtt a **műemléket turisztikai termékké változtassa**. (Mészáros 2020) Vagyis az interpretáció egy multidiszciplináris folyamat, művészet, tudomány és módszertan összessége, amelyek egy attrakció bemutatásáért, kézzelfoghatóságáért működnek együtt.

Az interpretáció **informáláson alapuló felfedezés**. Fő célja nem az irányítás, hanem a provokálás és az inspirálás. A jó interpretáció szórakoztató, tartalmas, szervezett és beazonosítható téma köré épül. Az innovatív, multiszenzorális és interdiszciplináris bemutatás az élményszolgáltatás alapja. Egy attrakció leghatékonyabban történetek segítségével válik megélhetővé, mert az interpretatív történetek a bevonódás lehetőségét teremtik meg. Az élménybevonódás az élmény emlékezetességét, az emlékteremtést

alapozza meg. Az emlékezetes élmények pedig visszatérésre sarkallnak és erősítik a pozitív szájpropagandát (Puczkó - Rátz 2017, Zátori 2018).

Az interpretáció elsődleges célja a **látogatás élménnyé alakítása**. Ahhoz, hogy ez a cél megvalósulhasson, át kell gondolni az attrakció alapvető üzenetét, mondanivalóját, majd témacsoportokra kell bontani. Az egyes témákhoz hozzá kell rendelni mindazon módszereket és eszközöket, amelyek segítségével a látogató számára befogadhatóvá válik az attrakció üzenete (Rátz 2011). Mindez sejteti, hogy az interpretáció **befolyásolás**, a látogatók élménydús befolyásolása az örökség működtetőinek, birtokosainak céljai szerint (Husz 2016). Kiemelt cél lehet az oktatás. Így az interpretáció tudatosan felépített, élményalapú **tanulási módszer**ként definiálható, amely múzeumokban és örökséghelyszíneken valósul meg. Részben kimondottan oktatási célt szolgál (múzeumpedagógia, múzeumandragógia); részben a fesztiválok alapja vagy színesítője, amellyel széles nagyközönség érhető el (gyakran katonai vagy civil hagyományőrző csoportok, egyesületek segítségével) (Káldy 2010).

A befolyásolás, mint szándék a központi tartalma az interpretáció **folyamat**ként való felfogásának. Olyan műveletsor, amelynek során a látogatók megfigyelnek, ismereteket szereznek, tapasztalnak és inspirálttá válnak. Akkor hatékony, ha a látvány ismertetése reakciót, érzelmeket és/vagy valamilyen tevékenységet vált ki a résztvevőkből – az attrakcióval, annak üzentével, témájával kompatibilis, a menedzsment által az interpretációs folyamatban **megcélzott reakciót**. (Puczkó – Rátz 2017)

Ez a felfogás közelít az interpretáció **oktatási tevékenység**ként való értelmezéséhez, amely a természeti és kulturális erőforrások feltárását és bemutatását tekinti céljának. A legkülönbözőbb kommunikációs eszközök, látványelemek, multiszenzorális hatások, multimédiás berendezések stb. használatán keresztül segíti a megértést, javítja az értékek iránti megbecsülést. Felhasználja az érzékelés, észlelés, emlékezet, képzelet, gondolkodás és tanulás folyamatainak lehetőségeit, az emberközeli bemutatást, a látogató személyes történetével való párhuzamot. Eredményeképpen az attrakció megőrzése a látogató számára is fontossá válik: *Bemutatáson keresztül megértés, megértésen keresztül tisztelet, tiszteleten keresztül védelem.* (Puczkó – Rátz 2017; Tombáczné – Szabóné 2016).

Felhívjuk a figyelmet az interpretációt kidolgozók és lebonyolítók felelősségére, a megalapozott szakmai munka szükségességére: a vendég valóban szó szerint érti azt, hogy amit lát az tökéletes másolata az adott kornak vagy eseménynek! Hasonlóan fontos megjegyzés: bármely interpretáció akkor a legjobb, ha élvezetes.

A jó interpretáció haszna

Kétségtelen, hogy a megfelelő interpretáció (módszer, tematika, eszközök, időtartam stb. vonatkozásában) kialakítása nagyon komoly munka, több tudományterület és szakma összehangolt együttműködését, kiterjedt partneri kör bevonását kívánja. Hosszadalmas és költséges folyamat. Kritikus pontja a megfelelő interpretátorok, a humánerő rendelkezésre állása. A következőkben amellett érvelünk, hogy mégis érdemes kiemelten foglalkozni vele.

A megfelelő interpretáció **fokozza a látogatói részvételt:** „*Az interpretációs vezetők mindig a fejhez, a szívhez és a kézhez szólnak.*" (Ludwig 2014:12) Személyre szabott, akár a konkrét szituációban is a látogatók tényleges igényeihez alakítható tartalom, szint, időtartam, nyelvezet stb. tekintetében. Az információátadás széles eszköztárával (verbális, vizuális, digitális stb.) dolgozva erős érzelmeket vált ki és fokozza a vágyat, hogy még

többet tudjanak meg (Huth 2010). Ennek a hatásnak köszönhető, hogy az interpretáció **„életre kelti"** a műemléket. A bevonás, az innovatív, multiszenzorális, vendégközpontú bemutatás segít abban, hogy a látogatók a múltbeli idő- és térsík(ok)ba merüljenek és „benépesítsék" a tereket.

A jó interpretáció feltétlenül lokálisan beágyazott: megtalálja és **közvetíti a saját történetét**. Tetten érhető ez a bemutatott helyi legendákban, a történelmi tényeket színesítő mesékben, valamint a személyes bánásmódban. Ez utóbbi az adott attrakcióra jellemző kínálat, kommunikációs mód, térformálás stb. összesége. Mindezek célja, hogy pozitív asszociációkat teremtsen és hozzájáruljon a **„jó hely"**-ítélet kialakulásához. Azaz olyan társadalmilag determinált pozitív térérzet kapcsolódjon az attrakcióhoz, amelynek következtében nem csupán tényleges mivoltában, hanem a róla alkotott vélemények figyelembevételével válik látogatottá (Michalkó 2010).

Az egyedi, jó esetben unikális és kreatív interpretáció **beazonosíthatóvá tesz,** az egyértelmű felismerhetőséget szolgálja, ami versenyelőnyt jelent a telített piacon. Az attrakció brand-építésének és marketingkommunikációjának is remek alapja lehet az interpretációval megalkotott „helyi világ". Az egységes arculatot támogatja, ha valamennyi kommunikációs felületről ugyanazok a szereplők, kor, ruha vagy egyéb kellékek, beszédstílus, hangulat köszönnek vissza (Huth 2010).

A helyhez kötöttség másik aspektusa a helyiek bevonásában mutatkozik meg: erős interpretáció a szakmai megalapozottság mellett nem tekinthet el a helyi közösségben élő (kulturális) örökség feltérképezésétől és felhasználásától sem. A szellemi kulturális örökség hagyományos és élő egyszerre; nem statikus, hanem egy generációról generációra való átöröklés során kialakuló és létező tudás. A közösség a környezetre és a történelemre adott válaszként állandóan újrateremti – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra (Csonka-Takács – Káldy 2010). A helyiek ugyanakkor nemcsak az interpretáció megalapozásban, de mint stabil látogatókör is kiemelt jelentőséggel bírnak a várak üzemeltetésében. Fontos, hogy értsék és támogassák az örökség turisztikai hasznosítását. A jó interpretáció **pozitív hatást gyakorol helyi közösségre**: gazdasági haszonnal jár (munkalehetőség; bevétel, javuló infrastruktúra stb.), illetve a közösség megerősödését, a lokális identitás kialakulását is szolgálja a büszkeség, a növekvő öntudat által.

Az örökségi interpretáció nemcsak helyi szinten épít közösséget, hanem nemzeti, akár európai szinten is. A **nemzeti azonosságtudatra és hovatartozásra** is hatással vannak; a várak kiváló eszközei a hazaszeretet, a magyarságtudat, az összetartozás erősítésének. Az interpretáció ehhez az érzelmi azonosulást és a tapasztalati úton való tanítást használja. A történelmi kutatás feltárja és magyarázza a múltat. Ennek bázisán az interpretáció az örökségalkotás folyamatát erősíti, kiválogatva a múlt eseményei közül azokat, amelyek segítik konkrét céljai elérésében. Mindkettő szükséges az identitás artikulálásához (Husz 2016). Hogy az identitásbiztosító tudást át lehessen adni, tárolhatónak, előhívhatónak és közölhetőnek kell lennie (Assmann 2018). A turizmus kategóriáival megfogalmazva: látogathatónak kell lenni a nemzeti emlékezet számára jelentős értéknek (vár); turizmuspolitikai és marketing eszközök által biztosítani kell a közismertségét; a bevonás eszközeivel meg kell teremteni a kollektív részvétel lehetőségét – ez utóbbiban kap szerepet az interpretáció. Ahogy a kulturális emlékezet túlmutat a hétköznapokon, a turizmus is a mindennapoktól eltérő térpályákon való mozgást, a megszokott tevékenységektől eltérő élmények és tapasztaltok keresését jelenti.

A jó interpretáció **élményt nyújt**. Az élményturizmus korában a sikeresség legfontosabb mércéje az átélt élmények milyensége, mélysége és tartóssága. Az élmény kialakításában a vendég maga is aktívan részt vesz, illetve számos olyan körülmény is közrejátszik (időjárás, többi vendég, pillanatnyi kedélyállapot, bázistudás, beállítódottság), amelyekre az attrakció üzemeltetője nincs hatással. Az élmény csak akkor teremtődik, ha a fogyasztó képes és hajlandó az elmerülésre, az élménybevonódásra (Zátori 2018). Ebben segít az interpretáció. Hosszú távon is hat, hiszen élő emlékeket teremt, amelyek mélyen beépülnek a memóriába (Huth 2010). Az emlékek támogatják a pozitív szájpropagandát, annak szóbeli és online változatát egyaránt; visszatérésre sarkallnak; megalapozzák az elköteleződést az attrakció és az örökség iránt. Így közvetlenül **hat a látogatószám emelkedésére**.

Az interpretáció **tanít és nevel**. Az élménygazdaság alapvetően a megismerésre (informális tanulás), illetve a mindennapoktól, a jelentől való elszakadásra épül. A folyamatot az emlékezetesség, személyesség, felfedezés, tudás és érzelmek uralják (Husz 2016). Ezek az interpretáció meghatározó fogalmai is. Mint tanulási folyamatot generáló jelenséget az alábbi jellemzőkkel írhatjuk le:

- **több mint informálás: az összefüggések, a mélyebb tartalom bemutatására irányul, egyúttal hatásos kulcsüzenetek fogalmaz meg. Fontos, hogy az** *élményjelleg ne menjen a tudományos és kulturális igényesség rovására.*
- **inspirál és provokál: szélesíti a látogatók látókörét; a** *konkrét örökség-érték bemutatásán kívül az adott témával kapcsolatos gondolkodási folyamatot is elindít, érzékennyé és érdeklődővé tesz.*
- **attitűdöt és magatartást változtat:** *képes értékrend- és szemléletváltozást elérni.*
- **emocionális hatást vált ki: érzékenyít; megalapozza az** *érzelmi azonosulást.*

A látogató szempontjából a lényeg az élmény, az átélés. Akár kulturális turistaként, akár örökségturistaként érkezik adott attrakcióhoz, a helyi kultúra részese kíván lenni. Az interpretáció az elmerülésben és a kellemes élmények létrejöttében egyaránt segít. A jó tapasztalatok mellett, a tények ismerete, az érdekeltté válás, az érzelmi azonosulás lehetősége elősegíti az örökség kritikai megértését és növeli megbecsültségét. **Erősíti az örökségi elem fontosságát és értékét**, aminek következtében a látogató maga is érdekeltté válik a megőrzésében (Birkás).

Kettős viszony állapítható meg az interpretáció és a **múzeumpedagógia – múzeumandragógia** között: egyszerre bázisai és eszközei egymásnak. A múzeumpedagógia önálló módszer és nem iskolai pedagógia a múzeumban (Nettke 2017). Nem az alapismeretek közvetítése és nem a nevelés a célja. Fontos feladata a tudomány demisztifikálása és ezzel az ismeretek terjesztése. Központi fogalma az élményszerűség. Számos esetben tapasztalhatjuk, hogy a várak kiváló múzeumi órákat kínálnak, ám ezek szemlélete és gyakorlati megoldásai nem mutatkoznak meg az interpretáció egészében. A másik hiba, hogy csakis iskolai csoportoknak ajánlanak elfoglaltságot, holott felnőttek, és nem szervezett csoportok, például családok is szívesen veszik igénybe az egyéni részvételen alapuló tevékenységformákat.

Nagy előnye az átgondolt interpretációnak, hogy **megújítható**. Az örökségi helyszínek egy része csak az adott kultúrkörben élők számára értelmezhető (Puczkó – Rátz 2017). A belföldi turizmust erős versenyhelyzet jellemzi, ami indukálja az innovatív megoldásokat. Az utazás általánossá válása is növeli az igényt arra, hogy többszöri látogatás esetén is új élményekkel gazdagodjék az utazó. A visszatérő látogatók, majd a törzsvendégkör

kialakításában jelentős szerepe van az interpretációnak, amely – jó esetben – az őket vonzó fesztiválokat, rendezvényeket és szolgáltatás-kínálatot is áthatja.

Az örökségattrakció üzenetének a befogadó, azaz a vendég nyelvére történő lefordítását számos tényező bonyolíthatja. A látogató belső akadályai: negatív hozzáállás, információhiány, intellektuális korlátok stb., illetve külső akadályok: nem megfelelő vagy hiányzó segítség, alkalmatlan eszközök, kommunikációs akadályok, mint nyelvi nehézségek, félreértések stb. A jó interpretáció **akadálymentesít**. Az akadálymentesítés nem korlátozódik a mozgáskorlátozott emberekre, nem is az állandó vagy időleges fizikai vagy szellemi hátránnyal élőkre. A jó interpretáció a fizikai-szociális akadálymentesítést, végső soron a **turizmus mindenkinek**-eszméjét támogatja.

A hatékony interpretáció **tágít a várturizmus termék-besoroláson** a kulturális turizmus-kategórián belül, és abból kilépve, a szabadidős tevékenységek piacán is értelmezhetővé teszi a várakat. A kulturális attrakciók turisztikai vonzereje elsősorban úgy növelhető, ha olyan optimalizált helyeket, „jó helyet" alakítanak ki, ahol lehetőség nyílik új, szokatlan tapasztalatok megszerzésére, amelyek hosszú távú élményt nyújtanak az örökséggel való autentikus és élményszerű találkozás által (Husz 2016).

Az interpretáció a turisztikai attrakció gazdaságos üzemeltetése szempontjából alapvető jelentőségű. Élettel tölti meg az ősi falakat és áthatja a vendégkompetens élményszolgáltatásokat. A vonzerő által nyújtott élményt fokozó szolgáltatások fejlesztése a kultúrához köthető, előnyt biztosító versenytényező. Ugyanakkor a jó tapasztalatok erősítik az örökségi elem fontosságát és értékét, aminek következtében a látogató maga is érdekeltté válik a megőrzésében. A sikeres interpretáció tehát tartósan **megalapozza a fenntarthatóságot.**

Következtetések

Az átgondolt, szakmailag megalapozott, egyedi és innovatív interpretáció komoly versenyelőnyt jelent a turisztikai piacon. Megalapozza a vendégkompetencia alapú élményszolgáltatást. Feltételezi a látogatók alapos megismerését és a rendelkezésre álló széles interpretációs kelléktár tudatos használatát. Az interpretációs eszközök nagy számban állnak rendelkezésre a különböző típusú várvezetésektől a beöltözési lehetőségeken és multimédiás eszközökön keresztül az interaktív programelemek alkalmazásáig; a módszerek is sokfélék a bevonódástól, az edutainmenten és közös alkotáson, a multiszenzoralis közvetítésen át a különböző típusú élő interpretációig. Ezek használat ma Magyarországon még kevésbé elterjedt és kevéssé tudatos. Elsősorban a képzett humánerő hiányzik, valamint hiányosak a menedzsment-szervezetek módszertani-elméleti ismeretei. Biztató példákat mégis találhatunk (pl. Diósgyőr, Eger). Kívánatos volna ezek „jó gyakorlatként" való széleskörű bemutatása.

A korszerűen és látogatóbarát módon üzemeltetett örökségi attrakciónak a szabadidős tevékenységek alternatívájaként kell megjelennie és piaci szereplőként versenyeznie a látogató idejéért, amiből egyre kevesebb van („gazdag szegénység"). Ehhez elengedhetetlen az innováció, az emóció és a rugalmasság, amit a megfelelő interpretáció képes biztosítani (Tombáczné – Szabóné 2016). Ma műemléki helyszínen is az élményszerzés elsődleges kívánalom, de nagyon fontos, hogy a programokkal, az interpretációval a helyszín jelentőségét tudatosítsuk és fokozzuk. Az élmény mellett további kulcsfogalmak a fenntarthatóság, hitelesség és felelősség. A műemlékek hiteles és felelős helyreállítása és

bemutatása azt jelenti, hogy az eredeti funkciók és használati módok tiszteletben tartásával olyan atmoszférát teremtünk, ami megfelel a mai használatnak és teljes élményt tesz lehetővé. Hiszen a legeredetibb örökség is érdektelen lehet a turista számára, ha nincs megformálva, megfogalmazva. Hogy a műemlék minél vonzóbb legyen és minél inkább illeszkedjen az elvárásokhoz, az elsősorban a minőség garantálásával érhető el: a szolgáltatás minőségével (fogadtatás, információ, infrastruktúra, prezentáció), valamint a belső kulturális minőséggel, azaz az eredeti funkcióknak és a jelen számára képviselt értékeknek egyidejű tiszteletben tartásával (Husz 2016).

Összefoglalva kijelenthető, hogy az interpretáció rendkívül összetett jelenség. Hatásos eszköz lehet. Tudatos alkalmazása jelentős előnnyel jár az örökségi turisztikai attrakciók üzemeltetése során, számos vonatkozásban. Érdemes több figyelmet szentelni a megismerésének és használatának.

Irodalom

Assmann, J. (2018): *A kulturális emlékezet - Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Budapest, Atlantisz Kiadó.

Berecz, M. – Kiss, R. – Csillag, T. (2017): Az egri vár modern kori transzformációja, múzeumból turisztikai attrakció. In: Régi, T. – Rátz, T. – Michalkó, G. (szerk.): *Turizmus és transzformáció.* Kodolányi János Főiskola, Budapest. pp. 235-249.

Csonka–Takács, E. – Káldy, M. (2010): Az épített, a természeti és a szellemi örökség és az Örökség Iskolák. In: *Tudás és gyakorlat. Múzeumpedagógiai módszerek – európai példák és hazai alkalmazások.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum MOKK, Szentendre. pp:10-14.

Husz, M. (2016): A múzeum és a történelmi épületek szervezett felfedezésének szerepe az informális tanulás színterei között. In: *Tudásmenedzsment.* 16. évf. 1. Különszám:245-255.

Huth, A. (2010): Az élő interpretáció módszere az Egyesült Királyságban. In: *Tudás és gyakorlat. Múzeumpedagógiai módszerek – európai példák és hazai alkalmazások.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum MOKK, Szentendre. pp:151-169.

Káldy, M.: (2010): Élő történelem vagy múzeumi színház? In: *Tudás és gyakorlat. Múzeumpedagógiai módszerek – európai példák és hazai alkalmazások.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum MOKK, Szentendre. pp:148-150.

Kriston-Bordi, Zs. (2016): Szemlélet és szemléltetés, avagy 21. századi múzeumot a 20. században születetteknek is. In: *Tudásmenedzsment.* 16. évf. 1. Különszám:201-207.

Ludwig, Th. (2014): *Interpretációs kalauz. Örökségünk megismertetése.* Bildungswerk Interpretation, Werleshausen.

Mészáros, B. (2020): Gondolatok műemlékek bemutatásáról. In: Wirth, G. – Köbli, Á. (szerk): *Huncastle II.* Edutus Egyetem, Budapest. pp. 29-41.

Michalkó, G. (2010): *Boldogító utazás. A turizmus és az életminőség magyarországi vonatkozásai.* Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.

Puczkó, L. – Rátz, T. (2017): *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

Tombáczné Végh, K. – Szabóné Bognár, A.(2016): Hazatérnek… 1914–2014 című kiállítás rendezésének módszertani kérdései. In: *Tudásmenedzsment*. 16. évf. 1. Különszám: 179-190.

Zátori, A. (2014): Városi turizmus és kultúra. In: Jászberényi M. (szerk.): *A kulturális turizmus sokszínűsége*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó. pp. 93-114.

Zátori, A. (2018): *Élménymenedzsment a turizmusban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Online források

Birkás, É. (2015): *Megelevenedő korszakok... a Szépművészeti Múzeumban*. http://www.tani-tani.info/megelevenedo_korszakok

Birkás, É. (n.a.): *Az élő történelmi interpretátorrá válás folyamata: múzeumi programok és képzési lehetőségek*. https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/az_elo_tortenelmi_interpretatorra_valas.pdf

Erőss, N. (2012): Bemutatási mód. In: Szakács, E. (szerk): *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*. http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/

Frazon, Zs. – Szakács, E. (2012): Interpretáció. In: Szakács, E. (szerk): *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*. http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/

Frazon, Zs. (2012): Kiállított kultúrák. In: Szakács, E. (szerk): *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*. http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/

Nemzeti Kastély- és Várprogram (NKVP): http://nkvp.hu/multunk-jelen-idoben/

Nettke, T. (2017): Was ist Museumspädagogik? – Bildung und Vermittlung in Museen. https://www.kubionline.de/artikel/was-museumspaedagogik-bildung-vermittlung-museen

Rátz, T. (2011): Attrakció- és látogatómenedzsment. In: *Turizmus-menedzsment*. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0051_Turizmusmenedzsment/ch06s02.html

Köbli Ádám[1] – Horváth Zoltán[2]

A Festetics-örökség szerepe és fejlesztési lehetőségei a Nyugat-Balaton térségében

Bevezetés

A turizmus olyan komplex tevékenység, amely sok ágazat részegységeinek szinergikus hatásából fejlődik ki. Az összetettsége miatt azonban sérülékeny is, ezért a hosszú távú működtetéséhez határozott és tudatos fejlesztésekre van szükség. A fejlesztési stratégia alapja azonos a fenntartható fejlődés alapelveivel, amely komplex rendszerekben értelmez és tervez.

Egy térség, egy város komplex rendszere dinamikusan stabil, azaz rugalmas és viszonylagosan független. Ennek feltétele a lokalitás, diverzitás és kooperáció (Hajnal 2006).

A Balaton nyugati térsége kiemelkedő turisztikai adottságokkal rendelkezik. Egyrészt itt található Hévíz, amely minőségi egészségturizmusának köszönhetően nemzetközileg is meghatározó attrakciója hazánknak. Emellett természetesen a Balaton a fő vonzerő, amelyet erős nyári koncentráció jellemez, bár a helyi szolgáltatók az utóbbi években folyamatosan igyekeznek egész évben érdekes és tartalmas programkínálatot kialakítani.

A Nyugat-Balaton legjelentősebb turisztikai attrakciói egyben a Festetics-örökség főbb elemeit is jelentik. A Festetics-család két és fél évszázados jelenléte által fontos szerepet töltött be a régió életében, meghatározta annak fejlődési irányát, kulturális és turisztikai hatásuk pedig napjainkban is kiemelkedő. A Festetics-örökség elemei egyre fontosabb szerepet kapnak a térség turizmusfejlesztésében, növelik a kooperáció, a hálózatosodás mértékét. Ez megfelelően illeszkedik a jelenlegi turizmusfejlesztési stratégiák desztinációs szemléletű fejlesztési gondolkodásához. A Festetics központú fejlesztéseknek az egész Nyugat-Balaton térségében komoly pozitív hatásai lennének: tudatos turizmusfejlesztés, növekvő kooperáció és hatékony marketingtevékenység.

Tanulmányunkban elemezzük a turisztikai együttműködések legfontosabb jellemzőit és lehetőségeit, illetve bemutatjuk a Festetics-örökség azon elemeit a térségben, amelyek a legalkalmasabbak a hosszú távú együttműködés és a komplex Festetics-termékfejlesztés megvalósításához.

Kutatási módszerek

Esettanulmányi helyszínként a Nyugat-Balatont, kiemelten Keszthely és Hévíz térségét választottuk, ahol célunk a turisztikai összefogások vizsgálata, hangsúlyosan a Festetics-örökség elemek hálózatba szervezésének komplex lehetőségeinek feltárása. A szükséges vizsgálatok elvégzéséhez személyes térségi kötődésünk mellett a témába vágó eddigi elemzések feltárása segített, mind a kooperáció és együttműködések (Hajnal 2010), mind a Festetics örökségekhez kapcsolódóan (MTÜ 2019, Szántó 2019).

[1] főiskolai docens, Gazdálkodástudományi Tanszék, Edutus Egyetem
[2] doktorjelölt, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola

Több saját turizmusföldrajzi kutatásunk is volt a térségben (Köbli 2018 – hévízi fürdővárosi kutatások, Horváth 2020 – Balaton kutatások), ezek kapcsolódó eredményeit folyamatosan beépítettük jelen elemzésünkbe. Így a szakirodalmi feltárások mellett személyes adatgyűjtés is kiegészítette munkánkat:

- Interjúk készítése önkormányzattal és helyi turisztikai szakemberekkel
- Helyi tapasztalatok, terepbejárás
- Openstreetmap, digitalizálás

A kooperáció jelentősége

A létfenntartó geo-bioszférában az elsődleges kapcsolat a kooperáció (Juhász-Nagy 1993), így a társadalomnak és a gazdaságnak, mint a rendszer alrendszereinek is az együttműködést kellene preferálniuk a versengéssel, versennyel szemben. Csak akkor beszélhetünk komplex rendszerről, ha abban a lehető legnagyobb fokú kooperáció valósul meg (Hajnal 2010). Hazánk turizmusában az egyes települések, desztinációk közötti versengés sokáig hangsúlyosabban volt jelen, mint az együttműködés. Különösen igaz ez a megállapítás azokban a térségekben, ahol a domináns ágazat és a fő foglalkoztató a turizmus. Ebből fakadóan a bevételeket, a vendégek költéseit igyekeznek helyben tartani, a saját vállalkozásokat támogatni. Magyarországon az idegenforgalmi adó az egyetlen olyan adónem, amely szorosan a turizmushoz kapcsolódik, és amely után az önkormányzatok állami támogatást, kiegészítést kapnak. A települések és a vállalkozások tehát nyilvánvalóan szállásfejlesztésben lesznek érdekeltek, nem pedig az attrakciófejlesztésben. Pedig a vendégeknek minőségi, valódi vonzerővel bíró attrakciókat kellene ajánlani, amelyek által abban a maradandó élményben részesülnek, amely miatt a közeljövőben visszatérnek a térségbe. Az önkormányzatok és a vezetők csak a saját közigazgatási határaikon belül gondolkodnak, sokszor hiányzik a közös tervezés és fejlesztés iránti igény. A turista azonban tágabb tereket érzékel, természeti- és kultúrtájakban gondolkodik, tehát keresleti oldalról nézve egy nagyobb, összefüggő térséget keres fel.

Az együttműködésekben rejlő lehetőségek közül ki kell emelni a szinergiák felszabadítását, amelynek során minden résztvevő olyat tesz bele az együttműködés rendszerébe, amitől az magasabb minőségű lesz, és a végeredmény egyértelműen több, mint amit külön-külön el tudnának a szereplők érni. A turizmusban a kooperációnak köszönhetően egy sokszínű, összetett termékkínálat érhető el, amely magasabb tartózkodási időt és térségi szinten nagyobb bevételeket generál. A hálózatokban való gondolkodás egy komplex élmény megteremtését biztosíthatja, miközben az ökológiai-ökonómiai fenntarthatóság felé is utat nyit.

Az együttműködésnek lehetnek kockázatai egyik-másik oldalon, települési szinten esetleg csökkenhetnek a realizált javak vagy a vendégszámok és megjelenhet egy komoly teljesítménykényszer is, azonban a térség, a valódi desztináció és lakosai csak profitálhatnak belőle. Meg kell teremteni a lehetőséget a fenntartható fejlődés elvei mentén egy olyan komplex kínálat kialakítására, amelyben a különböző komplementer termékek egy megkülönböztethető, egyedi desztinációt alkotnak. Ezen logika mentén a vizsgált térségben a Festetics-örökség elemei kiválóan alkalmasak a térségi együttműködés hatékony megteremtéséhez.

Örökségek szerepe

Az örökségeken belül a kulturális örökségek egyre növekvő vonzó tényezőt jelentenek a turizmusban. Az örökségmenedzsment célja az örökségnek ítélt értékek továbbélésének biztosítása. Az egyediség felismerésétől elindulva az eredményes megőrzés vagy helyreállítás céljából részletesen dokumentálja, kezelési terveket rendel hozzá. Mivel az örökség fogalma/tartalma folyamatosan bővül az elmúlt időszakban, az alkalmazott menedzsment módszerek is – esetfüggően – széles skálán mozognak (Georges. 2011). Az örökség megőrzése akkor biztosítható, ha azt az adott társadalom fontosnak és jelentősnek érzi, valamint a nagyközönség számára is elérhető az örökségi érték (Nagy 2011). A turizmus erősíti is az örökség hozzáférhetőségét a nagyközönség számára.

A turizmusban folyó globális verseny egyre fokozottabban jelenik meg, mind a turisztikai termékek, mind az alkalmazott marketing technikák tekintetében. A desztinációk közti kiélezett versenyben a márkaépítésre helyeződik a hangsúly, amely az egyediségen, az autentikusságon alapul. A turisztikai márkák között gyakran találkozhatunk családnevekkel is (Hilton, Mozart) amelyhez a fogyasztó elméjében azonnal társul a névhez kapcsolódó termék (Horváth 2020).

A történelem során a jelentős családok alapjaikban határozták meg a környezetük fejlődését, mivel kiterjedt uradalmakat hoztak létre. Ezen uradalmak központjában, általában városokban hozták létre kúriáikat, kastélyaikat, ahonnan igazgatták a birtokokat. Az uradalmak hagyatékait is turisztikai márkává lehet fejleszteni, amennyiben a társadalom ismeri és elismeri a jelentőségüket. A Festetics család tárgyiasult és szellemi kulturális örökségei, kiegészülve Hévíz egyedülálló termáltavával, amelyen az első fürdőház szintén I. Festetics György nevéhez fűződik, megfelelő alapot kínál a családnév márkává való fejlesztésére.

A vizsgált terület bemutatása

Keszthely és Hévíz, a két szomszédos kisváros a nyugat-dunántúli régió területén, a Balaton nyugati medencéjében fekszik és hosszú ideje kiemelt szerepet játszanak a hazai turizmusban. Bár csak pár kilométer választja el őket egymástól, nagyon eltérő turisztikai kínálattal rendelkeznek. A különbözőség kihat a két város fejlődésére, gazdasági és társadalmi szerkezetére is. A vizsgált települések és környezetük a magyarországi turizmus kiemelkedő célterületei. Hévíz, a legismertebb, legtöbb vendéget vonzó és legmagasabb minőséget nyújtó magyar fürdőváros, amely nagyon értékes turisztikai hagyományokkal rendelkezik, valamint Keszthely, a „Balaton fővárosa", amely évszázadokra visszavezethető kulturális vezető szereppel és komplex turisztikai kínálattal bír és a Balaton térségének egyik legnagyobb és gazdaságilag legfontosabb városa.

A Festetics család öröksége több szempontból összeköti a vizsgált területet, meghatározza történetét, fejlődését és a mai helyzetét A horvátországi származású Festeticsek hazánk egyik legjelentősebb grófi, később hercegi családja, akik 1739-től telepedtek le Keszthelyen, A család keszthelyi ágának alapítója Festetics Kristóf (1696–1768) volt, aki megszerezte a Pethő család keszthelyi javait. Birtokaiból két hitbizományt hozott létre, a dégit és a keszthelyit. Kristóf 1745-ben kezdte el a család kastélyának az építését. Keszthely fejlődése érdekében kórházat alapított és mesterembereket telepített le a városba. Igazán a 18. század végén, gróf Festetics György idején indult virágzásnak Keszthely, ahol a kastély első periódusa (1745–50) megépült.(Németh –Virág 2017) 1797-

ben megalapították a Georgikont, amely Európa első közép- és felsőfokú mezőgazdasági oktatási intézménye volt. (Törzsök – Sipőcz 2010) I. Festetics György nevéhez fűződik a kastély könyvtári szárnnyal való bővítése 1792 és 1804 között, valamint az első Helikoni ünnepségek megrendezése. A hévízi fürdőélet felvirágoztatásában is kiemelt szerepet játszott, 1772-ban fürdőtelepet építetett a tóra.

A két település fejlődését folyamatos együttműködések és rivalizálások jellemezték, az eltérő korokban más-más gazdasági és társadalmi szereppel. A 18.-19. században Keszthely szerzett vezető szerepet a térségben, a Festetics család kulturális programjai országosan híresek voltak, és ekkoriban kizárólag itt voltak szállások a térségben (Törzsök 2015). A legjelentősebb kulturális esemény, a Helikoni ünnepségek voltak, amelyek a várost a kulturális élet egyik központjává is tették. Ekkoriban hazánk legnagyobb írói, költői látogattak az ünnepségekre, és innen ered a Berzsenyi Dániel szájából elhangzó mondás, amely Keszthelyt „kis magyar Weimar”-nak nevezte. Eközben Hévíz is fejlődésnek indult, 1871-ben hét ház épült a Hévízi-tónál egészségturisztikai szereppel, amely az évek alatt egyre fontosabbá vált.

A keszthelyi kastély 1883 és 1887 között nyerte el ma látható alaprajzát, valamint historizáló, neobarokk és neorokokó stílusát.

A térség történetének egyik súlyos gazdasági csapása volt, hogy az 1861-ben megnyitott Déli Vasút elkerülte Keszthelyt, ennek következtében az iparosítás is elmaradt. Az egyetlen fejlődési irányt Keszthely iskolaváros jellegének erősítése és fürdővárossá fejlesztése jelentette, amelynek komoly turisztikai hatásai lettek. A 20. század elejére Keszthely újra virágzó város lett, kedvelt nyaralóhely. A két világháború között Keszthely a „nyugdíjasok városaként” szerzett hírnevet, 1925-ben öt szálloda, két kávéház, tíz vendéglő és 11 kocsma várta a településre utazókat. Ekkor épült meg a Balatoni Múzeum neobarokk palotája is.

Hévíz a fürdőnek és a víz egyediségének köszönhetően egyre nagyobb hírnévre tett szert és egyre távolabbról érkeztek a gyógyulni vágyók. 1905-ben a fürdő haszonbérleti joga átkerült a keszthelyi Reischl Vencel sörgyáros tulajdonába, aki folytatta a már megkezdett fejlesztéseket. 1909-re elkészült a "Kurszalon", új fürdőházak épültek, és ekkoriban nyitott meg a Hévíz Szanatórium és Gyógyszálloda. A két világháború között Hévíz jelentősége egyre nőtt, mivel a trianoni békekötés után elcsatolták az addigi leghíresebb fürdőhelyeket is (Pöstyén, Trencsénteplic, Herkulesfürdő), így Hévíz Magyarország egyik legjelentősebb fürdőjévé vált (Szarka 1993).

A szocializmus éveiben már sokkal kiegyenlítettebb volt a két üdülőhely fejlődése. 1948-ban Hévízfürdőt államosították és a régi szállodákat szakszervezeti üdülőkké alakították. A külföldiek száma eleinte lecsökkent, a szakszervezeti beutaltak adták a vendégek többségét. 1968 után Magyarország, mint a „legvidámabb barakk” szerepelt a köztudatban és az egész Nyugat-Balaton térségben megnőtt a külföldiek száma. Keleti és nyugati turisták egyaránt érkeztek a Balatonhoz és a fürdővárosba is, a térség komoly szerepet töltött be az NDK-NSZK turisták találkozó helyszíneként, ez volt az a hely, ahol az egymástól elszakadó rokonok, barátok újra találkozhattak. Sokan közülük sokáig visszalátogattak nosztalgiázni, hiszen a családok újraegyesülésén túl, új barátságok és szerelmek, házasságok is születtek a Balaton partján. A kempingek nagyon népszerűek voltak ebben az időszakban, különösen a holland, és NDK-s turisták körében, amelyhez szabadságérzet is párosult. A kempingek iránti kereslet szinte teljesen eltűnt napjainkra a térségből. (Slachta 2010)

Az 1970-es évektől komoly fejlesztések jelentek meg Hévíz városában, új minőségi hotelek épültek, a vidéki Magyarországon először a kis zalai fürdővárosban volt például kaszinó. Ezzel szemben Keszthely inkább a szociális turizmus, a gyerektáborok és vízparti élmények mentén fejlődött, néhány fontosabb szállodája mellett pedig egyre jelentősebb lett a magánszálláshelyek térnyerése, ez a hírhedt „Zimmer frei" korszak. Az ekkoriban elmaradó balatoni fejlesztések máig éreztetik hatásukat, és a két település közti gazdasági különbség a rendszerváltás után csak tovább nőtt.

Az 1990-es években a német-osztrák a fő külföldi vendégkör a térségben. Ebben az időszakban nagyon sok az új vendég, akik Magyarországra, mint egy eddig elzárt, érdekes desztinációra kíváncsiak. A 2000-es évektől nő magyar vendégek aránya. Ez annak köszönhető, hogy ebben az időszakban, az egészségturizmus egyre népszerűbbé vált, a wellness és gyógyturizmus egyre szélesebb rétegekhez ért el a különféle utazási támogatások bevezetése révén. A nagy fürdőfejlesztések is ekkor mentek végbe, amelyből Hévíz is részesült jelentős támogatással. Az utazási trendek is megváltoztak, a második, harmadik utazások egyre népszerűbbé váltak és ezek során már az egészségmegőrzés, a gyógyászat és wellness, mint fő motiváció jelent meg sokaknál, ami szintén Hévíznek kedvezett. Nemzetközileg is egyre nagyobb hírnevet ért el a fürdőváros és egyedülálló termáltava, miközben a Balaton elkezdett átalakulni és az elmaradó külföldi turisták helyét kizárólag a magyar piac vette át (Szántó 2008).

2008 után a válság a turizmusban is visszaéseséket produkált, mind a bevételekben, mind a vendégszámban. Hévízen azonban rövid stagnálás után, növekedés volt tapasztalható, ami egyrészt a minőségi és komplex gyógyturisztikai szolgáltatásoknak és Hévíz egyediségének, másrészt új piacok, leginkább az orosz és ukrán vendégkör megjelenésének köszönhető. Az oroszokkal együtt a luxusszolgáltatások is megjelentek a fürdővárosban a 2010-es években, luxus divat és gyémánt üzletek, plasztikai sebészetek nyíltak, és olyan szolgáltatások jelentek meg, mint például a hőlégballonozás.

Keszthelyen az ezredforduló utáni kezdeti rossz megoldásokat a 2010-es évektől intenzív fejlesztések követték. Megkezdődött a turisták által használt városi terek revitalizációja és a vezető turisztikai attrakciók felújítása (Horváth et al. 2016). A Balaton Fővárosában egyre fontosabbá vált a kiemelt kulturális szerep, amely a sokszínű programkínálatban is megjelenik. Ekkortól lett igazán fontos újra a Festetics-hagyaték és nemcsak a korszaktól függetlenül sikeres Festetics-kastély, hanem a többi Festetics-örökségi elem fejlesztése és turisztikai kínálatba való beépítése is célként jelent meg. Eközben a Balaton sikere és népszerűsége is folyamatosan nőtt. A Balaton nyugati medencéje főként a családokat, illetve a vízparti üdülés mellett érdekes természeti, kulturális és gasztronómiai élményeket is átélni kívánó turistákat célozza meg leginkább. Azon ritka helyszín a Balaton térségében, amely nyári rossz időjárás esetén is bőséges programot tud nyújtani színes kulturális attrakciói, nemzeti parki területei és borászati-gasztronómiai programjai révén. Egy esős, hűvösebb nyári napon Badacsonytól egészen Balatonlelléig, az egész Balaton nyugati fele számára jelent elsődleges célterületet a térség sokszínű kínálata.

Jelenleg a klasszikus balatoni nyaralás újra legnépszerűbb korszakát éli a hazai turisták körében, ebben a világban lezajló globális folyamatok (járvány) okozta utazási változások mellett a hazai üdülési kedvezményeknek és a folyamatosan javuló minőségi balatoni szolgáltatásoknak és bővülő kínálatnak is komoly szerepe van. A cél az lenne, amely a térség gazdasága szempontjából is kiemelt jelentőségű, hogy ne csak a nyári, időnként már

túlzsúfolt időszakban jöjjenek a vendégek a Balatonra, hanem egész évben izgalmas utazási helyszínként tekintsenek rá. Ebben a minőségi szálláshelyfejlesztések (wellness részleggel), borászati és gasztronómai programok és az évszak független kiemelt attrakciók mellett a Festetics-örökség komplex fejlesztése is kulcsterületté válhat.

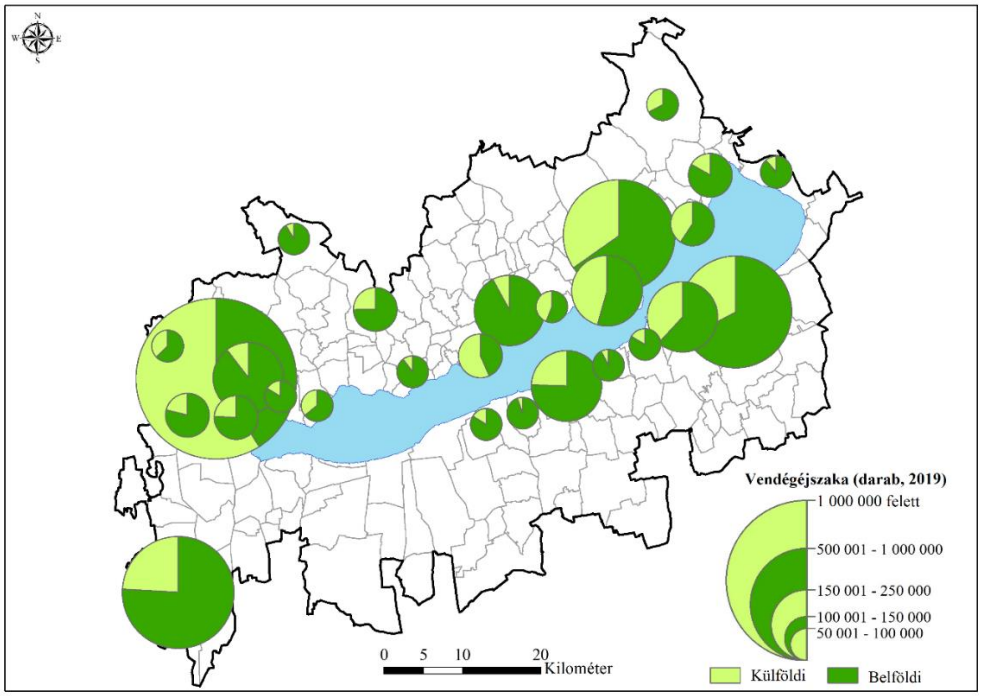

1. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszaka számának térbeli eloszlása és küldőterület szerinti megoszlása a Balaton turisztikai térségben (2019)

Forrás: KSH adatai alapján, Horváth Z. 2020.

A Balaton turisztikai térség vendégforgalmi adatai az *1. ábrán* feltárják a Balaton turisztikai térség turizmusára jellemző területi és strukturális különbségeket napjainkban. Az ábrán jól láthatóak a vizsgált nyugat-balatoni térség kimagasló vendégszámai, amelyek leginkább Hévíz fürdővárosához köthetőek. Hévíz az egész Balaton térségében toronymagasan kiemelkedik egymillió vendégéjszakát meghaladó keresletével, mellette az egész Balatont vizsgálva Zalakaros, valamint Siófok és Balatonfüred szálláshelyei hatnak leginkább a turisztikai térhasználat koncentrációjára. Az ábrán olyan nem tóparti települések is kirajzolódnak, ahol egy-egy jelentősebb kapacitású és magasabb minőségű szálloda képes jelentősebb keresletet indukálni, a Nyugat-Balaton térségében ilyen Alsópáhok négycsillagos családbarát szállodájával, illetve Cserszegtomaj az üdülőfalujával.

Az *1. ábra* nem csak a vendégforgalom térbeli koncentrációját tárja fel, hanem a települések közötti eltérő belföldi és külföldi vendégéjszakák arányát is szemlélteti. A Nyugat-Balaton térségében Hévíz az egyetlen, ahol az erős külföldi (orosz, német, cseh) küldőpiacainak (Köbli, Á. 2018) köszönhetően a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák részesedése meghaladja a 60%-ot. A térségben található többi, főleg vízparti és leginkább a nyári, balatoni turizmusra koncentráló település, így Keszthely esetén is a belföldi kereslet a

meghatározó (75-90% belföldi piac). Ez az eltérés Hévíz és Keszthely esetében a szolgáltatókra és a bevételekre is hatással van.

A Festetics-örökség termék- és infrastruktúra fejlesztése

A Festetics-örökség kulturális turisztikai termékfejlesztésének alapját azok az egykori Festetics-tulajdonú helyszínek alkotják, amelyek ma turisztikai jelentőséggel bírnak (Szántó 2019). A Festetics-hagyaték egy olyan érték, amely az egész térség számára közös kapcsolódási pontot jelenthet. A főúri emlékhelyek és kulturális attrakciók mellett megtalálhatók benne a bor- és gasztronómia, illetve a testi-lelki megújulást segítő egészségturisztikai elemek, kiegészülve az aktív turizmus attrakcióival. A Festetics-örökség turisztikai termékfejlesztésével magas minőségű turisztikai termék alakítható ki, amely komoly vonzerő lehet a Nyugat-Balaton térség számára, egyedi arculat alakítható ki és a térségi márka formáláshoz is megfelelő alapot adhat. „A turisztikai termékfejlesztés egy összetett, sokszereplős (állam, önkormányzatok, attrakcióhelyek, vállalkozások, szolgáltatók, civil szervezetek, helyi lakosság) és a turizmuson túlmutató kapcsolódási pontokkal bíró folyamat" (Szántó 2019). Fontos a megfelelő turisztikai infrastruktúra kialakítása, majd az ehhez kapcsolódó garantált programok meghatározása, mindehhez pedig egy hatékony és világos marketingtevékenység kapcsolása.

Az elmúlt években meghatározásra került a térségben, hogy az egyes Festetics attrakciók esetében szükség van új fejlesztésekre, elsősorban a minőségjavítás tekintetében. Ebből több program már megvalósult, vagy a közeljövőben fog elkezdődni. Ilyen a *„GINOP-7.1.9-17-2018-00015 - A Festetics-örökség bemutatását és hálózatba kapcsolását célzó termék- és infrastruktúrafejlesztés I. ütem*" is, amely során a tervezett fejlesztések a Festetics családhoz köthető ismert és kevésbé ismert helyszínekre koncentrálódnak és olyan kulturális útvonal jön létre, amely a Festetics család örökségére alapozva mutatja be a térséget és azok kapcsolódó látnivalóit. A fejlesztés építi a térség identitását és támogatja a Balaton kulturális kínálatát. A projekt átfogó célja a tematikus Festetics termék kidolgozásán keresztül olyan négyévszakos, magas minőséget képviselő kulturális termék turisztikai kínálatba helyezése, amely növeli a nyugat-balatoni térség turisztikai potenciálját.

Új szolgáltatások létrehozása a projekt keretében	Meglévő szolgáltatások fejlesztése
Új tematikus szolgáltatás a Georgikon Múzeumban	Schulhof-sétány fejlesztése
Szabadulószoba kialakítása a Balaton Múzeumban	Festetics-kastély díszkivilágításának megvalósítása
Lady Hamilton-emlékhely a balatongyöröki Szépkilátónál	
Új interaktív VR-tartalom a gyenesdiási Természet Háza Látogatóközpontban	Festetics Állatpark tábláinak és feliratainak cseréje
Fűszerkert a gyenesdiási Malom udvarában	
Forrás-tanösvény kialakítása, amely az egykori Festetics-vadaskertet, a malom működését, valamint a forrásvízben található élővilágot mutatja be	Digitális tartalmak fejlesztése a kiállítási anyagokhoz

1. táblázat: A GINOP-7.1.9-17-2018-00015-ben megvalósuló Festetics-örökség fejlesztések

Forrás: Magyar Turisztikai Ügynökség, 2019.

A fejlesztendő vonzerők összekapcsolása, az attrakciók azonos minőségi sztenderdek alapján történő fejlesztése, a közös gondolkodás és az együttműködés teszi egésszé és valóban vonzóvá a térségi kínálatot. A Festetics-örökség fejlesztése mind a vendégéjszakák számában, mind a turisztikai költésekben pozitív hatásokat fog hozni a térség turisztikai életében.

Festetics-örökség elemei	Település	Rövid jellemzés
Festetics-kastély – Helikon Kastélymúzeum	Keszthely	Öt épületben hat állandó kiállítás található (Főúri életforma és a Helikon Könyvtár, az Amazon Ház Látogatóközpont, a Pálmaház és Madárpark, a Vadászati Kiállítás, a Hintókiállítás, és a Történelmi Modellvasút Kiállítás).
Festetics Imre Állatpark és Természet Háza Látogató-központ	Keszthely-Gyenesdiás	A keszthelyi állatpark az őshonos fajták (szürkemarha, mangalica) kedvelt helyszíne illetve a Keszthelyi-hegység élővilágával, természeti értékeit bemutató helyszín.
Georgikon Majortörténeti Kiállítóhely	Keszthely	Európa első mezőgazdasági főiskolájaként alakult meg 1797-ben, területe több mint két hektár, három gazdasági udvarra és egy kertre tagolódik.
Balaton Múzeum	Keszthely	A Balaton élővilágát és történetét mutatja be komplex és egyre interaktívabb megközelítéssel.
Helikon-emlékmű, Helikon Park	Keszthely	Keszthely legnagyobb zöldterülete a 20. század elejétől fokozatosan kialakított Helikon Park. Ennek közepén található az 1921-ben emelt, oszlopokon álló, kupolás épület, a Helikon-ünnepségek emlékműve, amely a város egyik fő szimbóluma is.
Festetics György-ülőszobra, Fő tér	Keszthely	2006-ban átadott, egészalakos köztéri szobor a város Fő terén, amely a grófot ülő helyzetben, korhű ruhában ábrázolja. A turisták egyik kedvenc fotó témája.
Festetics Mauzóleum, Szent Miklós temető	Keszthely	A keszthelyi Szent Miklós temetőben álló historizáló (neoklasszicista) Festetics-mauzóleum 1925-re épült fel Festetics (II.) Tasziló herceg megbízásából, a mauzóleumba a család több jeles tagját is eltemették.
Festetics Feketefenyő fasor, Fenyves Allé	Keszthely-Fenékpuszta	A különleges, feketefenyőkből álló fasort 1880-ban telepíttették, lovaglásra és kocsikázásra alkalmas, ma nordic walking útvonal vezet rajta, a Festetics-örökség méltó jelképe és szimbóluma lehetne. A Fasor mentén található Szendrei Júlia emlékszobája is.
Egykori ménesközpont, kiskastély, Fenékpuszta	Keszthely-Fenékpuszta	A nemesi család által létrehozott majorság a római kori romok közvetlen szomszédságában, amely a nemzetközileg is híres Festetics-ménes otthona volt.

Festetics-kilátó	Gyenesdiás	A Festetics család után elnevezett, 235 méter magasan fekvő kilátó, a térség egyik legszebb körpanorámájával.
Szépkilátó, Lady Mary Hamilton pihenője	Balatongyörök	Egyik legkönnyebben elérhető, legszebb balatoni panoráma - konkrét turisztikai hasznosítással egyelőre nem rendelkezik, kizárólag, mint impozáns kilátópont illeszkedik a kínálatba, miközben országos és nemzetközi kampányok állandó szereplője a helyszín.
Festetics Helikon Taverna	Vonyarcvashegy	Festetics család pincéjének műemléki épülete, amely mára a térség egyik kiemelkedő turisztikai és borászati-gasztronómiai attrakcióival egészült ki.
Csillagvár	Balatonszentgyörgy	Somogy megyei, a hálózatosodást és a szélesebb térségi kapcsolatok bevonását erősítő, négyágú, csillag alakú alaprajzáról híres épület.
Schulhof sétány - Hévízi-tó első fürdőházai	Hévíz	A Festetics családhoz köthető a hévízi fürdőélet elindítása és az első fürdőházak megépítése is.

2. táblázat: A Festetics-örökség legfontosabb turisztika szereppel bíró attrakciói a Nyugat-Balaton térségében

Forrás: Saját kutatások és Szántó É. 2019. alapján, saját szerkesztés

Fontos látni, hogy bár a legtöbb elem Keszthely településéhez köthető, a Festeticsek szellemisége az egész térségre komoly hatással van. A *2. táblázatban* látható az összes olyan kiemelt Festeticsekhez kapcsolódó térségi attrakció, amely komoly turisztikai vonzerőt jelenthet a vendégek szempontjából, és amelyek alkalmasak a hálózatosodás megvalósításához.

Festetics-örökségi elemek

Az alábbi fejezetben a *2. táblázatban* felsorolt, komoly turisztikai lehetőségekkel rendelkező Festetics-örökségi elemek közül kerül bővebb bemutatásra nyolc meghatározó, központi szereppel bíró turisztikai elem, kiegészülve a Festeticsek köré épülő tematikus szolgáltatás és rendezvény csomagok rövid bemutatásával.

Festetics-kastély– Helikon Kastélymúzeum

A térségen átívelő, komoly hagyományokkal rendelkező Festetics-örökség központi, emblematikus helyszíne és a város és a térség egyik szimbóluma a Festetics-kastély, illetve az abban működő Helikon Kastélymúzeum. (2. ábra) Festetics Kristóf Keszthelyt választotta birtokai központjának, és kastély építésébe kezdett az uradalom területén. Ebből az építési periódusból (1745-1750) származik a jelenlegi épület középső, keleti szárnya. A kastély bővítését Pál fia, Festetics (I.) György kezdte meg 1792-ben. A tervezett U alak két hátranyúló szárnyából csak a déli, könyvtári szárny épült fel klasszicizáló késő barokk (copf) stílusban. A következő jelentős átépítést és bővítést 1883-1887 között Festetics (II.) Tasziló végeztette a kastélyépületen historizáló (neobarokk és neorokokó) stílusban. Meghosszabbíttatta a középső, keleti szárnyat, és végre elkészült az északi szárny, amely a báltermek és a vendéglakosztályok befogadására szolgált. Ekkor épült fel a torony is. A Festetics-kastély parkja természetvédelmi terület. (Németh-Virág 2017)

A kastély az elmúlt időszakban több komolyabb pályázati fejlesztésben is részesült, így a Nemzeti Kastélyprogram keretében (GINOP-7.1.1), valamint az 1048/2017. (II. 3.)

Kormányhatározat révén, így megújult, komplex kínálattal várja az egész Balaton régióból érkező vendégeket. 2017-ben 203.778 látogató tekintette meg a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum kiállításait, ezzel a Festetics-kastély Magyarország leglátogatottabb kastélya volt. A látogatók nagyobbik fele június és augusztus között keresi fel a múzeumot. Ebben az időszakban a forgalmat nagymértékben befolyásolja az időjárás, a meleg napokon kevesebb látogató érkezik a kiállításokra, mint egy esős nyári napon. Öt épületben hat állandó kiállítás található: Főúri életforma és a Helikon Könyvtár, Amazon Ház Látogatóközpont, Pálmaház és Madárpark, Vadászati Kiállítás, Hintókiállítás, Történelmi Modellvasút Kiállítás.

2. ábra: Festetics-kastély - Helikon Kastélymúzeum

Forrás: Köbli Á. 2021.

Festetics Imre Állatpark és Természet Háza Látogatóközpont

A Festetics Imre Állatpark 2012 óta működik a Természet Háza Látogatóközpont közelében a Bakonyerdő Zrt fenntartásában. A keszthelyi állatpark az őshonos fajták (szürkemarha, mangalica) kedvelt helyszíne, illetve a Keszthelyi-hegység változatos élővilágát, természeti értékeit bemutató oktatási helyszín. Az állatpark az ifjúsági turizmus kiemelt helyszíne, ahol testközelből ismerkedhetnek meg a fiatalok a vadon élő, illetve háziállatokkal. A park névadója gróf Festetics Imre, aki a 19. század elejének egyik kiváló állatnemesítő szakembere, zoológusa, illetve genetikusa volt. 2021-ben a látogatóközpont és az állatpark is megújult. (3. ábra) A legfontosabb újdonság a mintegy 4,6 hektáros területen kialakított Vadaspark, ahol a Magyarországon megtalálható 5 nagyvad (gímszarvasok, őzek, dámvadak, muflonok és vaddisznók) kerül bemutatásra. Az állatpark területén kisállat simogató, homokozó és játszótér is található.

3. ábra: Festetics Imre Állatpark és Természet Háza Látogatóközpont

Forrás: Köbli Á. 2021.

Georgikon Majortörténeti Kiállítóhely

A Georgikon Majortörténeti Kiállítóhely országos múzeum, a Vidékfejlesztési Minisztérium fenntartása alá tartozó Magyar Mezőgazdasági Múzeum filiáléja, kiemelt emlékhelyek között számon tartott műemlék. A Georgikon (1797-1848) Európa elsőként alapított önálló agrár-felsőoktatási intézménye. A tanintézet számára a Georgikon major biztosította a gyakorlati oktatás és kísérleti gazdálkodás feltételeit. A Georgikon major 1972 óta a Magyar Mezőgazdasági Múzeum része, az ország jelentős emlékhelyei között számon tartott műemlék

Területe több mint két hektár, három gazdasági udvarra és egy kertre tagolódik. Mezőgazdasági kiállítások és élménygazdaság helyszíne. Az 1824-ben épített magtár az ország egyik legszebb korabeli gazdasági épülete. Pincerészében szőlészeti és borászati, földszintjén a majorok kiépítését és a cselédek életét, első emeletén az agrárszakoktatás történetét, padlásán a gabonaféléket, a gabonatisztítást és tárolást bemutató kiállítások láthatók, az árkádok alatt kétgépes gőzeke kapott helyet.

Balatoni Múzeum

A XIX. század utolsó évtizedében, a Millennium előkészületeinek jegyében vetődött fel egy Balatonvidéki Múzeum létrehozásának ötlete.1898-ban alakult meg alakult meg a Balatoni Múzeum Egyesület Keszthelyen, többek közt Csák Árpád és Lovassy Sándor kezdeményezésére. Az első világháború után gróf Festetics Tasziló segítségével, Györgyi Dénes tervei alapján kezdték el építeni (1925-1928) neobarokk stílusban Zala megye első múzeumát. Elsőként a természettudományi kiállítás nyílt meg, később a régészeti anyagot mutatták be. Napjainkban a Balaton élővilágát és történetét mutatja be komplex és egyre interaktívabb megközelítéssel. A szakgyűjtemények folyamatosan gyarapodnak, jelenleg az összállomány eléri a 380.000 darabot.

Fenékpuszta – római kori romok és egykori ménesközpont, kiskastély

Fenékpuszta területén jelentős római kori romok találhatók. A IV. században Fenékpuszta területén egy mintegy 15 hektáros kiterjedésű római erőd épült, 44 toronnyal, robusztus falakkal, amelyet Valcumnak neveztek. Az erődön belül raktárépületek, fürdők, reprezentatív és adminisztrációs épületek is álltak.

Fenékpuszta mai legjelentősebb épületegyüttesét az egykori Festetics-major épületei képezik, amelyek közül a legkorábbiak még a 18. század végén jöttek létre. 1797-ben Festetics (I.) György Fenékpusztára telepítette a szentai ménest és az általa alapított Georgikonon belül 1807-től ménesmesteri és lovászképzés folyt. A Festetics-ménes igazi aranykora unokaöccse, II. Tasziló idejében érkezett el. Az itt álló kiskastély adott otthont Európa híres versenyistálló tulajdonosainak és vezetőinek, akik mind-mind a Festetics család vendégei voltak. Bár az 1870-80as évek leginkább Kincsem sikereiről szóltak, Festetics (II.) Tasziló lovai közül Brigand és Eberhard is kiemelkedő diadalokat aratott. A gróf nagy figyelmet fordított a feneki telivér ménes állományára és istállójára. „A legelső tehetség", Fenék négy versenyt nyert meg, a leghíresebb versenye 1886-ban a berlini derby volt, ahol 50 hosszal győzött. A korabeli lapok híradásai szerint Festetics (II.) Tasziló ennek örömére egy vödör pezsgőt itatott meg vele (welovebalaton.hu). Eberhard csikója,

Bulgar tizenegy versenyéből nyolcszor vitte diadalra a grófi aranysárga-kék színeket. A lótenyésztés egészen 1938-ig folyt az egykori birtokon.

A *„GINOP-7.1.9-17-2018-00009 - Fenékpusztai Majorság fejlesztése - I. ütem”* fejlesztés keretében megújul a majorság. A fejlesztés célja a Fenékpusztai Majorság turisztikai attrakcióként való működésének biztosítása, hogy korhű környezetben mutassák be a Festetics család fénykorát, és létrehozzanak egy a Festeticsek főnemesi rangjához méltó „főúri szabadidő- és pihenőparkot”, amely komplex és élményelemekben gazdag szolgáltatásokat kínál. A projekt keretében megvalósul a majorság épületegyüttesének (kiskastély, kancaistálló, borjúistálló) és környezetének rekonstrukciója, szem előtt tartva a műemlékvédelmi előírásokat.

A római és Festetics elemek mellett itt található Magyarország egyik legjelentősebb madárgyűrűző és vonuláskutató állomása is.

Festetics Feketefenyő fasor

A Festetics-örökség egyik emblematikus helyszíne a Fenyves alá, amely egy hét kilométer hosszú feketefenyő fasor. (4. ábra) A keszthelyi Festetics-kastély udvarát kötötte össze a fenékpusztai uradalommal. Festetics (II.) Tasziló kezdeményezésére az 1880-as telepítettek közel 900 facsemetét, leginkább rajongva szeretett felesége, Lady Mary Hamilton, skót hercegnő kedvéért, aki szeretett a toszkán hangulatú tájon keresztül kocsikázni a fenékpusztai majorba.

Festetics Tasziló és Lady Hamilton romantikus kapcsolata, sok-sok legendával fűszerezve egyébként is igazán különleges eleme a Festetics-örökségnek. Házasságkötésük körül több pletyka is keringett, az egyik ezek közül az volt, hogy Tasziló kártyán nyerte el feleségét a monacoi I. Albert hercegtől. Ami biztos, Tasziló sokat járt Angliában nagy és egy fogadáson pillantotta meg először Lady Mary Hamiltont, és azonnal szerelemre lobbant iránta, de a dúsgazdag magyarnak esélye sem volt a másik kérővel szemben. A lányt 1869-ben férjhez adták a monacoi herceghez, a házasság azonban nem volt boldog, a feleség néhány hónappal az esküvő után Baden-Badenbe költözött. A kényszerházasságot végül a római pápa érvénytelenítette és ezután, 1880. június 2-án a budapesti Festetics-palota kápolnájában kötöttek házasságot Festetics (II.) Taszilóval.

A feketefenyők alkotta egyedülálló Fenyves allén jelenleg nordic walking útvonalat alakítottak ki a sportolni vágyók számára, de a jövőben komoly fejlesztések is várhatóak, az út teljes megújulásával, a lovaskocsikázás újboni felvirágoztatásával és a fák komoly állapotmegóvásával. Az elmúlt 120 év és az időjárás viszontagságai (aszály, változó és melegedő klíma) megviselték a fákat, egyre kevésbé bírják a környezeti és egyéb károsító hatásokat, éppen ezért a Helikon Kastélymúzeum számára kiemelt projekt az allé felújítása. A fejlesztés keretében a tereprendezésen mellett sor kerül újabb pihenőhelyek és információs táblák elhelyezésére is. Az út különlegessége, hogy elhalad a Szendrey Júlia emlékház mellett, ugyanis Júlia, Petőfi Sándor feleségének az édesapja a majorság gazdatisztje volt és Júlia a keszthelyi Újmajorban (ma Szendrey-telep) látta meg a napvilágot 1828-ban.

4. ábra: A Festetics Feketefenyő fasor
Forrás: Köbli Á. 2021.

Szépkilátó

Festetics Tasziló és felesége, Lady Mary Hamilton kedvenc pihenőhelye volt az egykor kápolna dombnak nevezett Szépkilátó. (5. ábra) Nevét Eötvös Károly írótól kapta 1855-ben, akit megihletett a dombról elé táruló kilátás. Gyönyörűen láthatóak innen a Tapolcai medence tanúhegyei, a Badacsony, a Szent György-hegy, a Csobánc, a Gulács és a Tóti-hegy, illetve Szigliget.

Az egyik legkönnyebben megközelíthető és legszebb balatoni panoráma, amely azonban konkrét turisztikai hasznosítással egyelőre nem rendelkezik. Esküvők és kisebb rendezvények helyszíne, ezek mellett kizárólag, mint impozáns kilátópont illeszkedik a kínálatba, miközben az országos és nemzetközi turisztikai kampányok állandó szereplője.

5. ábra: A balatongyöröki Szépkilátó és Eötvös Károly idézete
Forrás: Köbli Á. 2020.

Helikon Fesztivál és Helikon-emlékmű

A Helikoni Ünnepségek Festetics György gróf nevéhez kötődnek, az első ünnepségre 1817. február 12-én került sor. Ekkoriban a gróf vendégül látta a tágabb térség jeles költőit, hogy számukra közös bemutatkozási lehetőséget biztosítson. A rendezvénysorozat a gróf halála miatt abbamaradt. Őse emlékére Tasziló felújította a Helikon-ünnepséget 1921-től, amelyhez komoly anyagi és erkölcsi támogatást adott (csodasbalaton.hu).

A Helikon-emlékművet 1921-ben emelték a Keszthely központjában fekvő Helikon parkban, amelyet Tasziló 1883-ban adott át Keszthely városának örökös használatra. (6. ábra) Az emlékmű a város egyik legfontosabb jelképe. Napjainkban a Helikoni Ünnepségek a dunántúli középiskolás korosztály nagy hagyományokkal rendelkező, kétévente megrendezésre kerülő keszthelyi, kulturális seregszemléje, ahol a diákok iskolai keretek között, 20 művészeti kategóriában, szakértő zsűri előtt mérik össze tudásukat.

6. ábra: A keszthelyi Helikon-emlékmű és Festetics-György ülőszobra
Forrás: Köbli Á. 2021.

Schulhof sétány – Hévízi-tó első fürdőházai

A hévízi fürdőkultúra kialakításában a legnagyobb szerepet a Festetics család játszotta, akiknek a birtokába került a 18. század közepén a forrás és környéke. Fürdőtelepet 1795-ben, gróf Festetics Györgynek, a terület birtokosának kezdeményezésére alakítottak ki. Jelentős fejlődés az 1857-58. évi tagosítás, illetve a veszprémi püspökség és Festetics Tasziló gróf közötti csereszerződés következtében ment végbe (Szántó I. 1980). Ennek köszönhetően az uradalom, építésre alkalmas területhez jutott, ahol kiépítette az úgynevezett "Új-telepet". Az itt látható épületek az 1870-es években épültek, majd az 1900-as évek elején alakították át őket a ma is látható kétszintes házakká. Minden ház saját név és történet őrzője. Ezek közül a "Hetes ház" ma is felújítva, négycsillagos szállodaként üzemel. A házak jelenleg a Schulhof Vilmos sétányon állnak. A sétány neve egy Hévízen tevékenykedő fürdőorvos emlékét őrzi, aki sokat tett a helyi orvosi színvonal fejlesztéséért, többek között hozzá köthető az első szanatórium felépítése. Az egész tó környékét áthatja a Festeticsek alapította korabeli fürdővárosi milliő hangulata. Ez építészetileg is hangsúlyosan megjelenik, például a sétány, a gyönyörűen gondozott park vagy épp a Hévízi-tó fürdőépületeinek jellegében (7. ábra).

7. ábra: A hévízi Schulhof sétány és a Hévízi-tó fürdőépületei
Forrás: Köbli Á. 2020.

Termékek, modern rendezvények

Az utóbbi időben a Festeticsekhez kötődő termékek és rendezvények is folyamatosan megjelennek a térségi kínálatba. Az elsőre példa a "Festeticsék Mandulás Csókja" fantázianevű fagylalt. 2017-ben a Nyitott Balaton programsorozat keretein belül meghirdetett "Balaton fagyija verseny" győztese a gyenesdiási Bringatanya fagylaltozó lett, a "Festeticsék Mandulás Csókja" elnevezésű fagylalttal. A hűsítő finomság egy antik receptkönyvben fellelt, Festetics György egyik kedvenc, eredeti tortareceptje alapján készült. Összetevői madártej, házi piskóta, mandulás ropogós és csokoládé (gyenesdias.info.hu).

A rendezvényre pedig kiváló példa a Festetics Vágta. Már 1899-ben rendeztek lóversenyt a Festetics család támogatásával. Ezt a hagyományt felelevenítve, 2020-ban már 11. alkalommal rendeztek meg a Festetics Vágtát, mint a Nemzeti Vágta térségi előfutamát. Vágta futamai mellett kishuszár futam, kocsitoló verseny, lovasbemutatók, néptáncegyüttesek fellépései is színesítették a programkínálatot.

Következtetések

A Festetics-örökség komplex termékfejlesztésének jelentősége a térség szempontjából kimagasló. A régi értékekre épülve újszerű szolgáltatások, vonzó és sokszínű turisztikai kínálat alakítható ki. A térség jelenlegi turisztikai adottságai, a Hévízhez kapcsolódó nemzetközi jelentőségű egészségturizmus és a Balatonhoz köthető vízparti, aktív és borgasztronómiai elemeket is tartalmazó kínálat mellé tökéletesen illik kiegészítő termékként a kultúra. A fő összekötő elem az egész térség múltját meghatározó Festetics-család és azok az örökségi elemek lesznek, amelyek változatos formában most is fontos szereplői a helyi identitásnak és turisztikai kínálatnak.

A Festetics központú infrastrukturális fejlesztéseket ki kell egészítenie változatos kulturális programoknak és néhány országosan is ismert nagyrendezvénynek. A kultúra azért is kiemelt fejlesztési terület, mert hozzájárul a szezonalitás mérsékléséhez és általa kiegyensúlyozottabb vállalkozási tevékenység teremthető meg. A Festetics-elemek összekapcsolása szorosabb térségi együttműködést alakít ki, Keszthely és Hévíz mellett a többi érintett település, leginkább Gyenesdiás, Vonyarcvashegy, Balatongyörök és Cserszegtomaj is élénkebben tud bekapcsolódni a térség turisztikai hálózatosodásába. A fejlesztések révén növekedni fog a vendégéjszakaszám és a bevételek is, mind vállalkozói

és szolgáltatói oldalról, mind az önkormányzatok idegenforgalmi adóbevételei révén. A turisták számára pedig tovább nőhet a változatos és tartalmas időtöltési lehetőségek köre, amely a balatoni turizmusban egyébként is egyre fontosabb szempont, hogy esetleges rosszabb időjárás esetén, milyen kiegészítő programok találhatóak az adott térségben, ebben a Nyugat-Balaton kimagaslóan teljesít.

A hatékony és jól átgondolt fejlesztése mentén erős térségi kapcsolat és minta értékű kooperáció érhető el. A Festetics-elemek alkalmasak az egyedi arculat kialakítására, miközben pozitív térségi imázst is létrehoznak, növelik a helyi identátistudatot és erősítik a lokálpatriotizmust.

Irodalom

Georges, Z. (2011): Cultural Heritage and Economic Theory. pp. 23-51. In: Bassa L. (szerk.): *Tanulmányok az örökségmenedzsmentről 2. Kulturális örökségek kezelése.* Budapest. 290. p.

Hajnal K. (2010): Az együttműködés jelentése és jelentősége - In: Szerk.: Rab Virág, Szerk.: Deák Anita: *Együttműködés – versengés.* Budapest: Gondolat Kiadó, pp. 256-253.

Hajnal, K. (2006): A fenntartható fejlődés elméleti kérdései és alkalmazása a településfejlesztésben. *PhD. Értekezés* - PTE TTK Földrajzi Intézet. Pécs. 190 p.

Horváth, Z. (2020): Turisztikai térhasználat a desztinációfejlesztésben – a Balaton példája. *PhD-értekezés.* PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola. Pécs.184 p.

Horváth, Z. – Köbli, Á. (2016): Az együttműködés lehetőségei és kockázatai két szomszédos fürdőváros példáján In: *Berghauer Sándor (szerk.) Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában: Nemzetközi Földrajzi Konferencia.* 624 p. Konferencia helye, ideje: Beregszász , Ukrajna , 2016.03.31 -2016.04.01. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2016. pp. 511-518.

Horváth, Z. - Morva, T. - Köbli, Á. (2016): Keszthely turisztikai szuprastruktúrájának átalakulása. In: Pajtókné, Tari I; Tóth, A (szerk.) *Magyar Földrajzi Napok 2016: konferenciakötet: VIII. Magyar Földrajzi Konferencia.* XVI. Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciája, Oktatás-módszertani és Földrajztanári Konferencia. Eger, Magyarország : Magyar Földrajzi Társaság, Eszterházy Károly Egyetem, pp. 823-831. 9 p.

Juhász-Nagy, P. (1993): *Az eltűnő sokféleség* - Scientia Kiadó, Budapest.

Köbli, Á. (2018): Nemzetközi jelentőségű fürdővárosaink komplex fejlesztési lehetőségei a fenntarthatóság jegyében. *PhD-értekezés.* PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola. Pécs. 234 p.

Nagy, A. (2011): Kastélyok szerepe a Balaton idegenforgalmában. pp. 129-142. In: Bokor L.- Marton G. – Szelesi T. – Tóth J. (szerk.): *Geográfusok a Balatonért.* Pécs. 216. p.

Németh, N. – Virág, Zs. (2017): A keszthelyi Festetics-kastély építéstörténete az új kutatások tükrében. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 2017. 1. szám pp. 5-33.

Slachta, K. 2010: A Stasi titkos balatoni útikönyve. – In: Hornyák Á. – Vitári Zs. (szerk.): *Idegen szemmel: Magyarságkép 19-20. századi útleírásokban*, Kutatási Füzetek 16, 296 p. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. pp. 131-152.

Szántó, É. (2019): A Festetics-örökség turisztikai termékfejlesztése a Nyugat-Balatonon. *Történelmi családokra alapozott kulturális-turisztikai attrakciók a Nyugat-Balaton vonzáskörzetében c. workshop és tanulmányúthoz kapcsolódó tanulmány*. Nyugat-Balatoni Turisztikai Iroda, Keszthely, 2019

Szántó, E.(2008): *Hévíz története*. Hévíz: Önkormányzat, 2008

Szarka, L. (1993): *Fejezetek Hévíz történetéből. 3*. pp.24-28.

Törzsök, A. (2015): Keszthely turizmusfejlődésének száz éve balatoni és országos kitekintéssel. 1880–1980 *PhD. Értekezés* - PTE TTK Földrajzi Intézet. Pécs. 185p.

Törzsök, A. – Sipőcz, M. 2010: Keszthely idegenforgalma 1909-ben és – 100 év elteltével – 2009-ben. In: Modern Geográfia, 2010/II.

Online források

antsz.hu/felso_menu/temaink/termeszetes_gyogytenyezok

balatonimuzeum.hu/rolunk/muzeum-tortenete/

csodalatosbalaton.hu/latnivalok/muemlekek-szobrok/festetics-mauzoleum-keszthely-szent-miklos-temeto/

csodalatosbalaton.hu/hirek/balaton/87-eve-hunyt-el-a-keszthelyi-festetics-kastelyban-taszilo-a-legnagyobb-magyar-arisztokrata/

gyenesdias.info.hu/ajanlatok/festeticsek-rksge-gyenesdison/

heviz.hu/hu/hevizi-to/hevizi-tofurdo/a-furdokultura-fejlodese

likebalaton.hu/telepules/keszthely/hireink/ilyet-meg-nem-lattal-fenyofasor-mint-szerelmi-vallomas-181472/

Magyar Turisztikai Ügynökség (2019): mtu.gov.hu/documents/prod/Ginop719_kiadva--ny_v4_javNZS_small_jav_20190617-frissi--tett.pdf

welovebalaton.hu/cikk/2017/8/14/kincsem-utodait-neveltek-keszthelyen

west-balaton.hu/keszthely/keszthely-latnivalok/festetics-gyorgy-uloszobra

II. fejezet

Történelmi örökség és turizmus

Galambos István[1]

A keszthelyi Festetics-kastély sorsa 1945-ben[2]

Bevezetés

1944 augusztusától a következő évtized elejéig tartó rövid időszak alatt olyan mélyreható változások következtek be országszerte a közigazgatásban, a *birtokszerkezetben* és a *gazdálkodásban*, amely döntő hatást gyakorolt a *tulajdonviszonyokra* és a társadalom szerkezetére egyaránt. Ezeket a változásokat, bár valós társadalmi igényekre és kérdésekre adtak választ, vitathatatlanul erős szovjet nyomás alatt fogadták el és vezették be, így a szovjet katonai jelenlét és az 1945. január 20-a és 1947. szeptember 15-e között működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság – melynek utasításait a fegyverszüneti egyezmény értelmében végre kellett hajtani –, ezen belül természetesen elsősorban a szovjet misszió tevékenysége az időszak meghatározó sajátossága. A magát ideiglenesnek nevező országgyűlés, illetve a formálisan általa választott kormány korántsem a háborús körülmények közepette történt megalakulás miatt ideiglenesnek tekintő törvényhozás, illetve hirdette ki, gyakorta mellőzve a jogalkotási szabályokat vagy a jogforrási hierarchiát. Az ideiglenes kormány rendeletei a helyi közigazgatást ideiglenesen felváltó nemzeti bizottságok létrehozásáról, a „földreformnak" nevezett földosztásról (1945. évi 600. M. E.), az ehhez kapcsolódó házhelykiosztásról (1945. évi 2.400. F. M.) valós társadalmi igényekre és kérdésekre adtak választ, ám ezen válaszok révén – a háborús veszteségekkel csak némiképpen indokolhatóan – sérelmet szenvedett például a magántulajdon szentségének elve. Különösen igaz ez a hazai, jórészt magántulajdonban lévő kastélyok sorsára. A keszthelyi kastély, a hozzá tartozó birtok és gazdasági üzemek sorsa nem egyedi, sőt nagyon is jellemző a második világháborút követő korszakra.

1. ábra: Keszthely 1938-ban, a kastély és kastélypark még érintetlen
Forrás: Hadtörténeti Térképtár szelvény: 5258/4-b-d felvétel ideje: 1938, lépték:1: 25.000

[1] történész, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala; elnök, Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület

[2] Jelen írásomban nagyban támaszkodtam a Festetics-birtokok 1945. évi felosztásával foglalkozó 2017-ben megjelent tanulmányomra (Galambos 2017).

A kastélyok és kúriák a második világháborúig többnyire egy-egy főúri, illetve nemesi család lakhelyéül, reprezentációs színtereként szolgáltak, ugyanakkor nem ritkán egyben uradalmi központok is voltak. A kastély és a hozzá tartozó birtok századokig szorosan összetartozott, sőt az adott birtok egyik fontos funkciója éppen a kastély fenntartási költségeinek biztosítása volt *(1. ábra)*. A helyi közhatalmat 1945-ben magukhoz ragadó „népi szervek" – nemzeti, földosztó, igazoló, termelési bizottságok –, az azonos módon szerveződő helyi magisztrátusok, valamint a földosztás alapjaiban változtatták meg a tulajdon- és társadalmi viszonyokat, illetve a birtokszerkezetet, ahogyan az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány rendelkezései jogilag teremtettek gyökeresen új helyzetet. Ezekben a változásokban „különösképpen a marxista-leninista program megvalósítására törekvők" (Ö. Kovács 2002: 2), majd a pártos történetírás elkerülhetetlen szükségszerűséget láttak, illetve láttattak.

Az Ideiglenes Kormány talán legnagyobb hatású intézkedése kétségkívül a földosztásról szóló, 1945. március 18-án hatályba lépett rendelet (1945. évi 600. M. E.) volt, amely ugyan nem tartalmazta a kastélyok elkobzását, csupán a hozzájuk tartozó nagybirtokok „igénybevételét" földosztás céljaira. Zala vármegye legnagyobb hitbizományi birtokának központja Keszthely volt, amely „az uradalmi központból fejlődött városok típusos példája" (Bulla–Mendöl 1999: 225.). A Festetics-birtokok uradalmi központjának számító településen a kétségkívül domináns mezőgazdaság mellett némi mezőgazdasági ipar, sőt a turizmus is jelen volt a településen, illetve a szintén a Festeticsek magántulajdonát képező szomszédos Hévízen. (A hévízi gyógyfürdőt a Hévízi Nemzeti Bizottság kobozta el özv. Festetics Györgynétől, bár mint gazdasági üzem a földosztásra vonatkozó rendeletek szerint mindenféle igénybevétel alól mentesítettnek számított. A Hévízi Nemzeti Bizottság azonban nem vehette birtokba a gyógyfürdőt, mivel azt a szovjet hadsereg tartotta megszállva és azt a polgári közigazgatás bevezetését követően sem szolgáltatta vissza.)

A kutatás során elsősorban a megyei levéltárban, (MNL ZML) illetve kisebb részben az országos levéltárban (MNL OL) őrzött anyagokra támaszkodtam, a Keszthelyi Nemzeti Bizottság, a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács I., illetve a II. számú tárgyaló tanácsának, a Zala Vármegyei Földhivatal, Keszthely nagyközség, valamint Zala Vármegye termelési miniszteri biztosának vonatkozó irataira. A levéltárban is megőrzött helyi sajtó, a Keszthelyi Hírlap lapszámai – megfelelő forráskritika mellett – kortárs forrásként jól kiegészítették a levéltári iratokat. A keszthelyi kastély településmorfológiai helyzetét és jelentőségét a Hadtörténeti Intézet Térképtárában őrzött térképek és légifotók segítségével is igyekeztem bemutatni.

A Festetics-birtokok kiosztása

Az 1945. március 18-án hatályba lépő „alaprendeletet" *három* végrehajtási utasítás (1945. 33.000. F. M.; 1945. évi 2.400. F. M.; 1945. évi 5.600 F. M.) követte. Ezek közül az utolsó június 4-én került kihirdetésre, a keszthelyi földosztás befejezésének napján. Mindhárom *miniszteri* végrehajtási utasítás az alaprendeleten alapult ugyan, ám mindegyik helyenként *módosította*, *kiegészítette, kiterjesztette* a kormányrendeletet, így ezek már nem korábbi, a szovjet bevonulás előtti jogszabályokkal került ellentmondásba, hanem az azt követően deklarált jogforrási hierarchiát sértették meg. Az első végrehajtási utasítás – amely számos ponton új elemekkel egészítette ki az alaprendeletet – bevonta a nemzeti bizottságokat a végrehajtásba, mivel feladatukká tette a községi földigénylő bizottságok megalakítására

vonatkozó felhívás közzétételét és a földigénylők jegyzékbe írását, tehát ezt a feladatot a közigazgatás helyett egy politikai szervre bízta. Még fontosabbnak tűnik azonban, hogy a végrehajtási rendelet egyfajta jogforrássá tette az Országos Földbirtokrendező Tanácsot, amikor felruházta elvi kérdésekben hozott döntések hozására, melyek az alsóbb fokú végrehajtási szervekre is kötelezők voltak. Ezek az elvi határozatok nem csupán érintette, hanem döntően befolyásolta a lakóingatlanként használt kastélyok, sőt a földosztás hatálya alá nem tartozó gazdasági üzemek, például a hévízi gyógyfürdő sorsát. A keszthelyi kastélyt a háború végén feldúlták, értékeinek jó részét széthordták. A kastély világhírű könyvtárát csak az mentette meg az utókornak, hogy a könyvtárosok bezárkóztak és megvédték a könyveket.

A tulajdonviszonyok a rendeletek szövegén jócskán túlmutató, önkényes és gyakran jogellenes átrendezésében vezető szerepet töltött be a Magyar Kommunista Párt és annak helyi szervezetei, amely Keszthelyen 1945. április 6-án alakult meg. A többi párt helyi szervezete csak hetekkel később, a földosztás megkezdése után három héttel kapott a Vörös Hadseregtől engedélyt a megalakulásra. (Kell 1969) Az 1945. április 16-án megalakult Keszthelyi Nemzeti Bizottságban májusig csak az MKP és az SZDP küldöttei vehettek részt, de a küldöttek számának aránytalan megállapítása miatt később is biztosított maradt a baloldali túlsúly, ami ellen a Kisgazda Párt, a Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt az ülésektől való távolmaradással tiltakozott. Küldötteik egészen június 5-éig, a javuló arány eléréséig nem vettek részt a Keszthelyi Nemzeti Bizottság munkájában, a keszthelyi földosztást azonban már június 4-én lezárták, így abban a MKP vezető szerepe vitathatatlan. (Kell 1970) A Zala Megyei Földbirtokrendező Tanácshoz felterjesztett kiosztási terv szerint a Festetics-birtokokból összesen 10394,5 kataszteri holdat vettek igénybe földosztás és házhelykiosztás céljaira. A felhasználási javaslatnak nevezett tervben az Országos Földbirtokrendező Tanács által rendelkezésére fenntartott kastély és a 78 kataszteri holdas kastélykert tartalékként szerepelt *(1. táblázat)*.

A felhasználás megjelölése	Összes terület kh	Összes terület százalékban
Házhelyekre	327	3,14 %
Kiosztva az igénylők között	2365,5	22,75 %
Gazdasági Akadémia /paraszt mintagazdasággal együtt/	251	2,41 %
Kastélykert	78	0,75 %
Idegen községeknek átengedve	1676,5	16,12 %
Keszthely községnek	598	5,75 %
Kisbalaton Vízrendező Társulat	56	0,54 %
Keszthelyi egyházaké, papoké	230	2,21 %
Zöldmező Szövetségnek	21	0,2 %

Erdő	1388	13,35 %
Nádas	987,5	9,5 %
Földadó mentes terület	2173	20,9 %
Egyéb /rendeltetése bizonytalan/*	55	0,53 %
További kiosztásra tartalék	188	1,8 %
Összesen	10394,5	100 %

1. táblázat: Kimutatás a Keszthely község határában igénybe vett területekről (%) Általános felhasználási tervezet, kimutatás az igénybe vett területekről. 1945.06.05.
Forrás: MNL ZML XVII. 501/b., 5. doboz, 6/1945

Az Országos Földbirtokrendező Tanács elvi döntése a kastélyok, a halastavak, erdők igénybevételéről (Országos Földbirtokrendező Tanács iratai) döntőnek bizonyult a keszthelyi kastélyt illetően is. A Festetics család ügyvédje többször és több fórumon – Keszthelyi Nemzeti Bizottság, Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács, Országos Földbirtokrendező Tanács stb. – tett panaszt a földosztásról szóló rendeletek hatálya alá nem tartozó, sőt abból kivett gazdasági üzemek (borgazdaság, keszthelyi alsómalom és a hévízi gyógyfürdő) elkobzása ellen, de minden fellebbezését, panaszát elutasították. A kastély elvételével kapcsolatos panasz elutasításának egyik legfőbb alapja éppen az említett elvi határozat volt. A birtokok és a kastély igénybevételéről a Festeticseket nem látták szükségesnek értesíteni. Lénárd János, a család ügyvédje „magánúton vett értesülések" alapján nyújtott be panaszt a Földigénylő Bizottság döntései ellen 1945 májusában. Az alaprendeletből kiindulva a keszthelyi kastélyt és parkját, mint házingatlant nem tartotta igénybe vehetőnek. A paragrafusokat pontosan idéző ügyvéd azonban nem tudhatta, hogy a rendeletekben foglaltakat a gyakorlatban *felváltotta* az Országos Földbirtokrendező Tanács elvi döntése a kastélyok igénybevételéről. Minthogy a család a birtokok elvételéről, illetve annak jogalapjáról semmiféle értesítést nem kapott, az ügyvéd hosszasabban érvelt az esetleges – egyébként háborús bűnösöket sújtó – elkobzással szemben is. „Egy kiskorút (4 és fél éves gyermeket) pedig hazaárulónak, nyilas, nemzeti szocialista vagy fasiszta vezetőnek, háborús és népellenes bűnösnek tekinteni avagy nyilvánítani nem lehet, s a birtokokat e címen elkobozni nem lehet." (Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács Iratai) Az Országos Földbirtokrendező Tanács utasította a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanácsot, hogy az iratokat indoklással küldje meg részére, ám az válaszában csupán arról adott tájékoztatást, hogy az ügyvéd levelét panaszként kezelte és érdemben bírálta el. A kastélyt Keszthely nagyközség igényelte magának és Lénárd Jánost a hercegi vagyon kezelési jogától a Keszthelyi Nemzeti Bizottság döntése alapján megfosztották, annak dacára, hogy a család és az Elhagyott Javak Kormánybiztosa egyaránt őt bízta meg e feladattal. Az indoklás szerint „közismerten antiszociális érzésű ember, a közre nézve hosszú éveken át igen káros tevékenységet fejtett ki." (Keszthelyi Nemzeti Bizottság iratai).

A fenékpusztai házhelykiosztás

A kastély mellett más kulturális értékek is veszélybe kerültek 1945-ben. A keszthelyi házhelykiosztás egyik érdekes és a régészet, illetve a történettudomány számára is megnyugtatóan lezárult fejezete volt a fenékpusztai házhelyosztás ügye. Dr. Tóth János egyetemi magántanár – mint az Országos Építésügyi Kormánybiztos Körzeti Kirendeltségének vezetője – 1945. július 29-én fordult kérelemmel a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanácshoz, annak érdekében, hogy a régészeti leletekben gazdag egykori római Castrum területét ne osszák ki házhelyeknek. „Keszthelyen Csatkai mérnök úrtól arról értesültem, hogy a keszthelyi /fenéki/ házhelyosztást Bíró Úr hamarosan írásban is jóváhagyja. A Balatoni Múzeum Igazgatóság általam arra kéri Bíró Urat, hogy a fenéki házhelyosztás jóváhagyását elhalasztani szíveskedjék. A fenéki házhelyek nagy része u.is a Mogencianae [helyesen *Mogentiana]* nevű fenéki római castrum területével *(2. ábra)* esik egybe és ez a körülmény a házhelyek birtokba adása esetén az ásatásokat rendkívül megnehezítené. [...] érdeke Keszthelynek is, hogy idegenforgalmát a feltárt castrum is fokozza[...] így rendkívül sok szempont kívánja, hogy a tervezett házhelykiosztást itt megakadályozzuk, s helyette másutt adjon a Bizottság az érdekelteknek házhelyet [...] Csatkai mérnök által elkészítettem a térképet, amely feltünteti, hogy a római tábor területe hol esik egybe a házhelyosztással." Tóth János jelezte a továbbiakban, hogy az augusztus 5-ére meghirdetett házhelykiosztáson személyesen is meg fog jelenni és élni kíván az Országos Újjáépítési Kormánybiztosság 3020/1945. sz. alatt nyert III. fokú felügyeleti jogával. A házhelyek kiosztására ugyan az irat szerint augusztus 5-én került sor, Hámori Zoltán, a II. tárgyaló tanács elnöke csak augusztus 9-én válaszolt, hogy „a házhelyekre vonatkozólag is készíttetett általános felhasználási és részletes felosztási tervet jóváhagyta", vagyis a kérést gyakorlatilag elutasította. Tóth János azonban nem várta meg – az amúgy már későn érkező – választ és október 6-án kelt átiratában már arról értesítette a Vármegyei Földbirtokrendező Tanácsot, hogy „Sikerült s egy olyan helyet találni a castrum szomszédságában, amely egyrészről megfelelőbb települést biztosít az eredetinél, másrészről pedig sértetlenül hagyja a castrum területét és így Bizottság egyhangúlag elfogadta javaslatomat s önként és ingyen el is készítettem az új település tervét. [...] A tervezetet egyhangú helyesléssel vette tudomásul a Kormánybiztosság és a vezetőségben helyet foglaló Közmunka Tanács Tagok azzal az óhajtással, bárcsak mindenütt így történnék és mindenütt biztosítani lehetne az ehhez hasonló országos érdekű feltárásokat." Tóth Jánossal egy időben a Keszthelyi Földigénylő és Földosztó Bizottság ugyanerről értesítette a Vármegyei Földbirtokrendező Tanácsot és kérte, hogy a II. tárgyaló tanács az új szétosztási tervet jóváhagyni szíveskedjék. (Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács iratai)

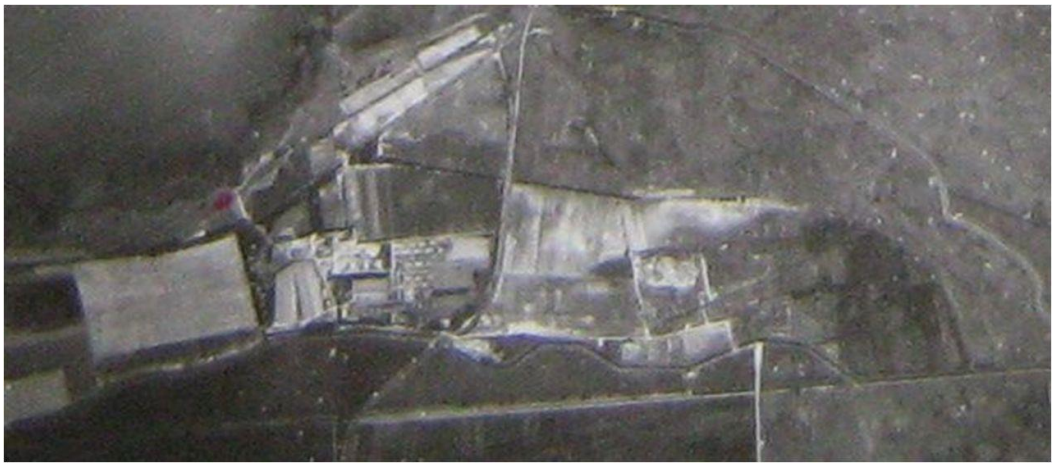

2. ábra: A fenékpusztai „castrum" egy 1977-ben készült vezérkari légifotón
Forrás: Hadtörténeti Térképtár, Légifotók Keszthely, 1977

Az Alsómalom hányattatott sorsa

A végül mezőgazdasági ipari ingatlannak minősített keszthelyi Alsómalom kálváriája, az ügybe beavatkozó hivatalok száma jól példázza a földosztásra vonatkozó rendeletek végrehajtásának jogi nehézségeit. Az Alsómalom a földosztás megindulásakor haszonbérbe volt kiadva Pruska Béla molnármesternek, ám a Keszthelyi Földigénylő és Földosztó Bizottság azt a községnek juttatta. Pruska Béla kérte, hogy bérleményében hagyják meg. Károlyi Andor, a Keszthelyi Földigénylő és Földosztó Bizottság tagja, aki molnársegédként egy évig dolgozott a malomban, levélben hívta fel a Nemzeti Bizottság figyelmét arra, hogy az Alsómalom mezőgazdasági ipari üzem. Keszthely község képviselőtestülete az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz fordult azzal a kérdéssel, hogy a régi bérlő kimozdítható-e az Alsómalomból? A válasz szeptember 25-ei keltezéssel érkezett meg Keszthelyre, amelyben Veress Péter, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke közölte, hogy a régi haszonbérleti szerződés Keszthely nagyközséget nem köti. Ezt követően, 1945. október 9-én Keszthely képviselőtestülete határozott hozott arról, hogy a régi bérlőnek, Pruska Bélának október 15-éig át kell adnia az Alsómalmot a nagyközség által választott új bérlőnek, Károlyi Andornak. Pruska Béla az Iparügyi Minisztériumba utazott a fővárosba, így október 15-én a kilakoltatása nem sikerült. (A haszonbér összegét egyébként a bérlő a nagyközségnek október 31-éig már korábban megfizette, ezért annak visszajáró részét – miután visszavenni nem volt hajlandó – letétbe helyezték.) A miniszteri államtitkár a malom igénybevétel alóli mentesítésének szándékáról nyilatkozott, ennek dacára a képviselőtestület a malmot birtokba akarta venni és község képviselői kényszerintézkedéssel fenyegetett. Pruska Béla bérlő a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanácshoz fordult 1945. november 24-én kelt kérelmében, amely 88/1945 szám alatti, december 7-én kelt határozatában kimondta, hogy tekintettel arra, hogy a Magyar Iparügyi Miniszter a malmot mentesíteni kívánja az igénybevétel alól, a község tulajdonjogát kétségesnek találja. A miniszteri döntésig felhívta Keszthely község elöljáróságát, hogy az eddigi bérlő, Pruska Béla a malom birtokából ki nem mozdítható.

A malomra 1945. augusztus 28-án az újgazdákból alakult földmíves szövetkezet is benyújtotta igényét. A községi földigénylő bizottság 1946. február 21-én az Országos Földbirtokrendező Tanács 1945. november 27-ei 18.755/1945. III. sz. határozatában foglaltaknak eleget téve közölte: az Alsómalom mezőgazdasági ipari üzem 5.600/1945. F. M. sz. rendelet 22 szakaszának b. pontja alá esik, mert túlnyomó részben „saját termékekből saját gazdasági célra és saját gazdaságban alkalmazottak részére állított elő." Ezt a megállapítást a Bizottság a Károlyi Andor által bemutatott 1941/1942 gazdasági év vámőrlési kimutatásaira alapozta. Az Országos Földbirtokrendező Tanács 1945. november 26-án kelt határozatában megváltoztatta a Vármegyei Tanács által már jóváhagyott felosztási tervet és a malmot a keszthelyi Földmíves Szövetkezetnek juttatta, amit az 1946. március 5-én meg is tett. Keszthely nagyközség ekkor a Földmíves Szövetkezetet utasította, hogy Károlyi Andor molnármestert helyezze a malom bérletébe, ami ellen március 27-én a Földmíves Szövetkezet panasszal élt a Vármegyei Tanácsnál. A malom vitába beleszólt a Földmívelésügyi Miniszter, az Iparügyi Miniszter, az Elhagyott Javak Kormánybiztosa, aki az Országos Földbirtokrendező Tanácsnál tiltakozott a malom igénybevétele ellen, mivel a keszthelyi Alsómalom álláspontja szerinti ipari üzem, amit Károlyi Andor igyekezett több beadványában is cáfolni. Zala Vármegye termelési biztosa, Zala Vármegye Gazdasági Felügyelősége, a Szombathelyi Ipari Főfelügyelőség is bekapcsolódott az ügybe, végül 1946. június 3-án helyszíni vizsgálatra került sor az érdekelt hivatalok és felek bevonásával, amelynek eredményként végül a malmot mezőgazdasági ipari üzemnek nyilvánították, így vonatkozott rá a fölosztási rendelet és – az Országos Földbirtokrendező Tanács döntése értelmében – a Földmíves Szövetkezethez került. Keszthely község ezt követően, 1946. július 16-án a főispán közbenjárását kérte, ám a főispán sem tudta elérni a malom átengedését Keszthely községnek. (Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács iratai)

A szőlő- és borgazdaság sorsa

Az egykori Festetics szőlő- és borgazdaságának további sorsa bizonyítja, hogy legalábbis a szőlőbirtokok és borpincék esetében lehetett volna átgondoltabb a szabályozás. Stix Károly, a Herceg Festetics Uradalom szőlő- és borgazdaságának egykori kezelőtisztje már 1945 áprilisában szorgalmazta előbb a Nemzeti Bizottságnál a szőlőbirtokok egyben tartását vagy szövetkezetté alakítását. 1945. szeptember 25-én még részletesebben kifejtette a szövetkezetté alakítás melletti érvelt a Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanácsnak írt beadványában. A szövetkezet alapját egykori Festetics-birtokok 72 kh szőlője jelentette volna. „Ha ezen területeket szövetkezetbe lehet csoportosítani, úgy a jövödelem kétszerese biztosítható. Ugyanis az Uradalom bortermése mint lepalackozott áru lett értékesítve, úgy, hogy világhírű márkás boraink nagy közkedveltségnek örvendtek, úgy hazai, mint külföldi viszonylatban. Piaca biztosítva [...] mely ma is nemzetgazdasági szempontból nagyon fontos volna külföldi valuta és a közismert márka fenntartása érdekében." (Keszthelyi Nemzeti Bizottság iratai) Mivel beadványát irattárba helyezték, Stix Károly az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz fordult 1946. március 19-én, amelyben már arról számolt be, hogy a hordók penészednek, összeszáradnak, a gépek rozsdásodnak, miközben az új gazdák kis része csatlakozni akar a keszthelyi szövetkezethez.

A keszthelyi kastélyban eközben hadikórház működött. A kastély felhasználására több ötlet is felmerült, a Zala Vármegyei Földhivatal javaslatait csak 1946-ban terjesztette fel. (Zala Vármegyei Földhivatal iratai) Özvegy Festetics Györgyné még 1947-ben is folytatta

kilátástalan harcát az igazáért, kifogásolva, hogy a földosztás és házhely kiosztás során a Földosztó Bizottság olyan ingatlanokat is igénybe vett, amelyek sem a 600/1945. M.E. rendelet, sem a későbbi rendeletek szerint nem tartoztak a kioszthatók közé. A véleménye szerint a rendelet hatálya alá nem eső, azok alól mentesített – a keszthelyi Alsómalom, a keszthelyi Helikon Strand, és a Halász-csárda, a gőzfűrész üzem stb. –, mégis kiosztásra került ingatlanjai tárgyában benyújtott fellebbezését elutasították. (Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács iratai) A keszthelyi kastély sem kerülhet vissza a család birtokába, sőt a település új vezetése a Festetics családra sem kívánt emlékezni többé, a rövid ideig még működő cserkészcsapat levetette a Festetics nevet és 1945 júliusában a képviselőtestület a Festetics utcát is átnevezte Szabadság útjára. (Keszthely Nagyközség iratai) „Hol tartana Keszthely – írta a Keszthelyi Újság – ha itt és messze környéken minden nem egy családé lett volna s nem egy-két embert szolgáltak volna ezrek és ezrek." (Keszthelyi Újság 1945. július 22.)

Irodalom

1945. évi 2.400. F. M. = A földmívelésügyi miniszter 1945. évi 2.400. F. M. számú rendelete házhelyeknek, valamint közérdekű telkeknek juttatásáról. (II. számú végrehajtási rendelet) In *Magyarországi Rendeletek Tára 1945. I. – VI. füzet*. Budapest, Magyar Belügyminisztérium, 1946, 262 –268.

1945. évi 33.000. F. M. = A földmívelésiigyi miniszter 1945. évi 33.000. F. M. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmíves nép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. M. E. számú rendelet végrehajtásáról. (I. számú végrehajtási rendelet.) In *Magyarországi Rendeletek Tára 1945. I. – VI. füzet*. Budapest, Magyar Belügyminisztérium, 1946, 248-260.

1945. évi 5.600. F. M. = A földmívelésügyi miniszter 1945. évi 5.600. F. M. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmívesnép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. M. E. sz. rendelet további végrehajtásáról. (III. végrehajtási rendelet). In *Magyarországi Rendeletek Tára 1945. I. – VI. füzet*. Budapest, Magyar Belügyminisztérium, 1946, 273–288.

1945. évi 600. M. E. = Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 600. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmíves nép földhözjuttatásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára 1945. I. – VI. füzet*. Budapest, Magyar Belügyminisztérium, 1946, 55–61.

Bulla, B. – Mendöl, T. (1999): *A Kárpát-medence földrajza.* Budapest, Lucidus Kiadó

Galambos, I. (2017): Juttatott álom. Az 1945. évi földosztás Keszthelyen. In: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk): Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Budapest, MTA BTK – NEB

Kell, A. (1969): A felszabadulás és a legnagyobb Zala hitbizottmány földbirtok felosztása. MNL ZML XV. 41b. 4. doboz,19. csomó

Kell, A. (1970): Keszthelyi Nemzeti Bizottság története 1945–1949. MNL ZML XV. 41b. 5. doboz 32. csomó

Keszthely Nagyközség iratai, Közigazgatási iratok 1945, MNL ZML V. 1734b., 36–37. doboz

Keszthelyi Újság 1945. évi számai

Országos Földbirtokrendező Tanács iratai 1945. MNL OL XVII-1.a.

Ö. Kovács J.: Jelenkorkutatás és politikai diktatúra társadalomtörténeti nézőpontból. In: *Orpheus Noster* 2002/2.

Zala Vármegyei Földbirtokrendező Tanács iratai, I. számú tárgyaló tanács Zalaegerszeg, 1945-1947. MNL ZML XVII. 501/a.. 1. doboz

Zala Vármegyei Földhivatal iratai, Iktatott iratok 1945. MNL ZML XXIV. 201.

Berek Patrícia[1]

Omladozó fellegvár – a péceli Ráday-kastély

Bevezetés

Alig pár kilométerre a magyar főváros mai közigazgatási határaitól egy hangulatos kisváros kastélya várja a látogatókat. Az 1700-as években barokk stílusban épült kastély épületén és kőkerítésén jól látszik az idő múlása, de még jelen állapotában is lenyűgöző darabja Magyarország épített örökségének. A tanulmány áttekinti a péceli Ráday-kastély történetét, ami a magyar irodalmi élet fejlődésének egy kis darabját is magában rejti.

A kezdetek

A péceli kastély omladozó kőkerítései gazdag kultúrkincset őriznek, Magyarország épített örökségének egy jellegzetes darabját. A Ráday-kastély azonban fénykorában maga is kincseket rejtett, és ezek nyomokban még ma is fel-feltünedeznek a falakon. A kastély faragványai, falképei és több mint 12 ezer kötetes könyvtára híven tükrözték az építtetők és névadók, a Rádayak kulturális hatósugarát. A Ráday-család – pontosabban: Ráday Pál és Ráday Gedeon – nemcsak a könyvtárat gyarapította, hanem a művészetek nagyvonalú felkarolóiként a szellemi élet nagyjait vonzották a kastély falai közé. (Segesváry 2005:15-15.)

A könyvtár maga régebbi még a kastélynál is: a köteteket már jóval korábban gyűjteni kezdte a kastély őspületeként szolgáló kúriát építtető Ráday Pál, akit II. Rákóczi Ferenc titkáraként, majd kancellárjaként jegyzett fel a történelem. Ráday nemcsak Rákóczi diplomatájaként, hanem szónokként és íróként, költőként is megállta a helyét. Eredetileg ő fogalmazta a fejedelem *Recrudescunt inclytae gentis Hungarae vulnera*… kezdetű kiáltványát, de fő műveként a *Lelki hódolás* illetve az *Istenes énekek* címet viselő versgyűjteményét tartja számon a magyar irodalom. (Négyesi 1889) A Rákóczi-szabadságharc bukása után következetes és ékesszólású képviselője volt a hazai protestantizmusnak a katolikus Habsburg uralkodókkal szemben.

Kastélyépíttetőként azonban az ő neve még nem Pécelhez, mint inkább Ludányhoz köthető, az ottani családi udvarházat ugyanis ő bővítette kastéllyá. Pécel hozományként került a Rádayakhoz: Ráday Pál Kajali Klárával, a kuruc országos főhadbíró Kajali Pál akkor csupán 15 esztendős leányával 1705-ben kötött házasságot, így jutott hozzá a birtokhoz, ahol azonban ő még nem kastélyt, hanem csak egy kúriaépületet emelt, bár egyes források erre már akkor kastélyként utalnak. Zsindely Endre átfogó tanulmánya közli a Ráday Pál által papírra vetett tervrajzot is. (Zsindely 1956:254.) Szeretett könyvtárát Ráday Pál itt is gyarapította, ám ő és családja sokáig még elsődlegesen Ludányban élt. Rövid élete vége felé azonban már egyre többet időzött Pécelen, és végül ebben a péceli kúriában fejezte be alkotásokban gazdag életét 1733. május 20-án hajnalban. (Négyesi

[1] doktorjelölt, PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

1889:41) A kúria építésével Ráday Pál azt a Kayr (Kegel) Mátyás kőművesmestert bízta meg, akinek a vezetésével épült fel a zirci apátság is. Talán mellékes, de érdekes információ, hogy Kayr Mátyás ezen építkezéseknél csak irányító szerepet tölthetett be, személyesen aligha lehetett jelen mindkét helyszínen. A Zsindely-féle tanulmány ugyanis korabeli dokumentumok, szerződések alapján közli, hogy 1727. augusztus 16-tól 1730-ig tartott az építkezés Pécelen, miközben ezzel párhuzamosan, a zirci apátsági épület 1727-es alapkőletételét követően 1728. április 7-én folytatódott az építkezés a ciszterci apátsági épületen. (Virág 2013) Zsindely közlése szerint Ráday 1730-ig bezárólag 923 rhénes forintot, azaz rajnai forintot és 70 krajcárt fizetett a kőművesmesternek. Megtehette: ebben a korszakban a Rádayak nemcsak Pál kivételes szellemi adottságai és műveltsége okán voltak tehetősek, hanem anyagi értelemben is stabil lábakon állt a família. Összesen 75 birtok, vagy birtokrészük volt 9 vármegyében, és hogy ezt igazgathassák, fejlett uradalmi igazgatási rendszert kellett fenntartaniuk ispánokkal, később tiszttartókkal. (Kovács 2018:22) Volt tehát miből építkezni már Ráday Pál, majd később Gedeon idejében is. A Ráday-vagyon azonban Pál halálával először háromfelé oszlott – Gedeon, Eszter és ifjabb Pál között –, majd az idősebb fivérnek és a nővérnek néhány év múlva már a fiatal Pál örökségén kellett osztozniuk. Gedeont, mint elsőszülöttet, eredetileg az apai örökség, Ludány illette, míg Pécel anyai örökségként a fiatalabb fiútestvér osztályrésze lett. A fiatal Pál halálával azonban Gedeon kezére került a péceli kúria is. (Kovács 2018:25.)

Ráday Gedeon, a kastélyépíttető

Ez a magyarázata annak, hogy Gedeon miért csak 22 évvel édesapja elvesztését követően foghatott hozzá annak az évtizedekig tartó munkának, amíg a családi kúriából kastély lett. A péceli ősépület csak 1747-ben került az ő birtokába, de nem azonnal kezdődtek a munkálatok. Zsindely Endre szerint a kastélyépítés első szakasza 1755 és 1766 közé tehető, ekkor foglaltatott bele a középső részbe az ősi kúriaépület. Már ennek is U-alakja volt, Ráday Pál eredeti terve alapján, ám magának a később felépült barokk kastélynak az U-alakja mindenesetre korántsem volt egyedi. Hagyomány ez az elrendezés a barokk kastélyoknál és kúriáknál, de még a praktikum is ezt diktálja, így lehet ugyanis a legkedvezőbb arányokat elérni a homlokzatként mutatkozó középrész számára, ahogyan azt Rados Jenő leszögezte *Magyar kastélyok – Magyarország művészeti emlékei* című tanulmányában. (Rados 1939:18.) Érdekes tényre mutat rá Rados akkor, amikor az európai későbarokk nyugati országokban emelt jellegzetes épületeit és a hasonló hazai kastélyokat veti össze. A középső és két szélső rizalittal tagolt épületek itt is ugyanúgy megjelennek, mint a délnémet barokk kastélyoknál, ám a méretek szerényebbek – megfelelően tükrözve a szerényebb anyagi lehetőségeket, illetve az építőkövek beszerzésének nehezebb voltát. Így aztán az építészeknek a nyugati palotákhoz mérten rövidebb fronthosszakba kellett beszorítaniuk szinte ugyanazokat a tömegtagozatokat. Tanulságos átnézni az ennek érzékeltetésére egymás alá tett kastélyrajzokat: Nagytétény, Gödöllő, Pécel és Gács Grassalkovich-típusú épületei úgy jelennek meg ebben a sorrendben egymás alá rajzolva, mintha fokról-fokra kicsinyítve néznénk majdnem ugyanazt a kastélyépületet. (Rados 1939:19)

A péceli kastély második, 1774-ig tartó építési szakaszában a gazdasági épületek készültek el. A Zsindely Endre által 1956-ban megjelölt időhatárok Bartos György és Fülöp

András tanulmánya szerint pontosításra szorulnak a falkutatásokat követően. (Bartos-Fülöp 2001.) A Ráday Gedeon által építtetett kastély formája és stílusjegyei nem véletlenül emlékeztetnek a gödöllőire. A Grassalkovich-kastély építői keze munkáját dicséri a péceli Ráday-kastély is. A salzburgi születésű Mayerhoffer András – és legidősebb fia, János – stílusára leginkább Johann Bernhard Fischer von Erlach és Johann Lucas von Hildebrandt hatott, ami látszik a nevéhez köthető épületeken is. (Rados 1939:20.)

Szemtelen, de helytálló kérdés, hogy a péceli Ráday-kastély vajon kinek épült? Gazdája számára – vagy inkább gazdája könyvtára számára? A tudós-polihisztor Bél Mátyás tanítványa, Ráday Gedeon már diákkorában kitűnt eszével és műveltségével. Édesapja előbb Pozsonyba küldte őt tanulni barátjához, Bél Mátyáshoz. Itt tett szert kitűnő latin és német nyelvtudására. Később Berlinben, majd Frankfurtban tanult franciát és jogot – ezt azonban megszakította édesapja halála. Gedeon azonban nemcsak birtokrészeket, hanem tehetséget is örökölt édesapjától, akit követett a költészetben, habár az ő műveinek egy jelentős része később megsemmisült. A könyvtárgyarapításban azonban messze felülmúlta édesapját. Már diákévei alatt is gyűjtötte a könyveket, édesapja halálakor három ládányit hozott haza. (Krett 2006:97) Később a nevezetes Ráday-könyvtárat ő bővítette mintegy 12 ezer – más adatok szerint 14 ezer – kötetesre, és tette egyúttal országos hírűvé, magát a kastélyt pedig kulturális központtá. Ez a magyarázata annak, hogy a könyvtár nemcsak Gedeon életében, hanem a kúria kastéllyá bővítésekor is kitüntetett szerepet kapott. Ennek helyiségei az elsők között készültek el az átépítés során. Kazinczy Ferenc visszaemlékezése szerint hat szobában sem fértek el a kötetek. Kazinczy: Pályám emlékezete című műve többféle változatban jelent meg. Az itt következő érzékletes leírást a Ráday-kastélynak egy részletéről a Szauder Mária-féle közreadásban olvashatjuk. Ezt nemcsak irodalmi szépsége okán érdemes idézni, hanem a kastély egy részének bemutatása miatt is: *„Innen nyílt az ajtó bibliotékájába, mely a keleti és a déli szögben állott, négy veresmárvány oszlop tartván boltozatját. Ehhez még két szomszédszobát kelle elfoglalni a kapu felé. Poétái egy negyedik szobában állottak dolgozója mellett, az udvarra; a magyar könyvek hitvese szobájában. Ami e hat szobában el nem fért, Pesten tartaték és Ludányban."* (Kazinczy 1979:307)

A péceli kastély nemcsak egészében, hanem részleteiben is figyelemre méltóra sikeredett. A pilléres könyvtártermet nemcsak Kazinczytól ismerjük, hanem Zsindely Endre és a Berecz Ágnes – Lángi József szerzőpáros is leírja (Berecz-Lángi 2003, Zsindely 1956). A kastélynak kívülről legszembetűnőbb részlete a régi ház beépítésével készült homlokzati főépület, és annak is hatalmas középső rizalitja. A díszítő faragványok Leopold Antonio Conti itáliai mester keze munkáját dicsérik. (Zsindely 1956:258) A belső díszítéssel Ráday először Schervitz Mátyás budai festőt bízta meg 1763-ban. A nagy könyvtárterem dekorációját a művész ebben az évben kezdte meg. Zsindely Endre szerint elsőként a könyvtár freskói készülhettek el. A Kazinczy által is említett négy, aranyozott rokokó fejezettel díszített oszlop és a kartusok összesen kilenc részre osztják a terem boltozatát. A középső mennyezetet a felhőkön ülő Pallas Athéné foglalja el (Berecz-Lángi 2003:77), és a tudomány diadalát hirdetik körülötte a mellékalakok is, a kezükben könyveket tartó puttók, vagy amorettek is. Könyveken pihenteti lábát a serpenyős mérleget tartó Justitia istennő is, és ehhez hasonlóan a könyvek nevezhetők a tulajdonképpeni főszereplőknek a többi képen is. (Berecz-Lángi 2003:80-82, Zsindely 1956:283).

A kis könyvtárszoba mennyezetén Zsindely leírása szerint Arion, a költő látható lantjával a delfin hátán ülve. (Zsindely 1956, Bory 1965.) A falakat Orpheus jelenetei díszítik. Ezekhez a mintát Zsindely szerint részben Bernard Picart, részben pedig Philipp

van Gunst rézmetszetei adták, amelyeket Ráday személyesen választott ki. (Zsindely 1956:262) Az Orpheus-jelenetekről azonban Jernyei Kiss János azt gyanítja, hogy csak részben lehetett Schervitz János festő munkája, egy részüket azonban nála kevésbé tehetséges közreműködő – esetleg a fia, Schervitz József – készíthette, akárcsak a díszteremmel szomszédos „udvari képes szoba" freskóit, amelyek a Habsburg uralkodókat ábrázolták, az érmeiken látható arcképek alapján. (Jernyei 2017)

Kazinczynak a „Herculesben" vetett ágyat Ráday cselédje. A külön előszobával ellátott lakosztály falain Héraklész – vagyis Herkules – tizenkét hőstette jelenik meg, és ahogyan a festék a falhoz, a név is a szobához tapadt. Kazinczy szórakoztatóan írja le, hogyan bosszankodott emiatt idős vendéglátója, a kastélyépíttető Ráday Gedeon. *„Bohó emberek! – úgymond – Herculesnek nevezik a* nyugoti (sic! – B.P.) *szárny felső szobáit, mert falaikra Herculesnek tizenkét munkáit festetém, s le nem tudom szoktatni a hibás elnevezésről."* (Kazinczy 1828:64) A nagyterem *Ovidius: Átváltozások* hőseinek jeleneteit ábrázoló chiaroscuro freskókkal díszített. A 16 jelenetet copf-stílusú keretek választják el egymástól. A mennyezeten Phaeton bukik le a Nap szekeréről – Ráday Gedeon képfelirata így szólt: *„Nem szül jót a' maga hittség – Vesztét köszönje magának."* (Berecz-Lángi 2003:122). Ennek a képnek azután az 1825-ös tűzvészben kísértetiesen hasonló tragikus sors jutott, mint magának a mitológiai hősnek – a mennyezeti kép beomlott, megsemmisült. (Zsindely 1956:263) Ráday maga látta el feliratokkal a képeket. A díszterem egyik falképéről fotót is közöl Zsindely. A Vízözön alatt az alsó keret fölötti fehér mezőben a szöveg: *„Rettenetes még tsak nézniis. Hát ide veszni."* (Zsindely 1956:264.)

Az emeleti billiárdszoba falképei és mennyezeti freskója Zsindely és Jernyei szerint is a prágai Johann Nepomuk Schöpf munkája, a nagyváradi püspöki székesegyház kupolafreskójának alkotójáé. (Zsindely 1956:262, Jernyei 2017:191) Itt is a görög mitológia kel életre. A Zsindely-féle tanulmányban közölt képeken jól látszik a barokkos látszatarchitektúra klasszicizáló motívumokkal, a mennyezeten kétrétegű keretarchitektúrával. A kartusokat sáslevelek és indák veszik körül, a képmezőkben puttók. A mennyezetfreskón Párisz ítéletét jelenítette meg az alkotó, de a kompozíció különlegessége, hogy csak egy része színes: a pásztorbotot tartó, térdelő Párisz, a nyája, felette a kék ég, a puttók. A mennyezeten azonban az aranyalmát tartó Aphrodité és a Khariszok, vagy Gráciák mintha csak grafittal lennének előrajzolva a vakolatra. (Jernyei 2017:192.) A mennyezeti festmények, a metszetelőképek alapján festett monokróm freskók, a látszatarchitektúra, a játék a színekkel, a formákkal, az árnyékokkal – ma divatos szóval ezt lehet, hogy 3D-s dekorációnak neveznénk – mindez olyan alkotásokat eredményezett, amelyekért már önmagában is érdemes lett volna megőrizni és fenntartani a kastélyt eredeti állapotában. Hogy nem így történt, annak oka a péceli kastély történetében keresendő.

„Elvesztette gyámolát"

Az alcímben szereplő két szó ugyan a könyvtárra vonatkozott – Johann Christoph Rösler írta róla az Ungarische Miscellen folyóirat 1805. évi 2. számában megjelent *Die Gräflich-Radaysche Bibliotech zu Peczel bey Pesth* című írásában (Beliczay 1997) –, ám remekül összefoglalja mindazt, ami a kastéllyal történt azt követően, hogy Ráday Gedeon, a lelkes gyűjtő és művészetpártoló 1792. augusztus 6-án örökre lehunyta szemét. Menyét

leszámítva őszintén gyászolta mindenki, hiszen a kastélyban nemcsak úri barátait fogadta, hanem nyitva állt könyvtárszobája írók, tudósok, fiatal protestáns egyetemisták előtt is. Az irodalom nagy támogatóját veszítette el, hiszen a fiatal Kazinczy mellett Édes Gergely, Batsányi János és számos más költő, író is kikérte véleményét, bírálatát. (Segesváry 2005:128.) A *Magyar Museum*, majd a Kazinczy által indított *Orpheus* folyóirat minden egyes száma átment a kezén, maga is bele-belejavított az írásokba. A költészet számára az adja Gedeon jelentőségét, hogy ő honosította meg először Magyarországon a rímes-időmértékes verselést. (Segesváry 2005:15). Költeményeivel azonban nemcsak egyetlen életben maradt gyermeke, Gedeon bánt mostohán, hanem maga is: egy részüket ő maga vetette tűzre, más részüket pedig halála után fia semmisítette meg. (Segesváry 2005:16.) Csak egy kis részük látott napvilágot, a *Tavaszi estve* például éppen az Orpheusban, (Debreczeni 2001:138-140.) de már csak halála előtt röviddel, 1790-ben.

Ráday Gedeon kastélyának későbbi sorsában azonban szerepet játszott egy olyan kitüntető uralkodói gesztus, amit már élete alkonyán kapott, még ha ő maga nem is kért volna belőle, és ami anyagi értelemben átoknak bizonyult a család számára. Dacára annak, hogy éppen a minden erejével németesítésre törekvő II. József idején támogatta a nemzeti kultúrát, Ráday Gedeon előbb bárói, majd grófi címet kapott a Habsburg uralkodótól, ami elképzelhetetlen lett volna Mária Terézia idejében. Egyes történeti utalások szerint az uralkodó maga is járt a kastélyban. (Borovszky 1910.) A kalapos király kitüntető gesztusa azonban anyagi értelemben átoknak bizonyult a Rádayak számára. A főúri címnek ugyanis az igen költséges főúri életmód is kötelező velejárója volt abban a korban. (Krett 2006:108.) Noha Ráday Gedeon grófi minőségében is folytatta református hite parancsolta puritán életmódját, Szentpétery Katalinnal kötött házasságából származó, egyetlen életben maradt fia, ifjabb Gedeon nem követte sem a szerény életmódban, sem a költészetben. A könyvtárat azért valamennyivel ő is gyarapította, legalábbis maradtak fenn könyvkötői számlák. (Segesváry 2005:134.) Felesége, az idős Ráday Gedeon menye, Fáy Zsuzsanna azonban ellenszenvvel viseltetett apósa és kiváltképpen annak könyvtára iránt, (Kazinczy 1828:67) amelynek eladása már az idős Gedeon halála után röviddel felmerült. Értékes volt a Ráday-képtár is, hiszen a festményeket is gyűjtötte az idős műpártoló főúr, ezekből azonban csupán néhány kép maradt meg. (Zsindely 1956:266.)

Arról, hogy a kastély hogyan is nézett ki fénykorában, a lábjegyzetekben három forrást idéz Zsindely Endre: Kazinczyt, a Ráday Gedeon halála utáni leltárt, valamint az 1807-es úrbéri összeírást. Ez utóbbiba érdemes belepillantani, hiszen a terek funkciójáról is tájékoztat: *„Residentionalis ház, melly három ágazatú és egy felemeletű, nagy s kivált feljárásaira, folyosóira nézve pompás épület, cseréppel fedve. (…) Földszint a napkeleti oldalon vagyon, lakásra szolgáló hajlék, melly áll 6 szobából, egy pitvarból és egy kis kamarátskából…"* (Zsindely 1956:269) – ez volt Ráday Gedeon lakosztálya, míg fia ugyancsak a keleti szárnyban, de az emeleten élt feleségével. A leltár szerint így nézett ki a keleti szárny emeleti beosztása: *„a méltóságos grófné öltöző kabinettye, nappali szoba, hálószoba, mellette levő nappali szoba, ezen szoba mellett levő kabinét, komorna szobája, Forczimmer* (előszoba – megj. B.P.) *és retiráda."* (Zsindely 1956:269.) Ezeket nemcsak elképzelhetjük, hanem lerajzolva láthatjuk is Fekete J. Csaba: *A főúri lakóhelyek lakosztályainak funkcionális elrendezése és higiénés felszerelése a 18-19. században* című tanulmányában. A magánlakosztályok nemek szerint is osztottak voltak, mint számos más kastélyban ebben a korszakban. A szerző feltételezése szerint ifjabb Ráday Gedeon és Fáy Zsuzsanna hálószobája közös volt ugyan, de külön-külön nappali szobájuk volt, ahogyan

öltözőszobáik is külön voltak. (Fekete J. 2019:38) A reprezentatív helyiségek a déli oldal emeletén voltak, ez a részleg a billiárdszobát, a dísztermet és az udvari képes szobát foglalták magukban. Utóbbi *„30 aranykeretes képpel”* volt gazdag, mint azt az inventár összegzi. (Zsindely 1956:269) Ugyancsak a déli részen volt két háromágyas szoba, amelyek vendégszobák lehettek. Ugyanebben a leírásban a nyugati szárnyon a kiöregedett házitanító szobája és a „Hercules” helyezkedtek el, majd az ebédlő, a kasznár (*gazdatiszt – megj. B.P.*) szobája, végül a „zenélő szoba” következett. A fent idézett 1807-es összeíráskor már innen lehetett átjárni a templomba, de Zsindely megjegyzi, hogy ekkor már az elhanyagoltság jeleit mutathatta a kastély, mert az összeíró gazdatiszt már nem tudta megállapítani, hogy a díszkertre néző „képes ház” és oldalszobái mi célt szolgálhattak.

A péceli tűzvész

A kastély állapotában a legnagyobb rombolást az a nagy tűzvész végezte, amely 1825. március 31-én a Rákos utca egyik kigyulladt házából terjedt szét. Végigpusztította a Rákos és a Községház utca házait, a Szemere-kúriát, a Kovásznai-Kovács-kúriát, a Ráday-kastélyt és a református templomot. (Hazai és külföldi tudósítások 1825:1.) Ekkor égett el a képgyűjtemény java része. Mindössze négy kép maradt meg, ezek most a Ráday Gyűjtemény részét képezik. A kastélyban hatalmas kárt tettek a lángok. Ekkor szakadt be a díszterem mennyezete is a Phaeton-freskóval. Beliczay Angéla szerint a kastély kétharmada égett le, megsemmisült az istálló, a kocsiszín és a különálló képtár. Összesen 148 kép pusztult el. (Beliczay 1997.) Az emeleten őrzött színházi szakkönyvtár is a lángok martalékává vált, a törzsállományt azonban megóvta a fölötte trónoló Pallas Athéné: a könyvtár állományának döntő többsége ugyanis a földszinti könyvtárteremben volt, így megmaradt. A kár mindenesetre így is tetemes volt: 60 ezer forintra becsülték. (Zsindely 1956:269.) Felújították ugyan, és ez a munka már napokkal a tűzvész után, 1825. április 10-én kezdődött és egészen az év végéig, december 22-ig tartott, de a renoválás korántsem volt teljes. Elsősorban az ácsmunkákért, a bádogos és a kovács munkájáért fizettek ki 18.522 forintot, ebből mindössze húsz forint gazdagította a kőfaragót, aki egy padlásablakon dolgozott. Az összesítést Sartorius Sámuel, Ráday III. Pál titkárának elszámolásában találta Zsindely Endre. Építész és festő számláját azonban nem találta a számlák között, így feltételezte, hogy a fali és mennyezeti freskókat már nem restauráltatták. Bory István azonban az Irodalomtörténeti Közlemények 1965-ös számában megjelent *A péceli Ráday-freskók* című tanulmányában leszögezi, hogy jóval később, 1868-ban mégis helyreállították a díszterem mennyezetét, amelyet Mihályi Antal festett át. (Bory 1965:82)

Ha az épület eredeti pompáját fel is emésztették a lángok, azért a kastély közéleti szerepe még nem enyészett el. Az ifjabb Ráday Gedeon alig kilenc évvel élte túl édesapját, 1801-ben ő is elhunyt. Fáy Zsuzsannától született idősebbik fia, a tűzvész után a kastélyt részben helyreállíttató Pál (Ráday III. Pál) két évvel a tűzvész után hunyt el. Az ő Gedeon nevű, 1806-ban született fia (Gedeon néven tehát a családban a negyedik) azonban a kastélynak fontos közéleti szerepet adott a forradalmat megelőző években, és a forradalom idején. Barátja, Kossuth Lajos már az 1830-as években többször vendégeskedett nála a kastélyban, és ő volt az egyik tanú, amikor a fiatal politikus 1841-ben Meszlényi Teréziával kötött házasságot. Jókai Mór Laborfalvy Rózával kötött esküvőjén a násznagyi szerepet töltötte be – az irodalmi utalások: Mikszáth, illetve Jókai egyik önéletrajza tanúságával

ellentétben nem Piliscsabán, hanem Rákoscsabán. Bory István irodalomtörténész javította ki a korabeli dokumentumok alapján Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora I-II.* című művében írtakat éppúgy, ahogyan a Jókai által közzétett első önéletrajzot is, így tisztázta, hogy az esküvő valójában a Pécellel szomszédos Rákoscsabán történt, a lakodalmat pedig már a péceli kastélyban ülték meg. (Bory 1958:466)

Anyagi értelemben azonban a Ráday-család már leszálló ágban volt ekkor, és ezen a könyvtár 1861-es eladása sem sokat segített. A generációk óta halmozódó adósságok, amelyek egy része éppen a péceli kastélyépítkezés okán gyűlt fel (Zsindely 1956:260), a főúri életmóddal járó kötelező költekezés már a péceli tűzvész idején is többszázezer forintos terhet jelentett, amitől a csökkenő bevételek mellett egyre halványuló eséllyel szabadulhattak volna meg. Így jutottak el oda, hogy 1872. december 30-án a gróf Ráday László ellen kiírt csődtömegi árverésen nyilvánosan elárverezték a kastélyt, és a hozzá tartozó birtokot, amit Kelecsényi Rafael vásárolt meg. (Zsindely 1956::269). Ráday IV. Gedeon fél évvel később búcsúzott el az élettől.

A kastély ekkor már meglehetősen leromlott állapotban volt. Így örökölte meg az egyik Kelecsényi-lány, Izabella, aki megélte azt is, hogy a Tanácsköztársaság idején a direktórium tagjai is beköltöztek a kastélyba, beszorítva az egyik hátsó szobába Izabellát és Szemző Artúrtól született Adorján nevű fiát, valamint Jeszenák Jánostól született Ilonka nevű leányát. (peceliszilankok.hu) A kastélyt a helyi direktórium népházzá nevezte át. (Asztalos 1988:15.) Ezt követően, 1920-ban a Kelecsényiek is végrehajtottak kisebb-nagyobb átalakításokat az épületen, nyílászárócsere és légfűtéses rendszer kiépítése köthető hozzájuk (Bartos-Fülöp: 2008:216.) Kelecsényi Izabellának nem adatott egyszerű, nyugodt élet, és személyisége is zaklatott volt: végrendeletébe foglalta, hogy a kastély halála után elmegyógyintézetként működjék, ami végül nem valósult meg. (peceliszilankok.hu). Izabella mindenesetre még 1934-ben is a kastélyban élt, de csak néhány szobáját lakhatta, amint arról a Pesti Napló 1934. június 17-i száma tudósít: *„A nemesvonalú, Mária Terézia-korabeli barokk kastély melléképületei pusztulóban, híres parkja elvadult, maga a kastély félig lezárva, csak néhány szobáját lakják mostani tulajdonosai, - özv. báró Jeszenákné, sz. Kelecsényi Izabella – a pompázatos márványlépcsőházban elgondolkodva áll a vendég és mereng az elmúlt időkön, a márványteremben pedig (…) ma a klasszikus falak között Pécel adóhátralékos lakóinak lefoglalt, transzferált bútorait őrzik."* (Pásztor 1934:41)

Az 1940-es években a péceli kastélyt államosították. A második világháború utáni időszakban már meglehetősen lepusztult állapotban volt. A péceli kastélyt több esetben is feltárták. (Bartos-Fülöp 2008:207.) Az 1868-as felújítást követően az államosítást követően történt a következő nagy átalakítás. Először magánlakásokat alakítottak ki benne, de 1953-tól a MÁV vette kezelésbe. Mivel kórháznak szánta a vasúttársaság, ezért esedékessé vált a következő helyreállítás, a munkálatok közben pedig értékes falfestményekre bukkantak, köztük a Herkules-szoba freskóira. (Szabad Nép 1956) A felújítás 1953-tól 1956-ig tartott Thomas Antal főmérnök irányításával, ugyanakkor a műemlék-jelleget szem előtt tartva. (Zsindely, 1956:276). A kastély földszintjén tulajdonképpen elfekvő működött 1998-ig. (Mészáros 2019.) Noha a kastély jelenlegi állapotában is üzemel, rendezvényeknek is helyet ad, de bőségesen van vele tennivaló, ha újra régi pompájában akarjuk látni Magyarország épített örökségének ezt a gyönyörű darabját – amelynek omladozó külső falára már nemcsak műemlékvédelmi, hanem gyakorlati okokból is ráfér a mielőbbi helyreállítás.

Utószó a könyvtárról

Jogos a kérdés, vajon miért foglalkozik ez a tanulmány a könyvtárral, holott alapvetően a kastélyról szól? Valójában, mint láthattuk, a kettő éppúgy nem elválasztható egymástól, ahogyan az épület történetének kezdetén sem. A Ráday Gedeon halálakor Bécsből hazatérő fiú, ifjabb Gedeon már röviddel édesapja halálát követően eladásra kínálta a könyvtárat, ám az örökhagyó akaratát tiszteletben tartva egyben tartotta – pontosabban: egyben kínálta eladásra – a gyűjteményt. Először az orosz cárnőnek, II. Katalinnak, majd utódjának kínálta volna a könyvtárat, de hiába. Miután Ráday II. Gedeon is elhunyt, fiai, Ráday III. Pál és Ráday III. Gedeon próbálkoztak tovább, különösen Pál ebben kitartó. (Beliczay 1997) Édesanyjuktól, az özvegy Fáy Zsuzsannától Széchényi Ferenc is kért katalógust, ahogyan több más külföldi és hazai érdeklődő, csakhogy a részenkénti eladás ellentétes lett volna a könyvtár egyben tartására vonatkozó örökhagyói kívánalommal. Hanák Frigyes pesti könyvkereskedő felbecsülte a könyvtár értékét: összesítése szerint 10 ezernél valamivel több kötetről volt szó mintegy 134 ezer ezüstforint értékben, ebbe azonban nem számolta bele a magyar nyelvű állományt. A színházzal kapcsolatos kötetek számát még a fiatal Ráday Pál, a könyvtárgyarapító Gedeon unokája is szaporította, körülbelül háromezer tétellel, ezek egy részét azonban nem Pécelen tartotta, hanem Pesten, ahol a Nemzeti Színházat igazgatta 1814 és 1819 között.

A hosszadalmas próbálkozások, kül- és belföldi levelezések közepette először 1805-ben vetődött fel, hogy a Ráday-bibliotéka, mint a legnagyobb magángyűjtemény, egyedülálló érték, ezért jobb lenne, ha nem vándorolna külföldre. Ezt furcsa módon nem egy magyar, hanem az Ungarische Miscellen fentebb már hivatkozott számában Johann Christoph Rösler vetette fel elsőként. Később mások is felismerték ezt a tényt: József nádor, úgy is, mint a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, már 1827-ben javasolta a Ráday-bibliotéka megvásárlását a múzeum számára, és ennek nagy szorgalmazója volt többek között Kossuth és Deák is. A család által ekkor ajánlott vételár 90 ezer forint volt. A vásárlás azonban hol a Múzeumi Alap válságos pénzügyi helyzete, hol a felsőház némely tagjának ellenállása miatt, de valamiért mindig meghiúsult, még azt követően is, hogy – amint erről Kossuth Lajos tudósít az 1836. évi országgyűlésről – *„A concurrentialis pénztár kamatjai a Muzeum gyarapitására fordittatni, s a Ráday könyvtár* 53.618 p. fton megvétetni rendeltetett."* (Kossuth 1836:319). Ezt végül mégis leszavazták. Amilyen veszteség volt a meghiúsult vétel a Magyar Nemzeti Múzeumnak, legalább olyan nyereségnek bizonyult a Dunamelléki Református Egyházkerület számára, amely végül a könyvtárat 20 ezer forintért a vásárolta meg 1862 nyarán. (Segesváry 2005.)

Irodalom

Asztalos I.: Tanácsok 1919-ben a Galga és a Rákos vidékén, Aszód, 1988. Elektronikus elérhetőség: https://www.kulturaaszod.hu/index_html_files/MF-37%20-%20PMA%20-%201988% Utolsó letöltés: 2021. 06. 16.

Bartos Gy. – Fülöp A.: Kutatások a péceli kastélyban. In: Kastélyok évszázadai – évszázadok kastélyai (szerk.: Field-Somorjay), Budapest, 2008.

Bartos Gy. – Fülöp A.: Pécel, Ráday-kastély. In: Műemlékvédelmi Szemle, Rövid jelentések, Budapest, 2001, URL:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_KOHI_Msz_2001/?query=P%C3%A9cel&pg=242&layout=s Utolsó letöltés: 2021. 05. 28.

Beliczay A.: Kísérletek a Ráday Könyvtár értékesítésére 1792-1861. között. Sajtó alá rend.: Berecz Ágnes. In.: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VIII. 1997. 135-140. p. URL: http://radaygyujtemeny.hu/beliczay.htm Utolsó letöltés: 2021. 06. 01.

Berecz Á. – Lángi J.: Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban, Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2003.

Borovszky S.: Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, I. kötet, 1910. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/Borovszky_PestPilisSoltKiskun1/?query=R%C3%A1day%20Kelecs%C3%A9nyi&pg=122&layout=s Utolsó letöltés: 2021. 06. 02.

Bory I.: A péceli Ráday-freskók. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1965, LXIX. évf. 1. sz. 82. o. Elektronikus elérhetőség: http://real-j.mtak.hu/13075/1/00240.pdf Utolsó letöltés: 2021. 06. 02.

Bory I.: Jókai házasságlevele. In: Irodalomtörténet 1958. 46. évf. Kisebb közlemények, 466. o. Elektronikus elérhetőség: https://adt.arcanum.com/hu/view/IrodalomTortenet_1958/?query=Bory&pg=503&layout=s Utolsó letöltés: 2021. 06. 02.

Debreczeni Attila: Első folyóirataink: Orpheus, Debrecen, 2001. Elektronikus elérhetőség: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/101394/Orpheus.pdf?sequence=1 Utolsó letöltés: 2021. 06. 16.

Fekete J. Cs.: A főúri lakóhelyek lakosztályainak funkcionális elrendezése és higiénés felszerelése a 18-19. században. In: Építés – Építészettudomány, 2019.

Jernyei Kiss J.: Johann Nepomuk Schöpf (1733-1798) Magyarországon – Nagyvárad, Pécel, Buják. (Barokk freskófestészet Magyarországon, 75.646 sz. OTKA-kutatás.) A tanulmány elektronikus elérhetősége: http://real.mtak.hu/75302/1/080.2017.66.2.1.pdf Utolsó letöltés: 2021. 05. 28.

Kazinczy F.: Pályám emlékezete. In: Kazinczy Ferenc művei I-II, válogatta: Szauder Mária, 1979. Elektronikus elérhetőség: https://mek.oszk.hu/07000/07016/html/#84. Utolsó letöltés: 2021. 05. 28.

Kazinczy F.: Pályám emlékezete. In: Tudományos Gyűjtemény, szerk.: Vörösmarty Mihály, 12. évfolyam, 1828, 11. szám. Elektronikus elérhetőség: https://adt.arcanum.com/hu/view/TudomanyosGyujtemeny_1828/?pg=1362&layout=s Utolsó letöltés: 2021. 06. 16.

Kossuth L.: Országgyűlési tudósítások V. 1834. augusztus 27 – 1836. május 2. A RRnél az excerpták 5-öd ízben. Ludoviceum, Nemzeti Museum. Elektronikus elérhetőség: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-v-9F20/orszaggyulesi-tudositasok-v-1834-augusztus-271836-majus-2-9F21/319-A6FB/c-a-rrnel-az-excerptak-5-od-izben-ludoviceum-nemzeti-museum-

A73E/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfS29zc3V0aF8xIl19LCAicXVlcnkiOiAiUlx1MDBlMWRheSJ9 Utolsó letöltés: 2021. 06. 02.

Kovács K.: A politikán és az irodalmon túl – a Ráday-család birtokigazgatása I. Pál és I. Gedeon idején. In: Lator László (szerk.): Sorsok és missziók, Budapest, 2018.

Krett T.: „A magyar literátusok atyja", Ráday Gedeon, in: Széphalom 16, a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2006, 97. o.

Rádai Ráday Pál munkái. Összegyűjtötte és életrajzzal bevezette Négyesy László, Budapest 1889. Elektronikus elérhetőség: https://mek.oszk.hu/08800/08887/08887.pdf Utolsó letöltés: 2021. 05. 28. Elektronikus elérhetőség: https://adt.arcanum.com/hu/view/MUVTORTERT_05_1956/?pg=275&layout=s&query=P%C3%A9cel Utolsó letöltés: 2021. 05. 28.

Segesváry V.: A Ráday Könyvtár 18. századi története, Hága, 2005. Elektronikus elérhetőség: http://mek.oszk.hu/02900/02943/02943.pdf Utolsó letöltés: 2021. 06. 01.

Virág Zs.: Építkezések, átalakítások a zirci ciszterci apátságban a 18. század elejétől napjainkig, 2013. Elektronikus elérhetőség: http://varlap.hu/content/vkt_2013_5/vkt_2013_5_1_1.pdf. Utolsó letöltés: 2021. 06. 01.

Zsindely E.: A péceli Ráday-kastély. In: Művészettörténeti Értesítő, 05. évf. (1956) 1956/4. sz.

Sajtómegjelenések

Hazai és külföldi tudósítások, 29. szám, 1825. 04. 09. pp. 1-2. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/HazaiTudositasok_1825_01/?query=p%C3%A9cel&pg=381&layout=s Utolsó letöltés: 2021. 06. 16.

Szabad Nép, 1956. 04. 18. pp. 4. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/Nepszabadsag_1956_04/?pg=77&layout=s Utolsó letöltés: 2021. 05.31.

Pásztor Á.: Holt költők szülőföldjén, in: Pesti Napló, 1934. 06. 17. pp. 41. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1934_06/?query=nemesvonal%C3%BA&pg=344&layout=s Utolsó letöltés: 2021. 06. 16.

Mészáros M.: A péceli kastély fájdalmas múltja, Új Szó, 2019. 09. URL: https://ujszo.com/panorama/a-peceli-raday-kastely-fajdalmas-multja Utolsó letöltés: 2021. 06. 16.

Online források

peceliszilankok.hu (Szerk.: Erdős Szabolcs, Ráday Klub Kulturális Egyesület) https://peceliszilankok.hu/kastelybol-korhaz/

Wirth Gábor[1]

Várak kicsit másképp – a történelmi értékek megőrzésének új lehetőségei

Bevezetés

A kulturális turizmus hazánk számára a jövőben is kiemelkedő turisztikai terméknek számít. (MTÜ 2017). A kulturális turizmus szerves részét képező vár- és kastélyturizmus a XXI. században is meghatározó jelentősége elvitathatatlan, amit a gyakorlatban a Nemzeti Várprogram és a Nemzeti Kastélyprogram már napjainkig megvalósult projektjei is alátámasztanak. Ennek a kormányzati programnak a célkeresztjében egyértelműen a szocialista diktatúra alatt elhanyagolt, illetve tudatosan pusztulásra ítélt nemzeti értékeinket jelentő várak és kastélyok felújítása és turisztikailag vonzóvá tétele áll. A történészek és régészek által kutatott és feltárt történelmi épületek mellett azonban egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek a nem történelmi, de történelmi korokat idéző épített attrakciók. (Mészáros 2020) Ezek a nem régmúltban létrehozott épületek hordoznak olyan értékeket a társadalom számára, aminek köszönhetően védelem alatt állnak. (Michalkó 2012)

A nem történelmi korokban létesített épületek és a XXI. században létrehozott makettek növekvő népszerűsége abban is áll, hogy ezek az objektumok művészeti és kulturális jelentőséggel is rendelkeznek. Oroszi és Gonda (2020) a makettparkokat a turisztikai termék imitációk egyik változataként értelmezi. Hazánk makettparkjainak létrehozásának nyomon követhetők a külföldi előzményei: A Wörthi-tó partján, Klagenfurtban található Minimundus napjainkban Karintia egyik legnépszerűbb látnivalójának számít. A makettparkban 156 darab, 1:25 arányú, valósághű, világhírű épület makettjét tekinthetik meg a látogatók. A Minimundus 1958-ban nyitotta meg kapuit, azóta több mint 15 millió látogató csodálhatta meg az ott kiállított globális vonzerejű épületek kicsinyített másait. (Simándi – Benkei-Kovács 2018)

Tanulmányomban a soproni Taródi-várat, a székesfehérvári Bory-várat, valamint a történelmi várakat megjelenítő makettparkok közül a Dinnyési Várparkot és a Szarvason található Minimagyarországot vizsgáltam. A vizsgált történelmi tematikájú turisztikai vonzerők két speciális csoportba sorolhatók, a történelmi korokat idéző épületek és a makettparkok kategóriájába. Ez a tanulmány hiánypótlás jelleggel is készült, mivel ezen attrakciók átfogó turizmusszakmai kutatása még nem történt meg.

Kutatásom elején fel kellett tennem azt a kérdést, hogy milyen szerepet játszanak ezen különleges attrakciók az adott település és a térség turizmusában. Emellett kiemelten vizsgáltam, hogy ezek az egyedi, már jelentős ismertségnek örvendő létesítmények mennyiben járulnak hozzá a turisztikai kínálat bővítéséhez, amihez természetesen azt is elemeznem kellett, hogy hogyan jelennek meg az adott település, illetve térség fejlesztési dokumentumaiban. Mindezekből következik annak a kérdésnek a megfogalmazása, hogy a

[1] PhD, főiskolai docens, Edutus Egyetem, Turizmus Tanszék

vizsgált látnivalók milyen mértékben játszhatnak szerepet az adott település márkájának kialakításában.

Alsó-Szászországban az évi több százezres látogatóforgalmat jelentő kastélyok - amelyek professzionális marketingtevékenységet folytatnak – a fesztiválturizmussal és az ún. „utcaszínház"-fesztiválokkal kiegészítve a régió turisztikai termékmixének legfontosabb elemét jelentik. A kastélyokat látogatók többségében előszeretettel keresnek fel skanzeneket és egyéb hagyományőrzéshez és nemzeti értékek ápolásához köthető múzeumokat, kiállításokat is. (Drews 2017) Mindezekből kiindulva teljesen megalapozottan feltételezhetjük, hogy a tanulmányban vizsgált különleges történelmi témájú attrakciók is kiválóan alkalmasak az adott desztináció kultúrturisztikai termékpalettájának hatékony kiegészítésére.

A témára vonatkozó szakirodalom feldolgozása kutatásom nélkülözhetetlen kiindulópontját jelentette, de nem hanyagolhattam el a rendelkezésre álló statisztikai adatok összegyűjtését sem. Az előbbiekben megfogalmazott kutatási kérdéseknek megfelelően a négy vizsgált turisztikai vonzerő földrajzi- és közlekedésföldrajzi helyzetét, a település szerkezetén belüli elhelyezkedését, valamint a különböző településfejlesztési dokumentumokban való megjelenését is elemeztem. A 2019-ben és 2020-ban végzett terepbejárásom során személyesen is képet alkothattam a vizsgált turisztikai vonzerők, valamint a különböző típusú települések, Sopron, Székesfehérvár, Gárdony és Szarvas adottságairól is. A kutatás tárgyát képező létesítmények a vezetőivel, fenntartóival 2020-ban mélyinterjúkat készítettem, melyeket egy strukturált és standardizált kérdőív segítségével végeztem el. A feltett kérdések a létesítmény létrehozására, a termék- illetve szolgáltatási paletta és a látogatók jellemzőire, az eddigi és a jövőbeli fejlesztésekre, a nyilvános forgalmi adatokra, valamint a többi vállalattal, illetve ágazattal fenntartott kapcsolatokra irányultak.

Eredmények

A soproni Taródi-vár kulturális értéke és a működtetés nehézségei

A Sopron városában, a Lővérekben található Taródi vár a középkori várak mintájára épült, több mint 4000 négyzetméteres területen helyezkedik el. A vár építője, Taródi István 1951-ben vásárolta azt a történelmi városközponttól 3,3 kilométerre található telket *(1. ábra)*, ahol 6 évtized munkájával 1959-től valósította meg álmát, egy saját vár felépítését (Csorba et. al. 2014), amire a középkori várak és művészetek iránti érdeklődése mellett a „szabadidő hasznos eltöltése, az elvégzett munka által érzett öröm" érzése is ösztönözte. (Taródi 2020)

A Taródi-vár látogatói jellemzően magyar, egyéni turisták, a hazai látogatók a vár vendégeinek mintegy 95 százalékát teszik ki. Az egyéni látogatók közül főleg családok, néhány fős baráti társaságok keresik fel a várat, mintegy 85 százalékban, de megtekintik iskolás vagy turistacsoportok is, akik az egyéni látogatók körülbelül 15 százalékát adják. (Taródi 2020)

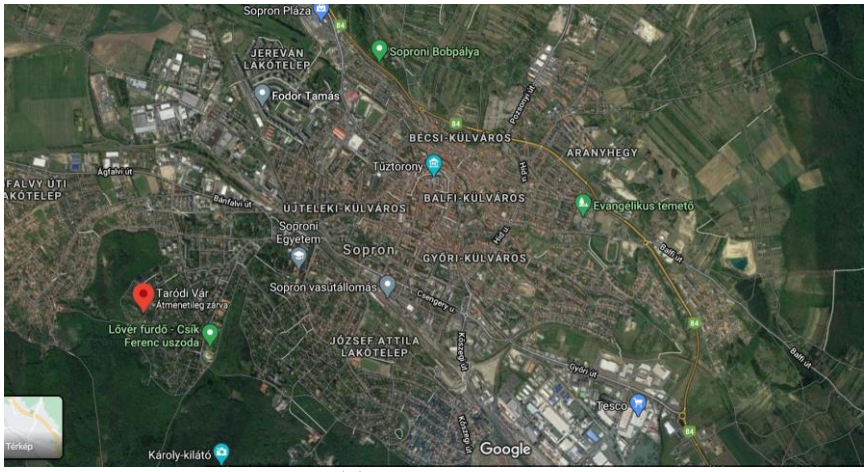

1. ábra: A soproni Taródi-vár városon belüli elhelyezkedése

Forrás: google.hu, 2021.01.30.

A Taródi-vár üzemeltetőinek, azaz a család tagjainak az elmúlt években és napjainkban számos a létesítmény fenntartását nehezítő akadállyal kellett, illetve kell megküzdeniük. A szezonalitás alapjaiban határozza meg az attrakció működtetését. A téli hónapokban jellemzően kevés látogató érkezik, a nyári hőségben pedig a Sopronba és környékére látogatók inkább a fürdőket preferálják. (Taródi 2020) A vár üzemeltetője által kiemelt szezonalitás feltehetően több tényezőre is visszavezethető: A téli hónapok és a nyári kánikula alatt tapasztalható szerényebb látogatószámhoz minden bizonnyal a Taródi-vár városközponttól való nagyobb távolsága *(1. ábra)* is hozzájárul, emellett a vár szerényebb ismertsége is negatívan befolyásolja a látogatószámot. A feltételezést a helyi turizmusfejlesztési dokumentumokban történő megjelenés hiánya mellett a vár üzemeltetőjével készült interjú is alátámasztja, aki megerősítette a feltevést, miszerint a látogatók sokszor csak véletlenül szereznek tudomást a várról. (Taródi 2020) A vár megközelítést nehezítik a szűkös parkolási lehetőségek is, amit a terepbejárás során személyesen is alkalmam volt tapasztalni. Természetesen az sem szorul hosszas magyarázatra, hogy a világjárvány következtében életbe lépő korlátozások is jelentősen visszavetették a létesítmény forgalmát. A látogatószám csökkenése, valamint a vár a fenntartás szempontjából még nem kielégítő szintű ismertsége fejlesztésekre ösztönzi a várat fenntartó Taródi családot. A már eddig elvégzett és a tervezett folyamatos felújítási munkáknak köszönhetően az építmény egyre vonzóbbá válik, emellett egyre több várrész, helyiség és teraszt megnyitására is sor kerülhet. (Taródi 2020) Az épület jelentős örökségturisztikai szerepét egyértelműen alátámasztja az a tény is, hogy a Taródi-várról a „*A Kárpát-medence örökségturisztikai atlasza”* című munkában is találunk leírást. (Csorba et al. 2014)

Barcza (2020) kutatásaiból kiderül, hogy Sopron látogatóforgalma térben vizsgálva a történelmi városközpontban koncentrálódik. A Sopron történelmi központjától gyalogosan körülbelül 44 percnyi sétával megtehető, 3,3 kilométeres távolságra található Taródi-vár (google.hu) Taródi Tibor tapasztalatai szerint a város turisztikai attrakcióinak „középmezőnyében” helyezkedik el. (Taródi 2020) A megállapítás Sopron Integrált Városfejlesztési Stratégiáját és a TDM-szervezet Desztináció-és Turizmusfejlesztési

Stratégiáját vizsgálva beigazolódik, mivel a dokumentumok a Tűztornyot, a történelmi városközpontot, a Károly kilátót, a térségben pedig az Eszterházy kastélyt és a Fertő-tavat, emelik ki. (ITS 2016, Barcza 2016)

A Taródi-várnak az épület jellegéből, valamint a készített interjúból kiindulva több lehetősége is van a jövőre nézve intenzívebben bekapcsolódni a város és térség turizmusába. A várból a látogatók elé táruló egyedi panoráma jobb értékesítése, az épület több részének, köztük az alagút felújítása, valamint az építmény egyedi hangulata miatt a filmforgatásban, illetve a filmturizmusban rejlő lehetőségek jobb kihasználása révén a jövőben a létesítmény gazdaságosabb üzemeltetése is megvalósulhat. A létesítmény filmforgatási célú hasznosítására azt teremthet reális alapot, hogy a Taródi-várban forgatták 1985-ben az országos sikert aratott *„A fantasztikus nagynéni”* című filmet. (Taródi 2020)

További lehetőséget jelenthetne az attrakció intenzívebb bekapcsolása a város turizmusába. A már létező tematikus útvonalakhoz való kapcsolódás, valamint a turisztikai szolgáltatókkal való együttműködés kiszélesítése minden bizonnyal növelné a Taródi vár ismertségét.

A székesfehérvári Bory-vár sikertörténete: kreatív látogató és attrakciómenedzsment

A Székesfehérváron található Bory-várat 1923-tól kezdte építeni Bory Jenő építész-szobrász. (Csorba et al. 2014) Az épület napjainkban az egyik legnépszerűbb székesfehérvári múzeumként ismert. A vármúzeum a történelmi városközponttól meglehetősen messze található *(2. ábra)*, de a nehézkes megközelítés ellenére mégis az egyik legkedveltebb székesfehérvári múzeum.

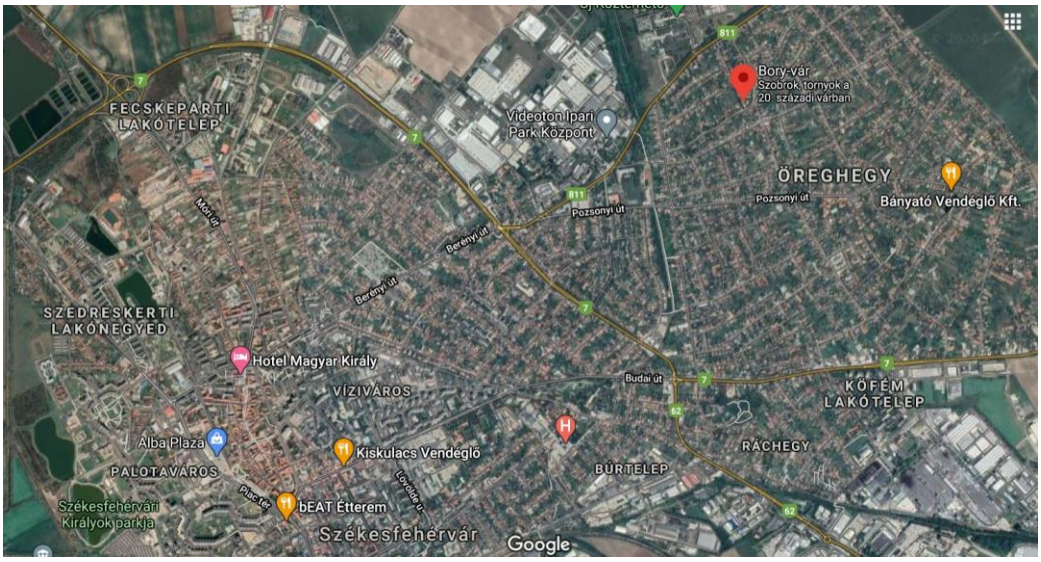

2. ábra: A Bory-vár Székesfehérvár egyik jellemzően lakófunkciójú városrészében található

Forrás: google.hu, 2021.01.30.

A Bory-vár az Öreghegy városrészben található *(2.ábra)*, ahol a lakófunkció a meghatározó, de az Integrált Városfejlesztési Stratégiában tervezik a terület turisztikai funkcióval történő bővítését. Ehhez az elképzeléshez a Bory-vár, a Püspök-kertváros és az Aranybulla-emlékmű környezete jelentenek alapot. (IVS 2008)

A Bory-vár épülete egy szovjet tiszt közbenjárásával a szocializmusban magántulajdonban maradhatott, viszont központilag 50 fillérben határozták meg a belépőjegy összegét, amiből a család tagjai nem tudták a megfelelő szinten fenntartani a várat. A családtagok a sérült vagy tönkrement szobrokat saját kezűleg javítgatták, így az épület a rendszerváltás elejére rossz állapotba került. (Ágoston 2020)

A rendszerváltás után az intézmény alapítványi fenntartásba került, a család tagjai igyekeztek kihasználni a pályázati lehetőségeket. A múzeum anyagi túléléséért rengeteget tett a városban nagy ismertségnek és jó hírnévnek örvendő fogorvos, Ágoston Béla, aki cégektől kért pénzt a múzeum céljára. (Ágoston 2020)

A Bory várat ma több olyan attrakcióelemekben gazdag épületrész alkotja, ami komplex élménnyé teszi a látogatást. Az Alsókert, a rózsakert és a művészgaléria, az Elefántudvar, a Képtár és a Százoszlopos udvar olyan bel- és kültéren kialakított terek, amelyek az esztétikai és művészeti élmény mellett egyre több generációnak az okostelefonnal történő „szelfizés" és a közösségi hálókon történő gyors tartalommegosztás igényét is maradéktalanul kielégítik. (Ágoston 2020)

A Bory-várat ma a család tagjai működtetik. Tekintve, hogy Bory Jenőnek három gyereke volt, kilencedekre osztották a munkát, ezért kilenc hetente jön egy „ág", ami sok leszármazottat jelent. Ez a gyakorlatban sokáig azt jelentette, hogy az „ügyeletes" dolga a rendtartás, takarítás, valamint minden a várral összefüggő munka, az ügyeleteseké volt. Pár éve az Alapítvány mellé létrejött a Bory-Vár Kft., ami az üzemeltetést, felújításokat, alkalmazottakat fizeti, az Alapítvány pedig a múzeumot üzemelteti. A Bory-Vár Kft jelenleg két főt alkalmaz gondnoki, takarítónői és kertész munkakörben, 2020-ban pedig megnyílt egy várkávézó is, hol egy fő dolgozik. A fenntartáshoz kapcsolódó feladatokhoz tartozik a képrestaurálás és a műemlékgondozás is. (Ágoston 2020)

A vár látogatói között minden korosztály képviselteti magát, mégis zömmel nyugdíjas csoportok, egyénileg utazó fiatalok és családok alkotják a vendégkör többségét, de osztálykirándulások és edzőtáborok alkalmával is számos csoport felkeresi a múzeumot. A tavaszi és őszi időszakban általában számos iskoláscsoport látogatja a várat, de ez 2020-ban a világjárvány következtében elmaradt, helyettük főleg egyéni vendégek érkeztek. A hosszú zárvatartás ellenére a 2020-as év vendégforgalma elérte a 2019-es év vendégforgalmának csaknem 80 százalékát. Szintén a COVID-19-nek tudható be 2020-ban a külföldi látogatók alacsony, 5 százalékos aránya. (Ágoston 2020) A vár külföldi látogatói főleg angol, német, orosz és kínai nyelvterületekről érkeznek. A látogatóforgalom megoszlása a hét napjain belül sem egyenletes, a vendégforgalom egyértelműen a hétvégére koncentrálódik, ezzel szemben a hét közben csak nagyon kevesen keresik fel a múzeumot. (Ágoston 2020)

A szezonalitás a létesítmény üzemeltetésében és fenntartásában is érezteti hatását: a menedzsment tapasztalatai alapján főleg ősszel és tavasszal érkezik sok csoport, iskolai és szervezett kirándulás keretén belül, de a látogatószám erősen időjárásfüggő is, amire magyarázatot ad az tény is, hogy a létesítmény óriási kerttel, tehát nem fedett területtel rendelkezik. A forgalom szezonális eloszlását tekintve 2020-ban már a nyár volt erősebb,

de ebben minden bizonnyal a COVID-19-vészhelyzettel kapcsolatos korlátozások enyhítése is nagy szerepet játszott. (Ágoston 2020)

A Bory-vár látogatói az ország több területéről is érkeznek, a legtöbben Székesfehérvárról és Budapestről, amit a földrajzi közelség is magyaráz, de az ország több más egyéb régiójából is felkeresik a múzeumot, nem csak anyaországi, hanem határon túli magyarlakta területekről is, különösen Felvidékről. (Ágoston 2020) A vár fenntartóiban felmerült már a látogatók számának korlátozása is, ugyanis hétvégenként az udvarban túl sok vendég tartózkodik. A Bory vár az elmúlt években télen zárva volt, csak 2 éve vezették be a téli nyitvatartást. (Ágoston 2020)

A várban található Műterem nem volt mindig nyitva, csak hétvégén. Mivel már többször előfordult, hogy műtárgyak tűntek el, egy családtagnak folyamatosan ott kellett lenni. A kiállított műalkotásokat ma kamerák segítségével figyelik meg, így a Műterem állandó nyitvatartása is megoldhatóvá vált.

A megnövekedett külföldi vendégkör igényeit szem előtt tartva új információs táblák kerültek elhelyezésre angol, német, orosz és kínai nyelveken. Az elmúlt években felélénkült látogatóforgalomnak köszönhetően szükségessé vált egy kávézó megnyitása. A magas vendégforgalom több egyéb problémákhoz is vezetett: jelenleg kevés mosdó áll a várlátogatók rendelkezésére, emellett a parkolás is nagyon nehézkes a vár közelében.

Amikor a családtagok létrehozták alapítványukat a vár fenntartására, „komoly küzdelmet" jelentett számukra a reklám, próbálták több felületen is ismertté tenni a vármúzeumot. A helyzet azonban az elmúlt években teljesen megváltozott. A várban hetente átlagosan egy forgatócsoport megfordul, akik ajánlófilmet készítenek a látnivalókról. A Bory vár több országos megjelenési lehetőséget is kapott, többek között a Turisztikai Ügynökség egyik turisztikai műsorában is. A vár üzemeltetésében aktív szerepet vállaló Ágoston Noémi, Bory Jenő dédunokája elmondása alapján nem kell reklámozniuk, mert „az épületbe és az udvarba se férnek többen, emellett sok műsorban szerepel a vár". (Ágoston 2020)

Ágoston Noémi állítását alátámasztja, hogy a „Székesfehérvár nevezetességek" címszó megadását követően a Google keresőoldal az első helyen jeleníti meg Bory-várat, az első találatok között pedig a közelben található Velencei-tó is megjelenik, ahol a Dinnyési várpark kínál lehetőséget az Árpád-kor történelmének és kultúrájának megismerésére.

A történelmi értékek megőrzésének újszerű koncepciója a Dinnyési Várpark példáján

A Dinnyési várpark megálmodóját és létrehozóját, Alekszi Zoltánt az Egri csillagok ihlette 12 évesen, hogy felnőttként megvalósítsa elképzelését, egy várpark létrehozását a történelmi Magyarország már elpusztult várainak megismertetése céljából. (Alekszi 2020) Családjával Budapestről költöztek a Velencei-tó mellé, hogy egy arra alkalmas telken megépíthesse régi váraink kicsinyített mását, lehetőség szerint az eredeti alapanyagokból. A várpark a 7-es autóúthoz közel, körülbelül 14 kilométerre Székesfehérvár történelmi városközpontjától, 6 kilométerre a gárdonyi városközponttól, a Dinnyési Hagyományőrző Templomkert és a Dinnyési Fertő Természetvédelmi Terület közelében helyezkedik el. *(3. ábra)*

3. ábra: A Dinnyési várparkot természeti és kulturális látnivalók szomszédságában találhatjuk

Forrás: google.hu, 2021.01.30.

Az üzemeltető és tulajdonos megfogalmazása szerint a Dinnyési Várpark egy „vármentő park", olyan vármakettekkel, amelyeket az átlagember nem ismer, vagy már eredetiben romos állapotban vannak. A már romos vagy elpusztult várak bemutatása azért is elsődleges, mert Alekszi Zoltán nézőpontja szerint „a meglévő várakat a helyszínen kötelesek megnézni a magyarok". (Alekszi 2020)

A vármakettek építésekor a régészeti alaprajz jelentette a kiindulási pontot, illetve a régészeti ásatások során szerzett információk. Mindezek alapján Alekszi Zoltán vázlatrajzok elkészítésével kezdte munkáját, a vármakettek építése pedig az eredeti alapanyagokból történt. A makettek megjelenése természetesen az alkotó egyéni stílusát is tükrözik. A legautentikusabb vármakett a székesfehérvári vár miniatűr mása. *(4. ábra)*

4. ábra: A Székesfehérvári vár valósághű makettje a Dinnyési várparkban

Forrás: Wirth G., 2020.

Hazánk egyik legismertebb várának feltárásában Siklósi Gyula professzor oroszlánrészt vállalt, munkásságának köszönhetően a várparkban megtekinthető Székesfehérvári vár makett a régészeti anyagok alapján készült el *(4. ábra)*. A várpark megvalósulását szakmailag is segítette, többször elment a helyszínre és ellenőrizte az Alekszi Zoltán által készített másolatot. Megfogalmazása szerint a várpark megalkotója „lefordította a történészek és tudósok nyelvét a hétköznapi emberek számára" (Alekszi 2020) A várpark világszinten egyedülálló, anyaghű makettparkként háromszor került be a Guiness-rekordok könyvébe.

A várparkot több generáció is előszeretettel látogatja, a kicsi gyermekektől a 80-90 évesekig. Alekszi Zoltán a legjobb kritikát a nyugdíjas korosztálytól kapta: „Ha ilyen lett volna akkor a történelemoktatás, nagyon szerettük volna." (Alekszi 2020) Az egyéni látogatók mellett sok iskoláscsoportot is fogadnak, 2019-ben 10 ezer meghívott, 12 ezer fizetős vendége volt a létesítménynek. Alekszi Zoltán karitatív tevékenységet is folytat: 2019-ben a „Vakok éve" alkalmából vak és látássérült fesztivált rendeztek, 2020-ban pedig a trianoni békediktátum évfordulója alkalmából 15.000 ajándék jegyet küldtek Kárpát-medencei diákoknak. (Alekszi 2020) Annak ellenére, hogy a várpark csak szombaton és vasárnap látogatható, 2020-ban több fizetős vendége volt, mint 2019-ben. 2020-ban összesen körülbelül 16 ezren látogatták meg a Dinnyési Várparkot. (Alekszi 2020) A látogatószám növekedés több okra is visszavezethető: A COVID-19 világjárvány első hullámát követően nyáron már lehetőség volt kirándulni, ekkor a magyarok többsége a belföldi úticélokat részesítette előnyben. Mivel a várpark szabad térben, fedetlen területen található, lehetetlen ott összezsúfolódni, így a járvány idején is nagyon biztonságos kirándulási célpontnak számít.

A más országokban élő magyar közösségek számára is egyre nagyobb népszerűségnek örvend a várpark. A szomszédos országokon kívül Ausztráliából, Kanadából, az Amerikai Egyesült Államokból is érkeztek magyar látogatók, de egy alkalommal két turnusnyi amerikai számítástechnikus diák különböző amerikai egyetemekről is meglátogatta a létesítményt. 2020-ban a korlátozások feloldását követően nyáron ázsiai vendégei voltak a várparknak, a kínai nagykövetségről is érkeztek látogatók. (Alekszi 2020)

A turizmusra jellemző szezonalitás nagy hatással van a várpark működtetésére, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy májustól augusztus 20-ig érkezik a legtöbb látogató. A világjárvány következtében 2020-ban az április és a május látogatóforgalma „nullázódott", viszont májustól már érkeztek kiránduló osztályok. (Alekszi 2020)

A várpark mögött található egy Árpád-kori település életnagyságú másolata. Ezekkel az épületekkel azt is szeretnék megmutatni, hogy a nem kiváltságos társadalmi rétegek hogyan élhettek az államalapítást követően. A történelmi oktatás ,illetve múzeumpedagógia meghatározó a Dinnyési Várpark működési koncepciójában is. Olyan jelmezes történelmi foglalkozásokat szerveznek iskolásoknak, óvodásoknak, mint a „Három ország népe", vagy a „Piros fehér vagy zöld" történelmi játék. (Alekszi 2020)

A várpark nemzetközi ismertségét növelte a 2020-as Guiness-Rekordok könyvében való megjelenés, ami 2 millió példányban jelent meg. A Dinnyési Várparkot 2020-ban Hungaricum címre terjesztették fel. (Alekszi 2020)

Alekszi Zoltán, a várpark fenntartója többféle fejlesztést is tervez a jövőben. Az automatikus beléptetőrendszer létesítése a látogatók gyors bejutása mellett a látogatószám mérésében is óriási segítséget jelent. Jelenleg öt darab vár építése van folyamatban, emellett még várható egy 92 edényből álló fazekas kiállítás megnyitása is, ami a kárpát-medencei fazekassággal ismerteti meg a várpark vendégeit. A kiállított tárgyak

több mint 20 db fazekas tájegységből származnak, emellett a katolikus park kiállítási anyaga is készül. Az üzemeltető külsős vállalkozókkal dolgozik együtt, akik nem fizetnek bérleti díjat, vannak köztük kézművesek, fazekasok, bőrösök, kőfaragók is. (Alekszi 2020) A Várpark termékpolitikájának alapvető célja a kínálati paletta színesítése, nem a minden áron való bevétel, hanem a minőség nyújtása. Alekszi Zoltán küldetése a nem profitorientált turizmus, ami elmondása szerint azt jelenti, hogy a fenntartáshoz meg a megélhetéshez van szüksége bevételre abból a célból, hogy a múltból mindél többet megmenthessen. (Alekszi 2020) A látogatókat a jövőben tárlatvezetésekkel is várják, amelyeket egy erősen látássérült fiú tart. A várpark akadálymentesített, így megfelel a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 horizontális céljai közül a hozzáférhető turizmus alapelveinek is. (MTÜ 2017) A megnövekedett látogatóforgalom miatt szükségessé válik egy büfé üzemeltetése is, ahol melegételt is kínálnak. A Dinnyési Várpark legnagyobb erőssége és egyedisége úgy foglalható össze, hogy az ott megtekinthető várak az eredetihez hasonló alapanyagokból készülnek, a kővárakat kőből, téglavárakat téglából, a palánkvárakat pedig fából és földből készíti el a várpark üzemeltetője.

Alekszi Zoltán együttműködik a gárdonyi, velencei és a székesfehérvári TDM-egyesületekkel, a Velencei-tó térségének legfontosabb szolgáltatóival, köztük a szállodákkal és a nagyobb éttermekkel. A Várpark további fontos partnerének számít a kápolnásnyéki Halász-kastély és a Bory-vár. Ezek a létesítmények látogatóiknak rendszeresen ajánlják partnereikeit, tulajdonképpen egymásnak „küldenek" látogatókat. (Alekszi 2020) Ez az egyszerű, de hatékony együttműködési forma lényegesen komplexebbé teheti a térség kulturális turisztikai kínálatát. Gárdony integrált településfejlesztési stratégiájának megalapozó vizsgálata a várparkot Dinnyés új turisztikai parkjaként említi, ahol Magyarország középkori várainak kicsinyített mását és a magyar királyok emlékoszlopát tekinthetik meg a látogatók (GVITSM 2015), a vizsgálatra alapozott II. stratégiai dokumentumban azonban már nem szerepel az azóta többszörös Guiness-rekordként számon tartott várpark. (GVITS 2015)

Kreatív termékfejlesztés a történelmi Magyarország örökségturisztikai értékei mentén a Mini Magyarország Makettparkban

A Szarvason található Mini Magyarország makettparkot a klagenfurti Mini Mundus és a brüsszeli Mini Europe hatására hozták létre, 2013-ban, 22 anyaországi látnivaló kicsinyített másolatával nyitotta meg kapuit. A Mini Magyarország megálmodójának, Bukovinszky Bélának utazásai során a klagenfurti és brüsszeli makettparkok adták az ötletet egy hasonló magyarországi gyűjtemény létrehozására. (Klemann 2020) A már az egyik legismertebb Stájerországban található látnivaló, a 26.000 négyzetméteres területen létesített Minimundus koncepciójának legfőbb eleme az állandó megújlás, bővülés, valamint az „Edutainment", az ismeretek szórakoztatva történő átadása. A makettpark folyamatos bővítése és a kínálati paletta folyamatos bővülése miatt a létesítmény arra ösztönzi a látogatókat, hogy többször is visszatérjenek. A Minimundus a kínálat sokszínűségének köszönhetően a családokon kívül számos más szegmenst is képes megszólítani. A világ legismertebb nevezetességeinek valósághű megjelenítése egyedivé teszi ezt a turisztikai célpontot, emellett a park természetes környezetével való összhang a környezeti fenntarthatóság alapelveinek is megfelel. (Pikkemaat et al. 2006)

Szarvas, mint a történelmi Magyarország mértani középpontja, ideális helyszínt jelentett egy olyan újszerű kiállításnak, ami a történelmi Magyarország számos épített örökségi értékét mutatja be, köztük sok várat és kastélyt. A kiállítás tervezésekor figyelembe vették a megjelenített objektumok történelmi, építészeti, de akár irodalmi vonatkozását és/vagy jelentőségét; valamint földrajzi elhelyezkedését. A kiállított maketteket színházi díszletépítő cégek alkották meg. (Klemann 2020) A létesítményt Klemann Tímea sajtóreferens a vele készített interjúban „Magyarország egyetlen interaktív makettparkjaként" határozta meg. (Klemann 2020)

A DELTA-UNION Vendéglátó és Szolgáltató Betéti Társaság a Szarvasi Arborétum bérelt területén, az Új Széchenyi Terv támogatásával valósította meg a „Mini Magyarország" elnevezésű turisztikai szolgáltatásfejlesztési projektet. (minimagyarorszag.hu) A Mini Magyarország megnyitása a gazdasági válságot követő években történt, amikor nem csupán a Szarvasi Arborétum, hanem a város turizmusa is számos anyagi és fenntartási problémával szembesült. (Bukovinszky 2020)

A város Fő terétől 2,4 kilométerre található makettparkot 2013-ban a mai Magyarország főbb nevezetességeinek méretarányos makettjeivel nyitották meg, a következő években pedig anyaországi és határon túli magyar nevezetességek másolataival is színesítették a létesítmény kínálatát.

5. ábra: A Vajdahunyadi vár kicsinyített mása a Minimagyarország Makettparkban

Forrás: minimagyarorszag.hu

2015-től erdélyi várak is színesítik a Minimagyarország makettpark palettáját, amire az egyik legismertebb példa az erdélyi Vajdahunyad vár makettje, ami méltán nagyon népszerű a látogatók körében *(5. ábra)*. 2020-ban a füzéri vár, a sárospataki vár és a tiszadobi kastély kicsinyített másolataival is bővült a kiállítás. A vírushelyzet alatt fennálló utazási korlátozások idején a csíksomlyói Hármashalom-oltárral kibővített templom makett egyfajta „pótlékot" jelentett mindazok számára, akik az eredeti helyszínre terveztek ellátogatni. (Klemann 2020)

A maketteket egy budapesti és egy szarvasi makettkészítő csapat készíti egy különleges műanyagfajtából. Az építmények elemenként készülnek, hogy kiállják az időjárás viszontagságait. A gyártás során marógépet és 3D-s nyomtatót is felhasználnak. Számos a parkban található makett interaktív, ami azt jelenti, hogy a miniatűr építmény előtt elhelyezett információs táblán egy nyomógomb segítségével különböző dallamok, hanghatások és mozgások fokozzák a látogatói élményt. A maketteket folyamatosan restaurálják. A környezeti hatások közül ki kell emelni az UV-sugárzást, ami tönkre teszi a festékrétegeket. A restaurálási munkákon egy szarvasi restaurátorcsapat dolgozik télen. (Klemann 2020) Az épületek tájolása megfelel az adott látnivaló történelmi Magyarországon belüli elhelyezkedésének, de az adott épület tervrajzát is igyekeznek kikérni az intézménytől a makettek tervezésekor. (Klemann 2020)

Tekintve, hogy a Mini Magyarország állami intézményhez tartozó bérlemény, kevés pályázati lehetősége van (Klemann 2020), ennek ellenére a park folyamatosan bővül új makettekkel, amire aktuális példaként 2019-ben a soproni Tűztorony mellett a fertődi Eszterházy-kastélyt, valamint a burgenlandi Fraknó és Léka várát említhetjük. A Mini Magyarország Makettpark abban a tekintetben is egyedülálló, hogy itt találhatjuk Magyarország leghosszabb szabadtéri makettvasút hálózatát. (MTI 2019) Az országos szinten szintén egyedülálló, több mint 600 méter hosszú kültéri vasúthálózathoz kapcsolódott a júliusban megrendezett Mini Mozdonyok Nagy Napja, ami már szinte hagyománnyá vált a Mini Magyarország programpalettáján. A rendezvényen több modellépítő vonatjai is elindulhatnak a makettpark sínpályáján. (Klemann 2020)

2020-ban a két hektáros területen fekvő park ugyan nyitva állt, de a látogatók száma a világjárvány következtében drasztikusan csökkent. A makettpark szabadtéri jellegére való tekintettel a pandémia időszakában is biztonságos úticélt jelentett. (Klemann 2020) A jól átgondolt koncepciónak és a megfelelő menedzsmentnek köszönhetően a Mini Magyarország öt év leforgása alatt közpénz felhasználása nélkül vált Szarvas legnagyobb látogatottságú turisztikai attrakciójává. (Klemann 2020)

A park területe jelenleg körülbelül az 50%-os beépítettségnél tart, ezért a vezetőség célját a kiállítás további makettekkel történő bővítése, valamint a látogatók élményét fokozó környezet kiépítése jelentik. A létesítmény működését jelentősen meghatározza a turizmusra jellemző szezonalitás. A látogatóforgalom az év hónapjaira vetítve áprilistól november elejéig koncentrálódik, évente körülbelül 100 ezer egyéni látogató keresi fel a Mini Magyarországot. (Klemann 2020) 2018-ban 115 ezer (Klemann 2020), 2019-ben pedig már több mint 125 ezer látogató kereste fel a makettparkot. (MTI 2019) A magyar és a külföldi látogatók: aránya 95-5% A látogatók megoszlása szegmensek tekintetében szezonálisan különböző: nyáron családok, tavasszal és ősszel csoportok és családok vegyesen keresik fel a létesítményt. (Klemann 2020) Arra vonatkozóan, hogy a vár- és kastélymakettek közül melyek a legnépszerűbbek, a menedzsment nem végez konkrét mérést. A makettpark sajtóreferensének személyes tapasztalatai szerint jellemzően az

interaktív és/vagy azok az attrakciók a legkedveltebbek, amelyek a valóságban is népszerűek. (Klemann 2020)

A Mini Magyarország reklámstratégiájáról elmondható, hogy a social media felületeken kívül nem jelenik meg fizetett hirdetésekben. Az egyre ismertebbé váló turisztikai attrakció helyet kapott több városi és térségi imázsfilmben is. Napjainkban az interaktív makettpark az Arborétum mellett a legismertebb és egyben leglátogatottabb vonzerő Szarvason és térségében. (Klemann 2020)

A Körösmenti TDM-szervezettel, ami több település turisztikai kínálatát szeretné desztinációs szinten sikeres márkává alakítani, jó kapcsolatban van és rendszeresen együttműködik a Mini Magyarország vezetősége. A Mini Magyarország kooperációs tevékenysége azonban nem merül ki a TDM-szervezettel való közös munkában: A helyi hotelekkel és egyéb szállásadóval, más hasonló attrakciókkal, mint például az Állatpark vagy az Arborétum, sétahajókkal, múzeumokkal is együtt dolgozik, egymást népszerűsítve saját online és offline felületeiken. Kommunikációjukban Szarvast, mint desztinációt ajánlják, nem csupán az egyes attrakciókat. (Klemann 2020)

Következtetések

A vizsgált történelmi és művészeti értékeket bemutató attrakciókban közös, hogy az adott településen belül nem központi elhelyezkedésűek, viszont jelentősen hozzájárulnak a települést felkereső turisták tér- és időbeli koncentrációjának oldásához. A kutatás során az is kiderült, hogy a négy vizsgált létesítmény teljesen eltérő szerepet játszik a térség turizmusában. Az eredmények tükrében megerősítést nyert az a tény, hogy történelmi korokat idéző épületek és makettek önálló turisztikai célpontokká tehetők, emellett népszerűsítik a történelmi várakat, emellett segítik az iskolai képzést és a szakmai továbbképzést. A vizsgált XX-XXI. században létrehozott attrakciók hozzájárulhatnak a múlt megőrzéséhez, ami a Dinnyési Várpark esetében kiegészül egy a többi létesítménytől eltérő különleges értékmentő funkcióval is: az autentikus építőanyagokból elkészült makettek már elpusztult történelmi várakat jelenítenek meg, amelyek így az utókor számára is megismertethetővé válnak. Az eltérő profillal rendelkező, négy turisztikailag vonzó építményt illetve makettparkot összehasonlítva azt a következtetést is levonhatjuk, hogy az épített örökségi értékek a XXI. században csak úgy lehetnek igazán sikeresek és vonzók, ha a bemutatni kívánt főbb vonzerőkön kívül még egyéb interaktív interpretációs megoldásokkal, programokkal, valamint többféle szolgáltatással kiegészítve várják a látogatókat.

A helyi és térségi turizmusfejlesztés szereplői számára ezek az objektumok megteremthetik annak a lehetőségét, hogy sokszínűvé tegyék a desztináció kínálati palettáját. Ennek fontos feltétele, hogy az érintett döntéshozók és szakemberek a turisztikai és települési fejlesztési tervekben, dokumentumokban nagyobb hangsúlyt fektessenek ezekre a különleges vonzerőkre.

A vizsgált örökségi értékek működését jelentősen befolyásolja a turizmusra jellemző szezonalitás, attól függetlenül, hogy szabad téri, vagy zárt létesítményekről van szó. A kutatási eredmények alapján az is megállapítást nyert, hogy a vizsgált vonzerőket jellemzően hazai látogatók keresik fel. A külföldi vendégek nagyobb arányú jelenlétéhez feltehetően aktívabb marketingre, márkaépítésre, valamint a digitális interaktív eszközök használatának, illetve a felkínált programok palettájának bővítésére lenne szükség, - mindez a többnyelvűség szem előtt tartásával - de ez a feltevés természetesen csak további

kutatások segítségével lehetne bizonyítható vagy cáfolható. Ezzel összefüggésben az interjúk alapján azt a következtetést is levonhatjuk, hogy valamennyi vizsgált attrakció esetében szükség lenne egy a látogatókra és a látogatói igényekre vonatkozó pontos mérési rendszer kidolgozására és működtetésére.

Irodalom

Barcza, A. (2016): A Sopron Régió Turisztikai Központ Nonprofit Kft. desztináció és turizmusfejlesztési stratégiája 2016-2020 Forrás: http://www.alpokalja-fertotaj.hu/upload/content/20/desztinaciofejlesztesi_strategia_2016_s9k7.pdf (Letöltés ideje: 2020.11.20.)

Barcza, A. (2020): Sopron örökségturisztikai értékeinek vizsgálata a turisták térhasználata alapján. In: Turisztikai és vidékfejlesztési tanulmányuk. In: *Turisztikai és vidékfejelsztési tanulmányok*. V. évf. 4. Forrás: https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/wp-content/uploads/2021/02/TVT_5_evfolyam_4_szam.pdf pp. 56-71.

Csorba, Cs. – Kósa, P. – Nemesné Kis, T. – Szatanek, J. – Virág, Zs.(Szerk. Kósa, P.) (2014): *A Kárpát-medence örökségturisztikai atlasza. I. kötet: Épített örökség*. Talma Kiadó, Pécs

Drews, Katja (2017): Kulturtourismus im ländlichen Raum „an dritten Orten" der Begegnung als Chance zur Integration von Kultur- und Tourismusentwicklung. Universitätsverlag Hildesheim – Georg Oms Verlag. Hildesheim.

GVITS (2025): KD-ITS Konzorcium: Gárdony város integrált településfejlesztési stratégiája. II. stratégia. BM jóváhagyási változat. Gárdony – Budapest – Székesfehérvár. Forrás: https://www.gardony.hu/_user/browser/File/2015szeptember/2_G%C3%81RDONY%20v%C3%A1ros%20Integr%C3%A1lt%20Telep%C3%BCl%C3%A9sfejleszt%C3%A9si%20Strat%C3%A9gi%C3%A1ja.pdf (Letöltés ideje: 2021.01.15.)

GVITSM (2015): KD-ITS Konzorcium: Gárdony város integrált településfejlesztési stratégiája. I. megalapozó vizsgálat. BM jóváhagyási változat. Gárdony – Budapest – Székesfehérvár.
Forrás: https://www.gardony.hu/_user/browser/File/2015szeptember/1_G%C3%81RDONY%20v%C3%A1ros%20Integr%C3%A1lt%20Telep%C3%BCl%C3%A9sfejleszt%C3%A9si%20Strat%C3%A9gi%C3%A1ja_megalapoz%C3%B3.pdf (Letöltés ideje: 2021.01.15.)

ITS (2016): Sopron Megyei Jogú Város Integrált Településfejlesztési Stratégiája. 2014-2020. Forrás: http://www.sopron.hu/upload/content/59/5951/_59510/Sopron_ITS_20200227_m%C3%B3d.pdf

IVS (2008): Integrált Városfejlesztési Stratégia Székesfehérvár. Székesfehérvár Megyei Jogú Város.
Forrás: https://www.szekesfehervar.hu/_upload/editor/2017/onkormanyzat/dokumentumok/koncepciok_strategiak/ivs_szfvar.pdf (Letöltés ideje: 2020.11.20.)

Mészáros, B. (2020): Gondolatok műemlékek bemutatásáról. In: Wirth G. – Köbli Á. (Szerk.) (2020) *Huncastle II.* Edutus Egyetem, Budapest, pp. 29-41.

Michalkó, G. (2012). *Turizmológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

MTI (2019): Új épületekkel bővül a szarvasi Mini Magyarország Makettpark. Forrás: https://turizmus.com/desztinaciok/uj-elemekkel-bovul-a-szarvasi-mini-magyarorszag-makettpark-1167890 (Letöltés időpontja: 2021.01.23.)

MTÜ (2017): Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030. Magyarország Kormánya. Forrás: https://www.kormany.hu/download/8/19/31000/mtu_kiadvany_EPUB_297x210mm%20-%20preview.pdf (Letöltés időpontja: 2021.01.30)

Oroszi, V. GY. – Gonda T. (2020): Az innováció értelmezése és gyakorlata a turizmusban. In: *Területfejlesztés és innováció.* 10. évfolyam 1. szám pp. 3-35.

Pikkemaat, B. – Peters, M. – Schoppitsch, K. (2006): Erfolgsfaktoren von Erlebniswelten. In: Reuber P. – Schnell, P. (Szerk.) (2006): *Postmoderne Freizeitstile und Freizeiträume: Neue Angebote im Tourismus.* Erich Schmidt Verlag, Berlin. pp. 159-180.

Simándi, Sz. – Benkei-Kovács, B. (2018): *Kulturális turizmus.* Tudástár a közösségi művelődésben sorozat 12. Kötet. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest.

Interjúk

Alekszi (2020): Interjó Alekszi Zoltánnal, a Dinnyési Várpark tulajdonosával és üzemeltetőjével. Készítette: Wirth Gábor, 2020.10.10.

Ágoston (2020): Interjú Ágoston Noémivel, Bory Jenő dédunokájával, a Bory-vár egyik üzemeltetőjével. Készítette: Wirth Gábor, 2020.10.14.

Bukovinszky (2020): Interjú Bukovinszky Bélával, a Mini Magyarország Makettpark üzemeltetőjével. Készítette: Hegedűs Éva, 2020.01.15. Forrás: https://www.newjsag.hu/2020/01/15/bukovinszky-bela-nagyon-jo-dolog-ha-az-ember-megteheti-amit-szeret/ Letöltés ideje: 2020.11.14.

Klemann (2020): Interjú Klemann Tímeával, a Mini Magyarország Makettpark sajtóreferensével. Készítette: Wirth Gábor, 2020.11.23.

Taródi (2020): Interjú Taródi Tiborral, Taródi István unokájával, a vár egyik üzemeltetőjével. Készítette: Wirth Gábor, 2020.11.28.

III. fejezet

Történeti kertek

Fekete Albert[1]

A kastélykert – érték és örökség

Bevezetés

Minden tudomány eredője az ember és a természet közti kölcsönhatás, illetve annak eredménye a táj. A táj közös nyelv, s a táj építészete különböző szakterületekhez kapcsolódó tudomány és szakma. (Maslow 1970) A legfrissebb nemzetközi értelmezés szerint a tájépítészet a természeti és épített környezet védelmét, fenntartását és tervezését esztétikai és tudományos elvek alapján végző szakterület, amely az ökológiai fenntarthatóságot, a közös emlékezet, az örökség és a kulturális értékek megőrzését, valamint az etikus tájhasználat és egészséges környezet kialakítását tekinti fő célkitűzéseinek. A tájépítész élhető tájak létrehozásán dolgozik, s ennek érdekében, interdiszciplináris ismeretei segítségével, különböző szakterületek koordinációját végzi, összehangolja a természeti és kulturális ökoszisztémák működését, klímaadaptációs, egészségügyi, jóléti és társadalmi-gazdasági célú tájfejlesztési feladatokat lát el (IFLA Europe 2021)

A kert a táj része, mikrokozmosza. 'Hely' a tájban, szimbólumokból építkező világ. A kert és annak céltudatos kialakítása – elhelyezkedése, szerkezete, természeti és művi elemei – tulajdonosuk környezetideáljából táplálkozik, életstílust, szemléletet, filozófiát, gazdasági-társadalmi fejlődést tükröz. A kert az élő és a holt anyag mesteri összekapcsolása, szimbolikus tartalmak hordozója. „Annak során váltunk homo sapiensszé, hogy szimbólumokból és szimbólumrendszerekből felépítettük a magunk világát, amelyben a kert az emberiség egyik legjobb találmánya és eszköze arra, hogy önmagát otthon érezhesse ebben a világban." (Hankiss 1997:32). Kertörökségünk éppen ezért megismételhetetlen, pótolhatatlan.

A kastélykert történeti értékű kertek csoportjába tartozik, s többek között kulturális üzenetek hordozója. Az 1981-es Firenzei karta (Történeti kertek kartája) szellemében tehát nem más, mint „a civilizáció és a természet közötti szoros kapcsolat kifejezője, gyönyörködés színhelye, ami alkalmas a meditációra és az álmodozásra, így a világ idealizált képének kozmikus értelmét veszi föl, a szó eredeti értelmében vett paradicsom, ami azonban egy kultúra, egy stílus, egy korszak, esetleg egy alkotó eredetiségéről is tanúskodik." (Fejérdy 2011:26).

A legtöbb nyelv különbséget tesz a táj részeként megjelenő hely materiális létezése („in situ") és annak gondolati érzékelése („in visu") között: „land – landscape" (GB), „pays – paysage" (F), „paese – paesaggio" (I), „Land – Landschaft" (D). A 17. században Le Notre által kialakított Versailles-i kert létezik, mint fizikai valóság – allékkal, parterrekkel, vízfelületekkel és jól megkomponált látványtengelyekkel – ugyanakkor létezik, mint eszme, mint kulturális hagyaték is, mint a barokk életérzés vagy egy nemzet világviszonylatban elterjedt szimbóluma („franciakert"). (Fekete 2004)

[1] PhD, DLA, dékán, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar

A kastélykert: észlelésre programozott helyszín

A kastélykert egy dinamikus művészeti kompozíció: időben és térben tervezetten tárul fe a látogató előtt, s növényi és egyéb természeti alkotóelemeinek köszönhetően olyan élő rendszerként értelmezhető, amely az idő múlásával folyamatosan változik.

A kastélykert egy művészi alkotás, amelynek felfedezése és megismerése az összes érzékszervet igénybe veszi. A kertbejárás során komplex hatások érik a látogatót: zajok és zörejek (lombsusogás, vízcsobogás, madárcsicsergés stb.), illatok és szagok, időjárási hatások (eső, szél, árnyék, napsütés, pára, váltakozó hideg-meleg effektusok és fény-árnyék hatások a napos illetve árnyékos részek bejárása nyomán, stb.), kinesztétikai hatások (emelkedő terep, hágó vagy lépcsők megmászása, lejtő stb.), taktilis hatások (növények megérintése, útburkolatok érzékelése stb.), kompozíciós meglepetések s mindezek által felidézett emlékek, asszociációk. Kertben sétálni tehát egy sokkal gazdagabb és összetettebb tapasztalat, mint amit néhány látványelem nyújt: a kert térbeliségének megélése orientációs, térérzékelési és esztétikai élmény. *(1. ábra)*

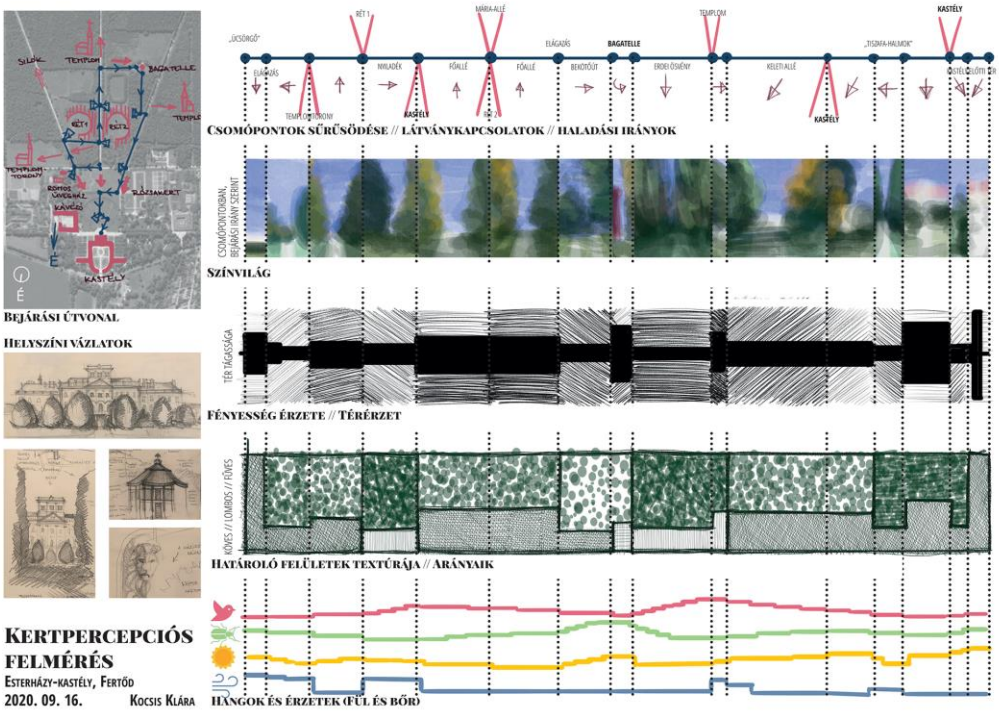

1. ábra: A fertődi Esterházy kastélykert bejárása nyomán készült észlelési és mentális térkép - tájépítész hallgatói munka

Forrás: Kocsis 2020.

Nem meglepő hát, hogy izgalmas kastélykerti sétautak bemutatásával, sőt, irodalmi értékű leírásaival számos korabeli szerző műveiben is találkozunk, úgy itthon (Kazinczy 1880, Dézsi 1916, Toroczkai 1917), mint külföldön (Straus 1935, Hoog 1982, Berthoz 1997).

A híres kerti sétautak között kiemelt helyet foglal el és említést érdemel XIV. Lajos mintegy másfél órás Versailles-i 'promenádja'. A napkirály számos diplomatát és államfőt is meginvitált séta- és beszélgető partnerként közös kertbejárásra, de „csupán" saját kíséretével (40-50 fő) is gyakran sétált a kertben. A királyi kerti séta – amennyiben arra sor került – mindig pontban délután 2 órakor kezdődött, az ebéd elköltését követően. A Versailles-i kastélykertet 1664-ben a nagyközönség előtt is megnyitották. A kert bejárását segítő, annak látványosságait ismertető első leírást 1668-ban publikálták, míg az első hivatalos „kerti kalauz" 1674-ben jelent meg. (Szántó 2010) A Versailles-i kert kapui azóta is nyitva állnak a nagyközönség számára, de az utóbbi években (és főként a COVID-19 okozta járványhelyzet alatt) számos virtuális túraútvonal is elérhető az interneten, amelyek többsége XIV Lajos sétaútjának legfőbb látványosságait mutatják be. *(2. ábra)*

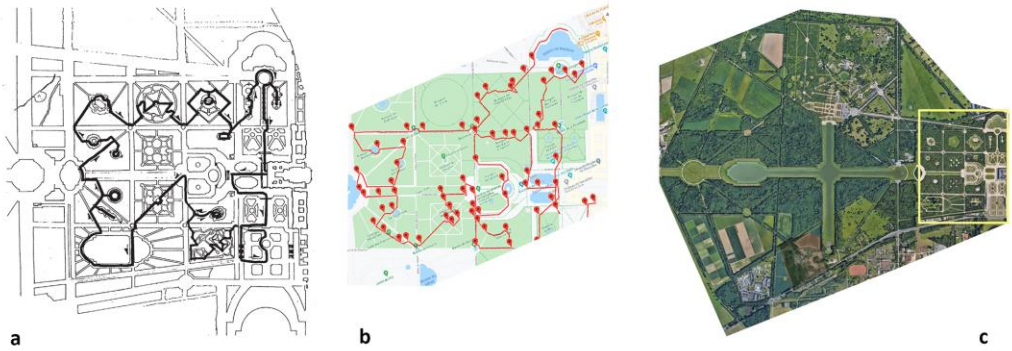

2. ábra: a) XIV. Lajos sétaútvonala 1692-ből
Forrás: Szántó 2010
b) Napjainkban ajánlott sétaút a Versailles-i kertben
Forrás: Hidden 2021
c) A Versailles-i kastélykert leglátogatottabb egysége
Forrás: Google Earth

A kert fő vonzereje a megtervezett látvány. A tájképi kert például a tájképfestészet egyik válfajaként bontakozott ki, s nem titkolt szándéka a képszerű látvány megteremtése a kerthasználó számára. Az 1730-40-es évek tájkertjeit (Stowe, Rousham, Stourhead) és a környező tájat markáns képi megjelenés jellemzi. A kertművészet eszközeivel kialakított művészi értékű látványok kezdetben a 17. századi francia festők (Claude Lorrain, Nicolas Poussin) ideális vagy klasszikus tájképeihez igazodtak, amelyeken többnyire antik bukolikus történeteket elmesélő, emberi beavatkozástól mentes természetet ábrázoló festmények. Herman Parret filozófus és esztéta szerint transzpozíciók láncolatával állunk szemben: mivel Lorrain a reneszánsz kert nagy rajongója volt, elsősorban az itáliai kert hatott a 18. századi francia festészetre, s e festészet hatott az angolkert képi megjelenésére. (Parret 1988) Természetesen az erős képi hatásokban bővelkedő, fordulatos kerti sétautak kialakítása, a hirtelen feltáruló látványok és meglepetések tudatos beépítése a kert programjába vonzerőt jelentenek a látogatók számára. Egy 2014-es angliai kérdőíves felmérés során laikusokat és tájépítészeket egyaránt megkérdeztek arról, hogy melyik Anglia legikonikusabb kastélykertje. A több ezer választ feldolgozva érdekes eredmény jött ki: mind a laikusok, mind pedig a tájépítész szakemberek csoportjában a Rousham House

Garden (Oxfordshire) győzött. A közismert szigetországi kert tervezői között a 18. század olyan nagy mesterei is említhetők, mint Charles Bridgeman vagy William Kent.

A Rousham-i kastélypark látogatócentrikus erényeit, amelyeknek köszönhetően a versenyben diadalt aratott, Hal Moggridge kortárs angol tájépítész a következőképpen foglalta össze: „A kert sétaútjai számos izgalmas meglepetést tartogatnak: váratlan találkozást egy haldokló gladiátorral, Apolló elsuhanó képét, vagy egy gótikus malomépület lezárta hosszú látványtengelyt, ősi kőhídat vagy távoli facsoportot, esetleg egy eldugott zugba rejtett pihenőt" (Everton 2014) A kompozíciós hangsúlyok, a meglepetésszerűen feltáruló kilátások, művészeti alkotások és a tervezett látványtengelyek – egy szóval a **művészi megformálás** – teszik a kastélykertet fogyasztható turisztikai termékké.

A kastélykert: történelmi olvasókönyv

A turisztikai vonzerő a kastélykert történetiségéből is adódik. Egy kastélykert műemléki értéke nem méretéből, hanem tartalmából, összetevőiből adódik. Egészen kisméretű kastély- vagy kúriakertek is minősülhetnek történeti értékű helyszínnek. Történetiségüket a kastélyépület építéstörténete, a kastély-kert együtteshez köthető nevezetes személyiségek, események is befolyásolják. A bonchidai kastélykert történeti értéke nem csupán a Kárpát-medencében 1750-ben elsőként kialakított, „lúdláb-sétány" alaprajzú barokk kertjének köszönhető, de Bánffy Dénes erdélyi főlovászmester és császári tanácsos, később Bánffy Miklós író és politikus vagy Kós Károly építész és országépítő kötődése is közrejátszott itt a történeti érték kialakulásában. (Biró 1943) A birtokos családok társadalmi rangjuknak, politikai befolyásuknak, nemzetközi kapcsolataiknak köszönhetően a hely szelleméhez, identitásának kialakulásához és a rezidenciakertek létrehozásához szükséges kulturális töltet hordozói. Számos helyen a tulajdonosok saját elképzeléseik szerint alakították a kerteket, vagy közvetlenül befolyásolták ezek kialakítását. A nemesi rezidenciák és kertek tulajdonosai tehát bizonyos értelemben a műemlékek alkotóiként is számon tarthatók.

A kastélykert bármely történeti korban létrejöhetett, s ennek megfelelően több korszak lenyomatát, kertművészeti jellegzetességeit hordozhatja. A legtöbb kert nem is csak egyetlen stílustörténeti korszak jegyeit őrzi, hanem az idők során az újabb és újabb korok kertépítészeti elemeit és ideológiáit halmozva, ezeket fedvényszerűen egymásra építve képez történeti értéket. A Chatsworth House Garden (Devonshire, UK) esetében például az 500 éves múltra visszatekintő kastélykert az első olyan angliai helyszín volt, ahol francia mintára barokk kertet alakítottak ki, amelynek egyes elemei – mint például az 1696-ban épült kaszkád – a mai napig fennmaradtak és a jelenlegi tájképi kert attraktív látványelemeit képezik. (Lees-Milne 1970) A Chatsworth-i kastélykert egyes stílustörténeti rétegei neves szakmai alkotókhoz köthetők: George London, William Kent, Lancelot 'Capability' Brown, Sir Jeffry Wyatville, Sir Joseph Paxton, vagy akár a kortárs alkotó, Kim Wilkie egyaránt hozzátette tudását és tapasztalatát a századok során a kert folyamatos fejlesztéséhez. A történeti rétegek együttes ismerete segít megérteni a kert mondanivalóját, üzenetét. „A főúri kastély–park együttesek olyan modell helyzetnek tekinthetők, melyből a palota–kastély–udvarház–polgárház–parasztház vonalán a modell növényi és tudáselemei demokratikusan szóródtak." (Szabó 2000:74) Éppen ezért a különböző korokra utaló elemek, maradványok, emlékek feltárása, megőrzése, bemutatása tervezői feladat.

Kastélykertek esetén a turisztikai attrakció az alapos levéltári és helyszíni kutatásokon alapuló hiteles kerthelyreállítás és –bemutatás, mivel a kutatás feltárja a helyszín eltűnt

történeti rétegeit, segít értelmezni összefüggéseit, munícióval szolgál a helyszín turisztikai kínálatához és hozzájárul az attrakció egyediségéhez. (Szabadics 2017) A Gödöllői Királyi Kastély kertjének helyreállítása például a 19. századi reprezentáció és rekreáció által igényelt térrendszer és hangulat visszaállítását célozta meg. A megújult tájképi kert ésszerűen és tapintatosan megőrizte a közel két évszázados történelme során kialakított stílustörténeti elemeit: a 19. század eleji festői kert térszerkezetét és a korábbi barokk kert néhány meghatározó elemét, mint a királydombi pavilont vagy a vadgesztenye allét. (Fekete, 2019) *(3. ábra)*

a b

3. ábra: a) Barokk kaszkád a Chatsworth House tájképi kertjében
Forrás: Szerző fotója, 2013
b) Barokk pavilon a Gödöllői Királyi Kastély romantikus tájképi kertjében
Forrás: Szerző fotója, 2017

A történeti hitelesség nem csak a kastélykert helyreállításánál, de annak bemutatásánál is elengedhetetlen. Ebben a tekintetben meghatározó az eredeti térstruktúra, a tér- és tömegarányok, a korabeli egységes kompozíció visszaállítása. Az épített elemek helyreállítása során az anyaghelyesség, a hagyományos technológiák alkalmazása fontos. Az eredeti és a helyreállított elemek megkülönböztetése viszont azonos anyaghasználat esetén is elvárt, hogy a műemléki hitelesség elve ne sérüljön. A történetileg hiteles kertrestauráció egyik legszebb példája a 20/21. század fordulóján, történeti kutatások és kertrégészeti feltárások alapján végzett Privy Garden (Hampton Court Palace, UK) helyreállítása. (4. ábra)

a b c

4. ábra: a) A Privy Garden alaprajza 1714 körül
Forrás: Plan 1714
b) A Privy garden kertrégészeti feltárása 1994-ben
Forrás: The Archaelogy 2021
c) A helyreállított Privy garden légifotója napjainkban
Forrás: Google Earth 2021

Az eredetileg VIII. Henrik által létesített kert ma is látható, pompásan helyreállított barokk parterei azonban csak később, 1702-ben keletkeztek, III. Vilmos uralkodása idején (Jacques 1995). A kert, az eredeti alaprajzi minták, anyagok és vízjátékok helyreállítása, valamint a korabeli növénylistáknak megfelelő növénykiültetések segítségével az eredeti értéket, egy korszak hiteles kertkultúráját mutatja be.

A kastélykert: összetett rendszer

Sajnos a kertturizmus nem képvisel olyan markáns szeletet a hazai turisztikai kínálatban, mint a más turisztikai termékek, felértékelődése azonban elkezdődött. (Guller 2017) Már a nemzeti kastélyprogramról szóló 2014-es kormányhatározat alapján végzett kastélykert-fejlesztések turisztikai célkitűzései között első helyen szerepelt, hogy a fejlesztések a helyszínek kertművészeti (kerti térszerkezet, épített kerti elemek) és természeti értékeit bemutatva maximalizálják a látogatói élményt. (Virág 2017)

A kastélykert bemutatásának elsősorban a helyszínen megmaradt kerttörténeti emlékekre, értékekre kell támaszkodnia, másrészt a jövőbeni hasznosítást, fenntartást kell szem előtt tartania. A hely szelleme, adottságai, az örökségvédelmi elvek és a fenntarthatósági igények figyelembe vétele és összehangolása minden kastélykert hasznosítás esetében elvárás.

A történeti kertek helyreállítási munkái során lényeges a sorrendiség, az egymásra épülő munkafolyamatok logikus menetének és ütemezésének a betartása: kutatás – védetté nyilvánítás – tervezés – helyreállítás – fenntartás – kezelés.

A történeti érték felismerése, interpretálása környezeti tényezők függvénye is. Viszonylagos épségben fennmaradt, jól kutatható és dokumentálható kertek esetében

egyértelmű tervezői állásfoglalás lehetséges a teljesen megváltozott, leromlott, történeti értékeket már csak részben tartalmazó helyszínekhez képest. Utóbbi helyszínek történetileg is hiteles felújítása és bemutatása összetett és felelősségteljes feladat, hiszen a hiányzó történeti adatokat műemléki szempontból is vállalhatóan kell pótolni, kiegészíteni.

A kastélykert nem egyszerűen reprezentációs célú díszkertként értelmezendő. Megalakulásakor kiszakíthatatlan részét képezte egy összetett, kulturális-történeti, ökológiai és nem utolsósorban gazdasági (birtok)rendszernek. Éppen ezért volt, lehetett működőképes és fenntartható. Jelentős történelmi és művészeti töltetű rendszer tehát, amely csak egységében tárgyalva értelmezhető. A Firenzei Karta szerint „a civilizáció és a természet közötti szoros kapcsolat kifejezője." (Fejérdy 2011:26). Alkotóik lehetőség szerint a világ idealizált képét próbálták segítségükkel megteremteni. Értelmeznünk és bemutatnunk is tehát a környező településsel és tájjal együtt kell és lehet ezeket az emlékeket, csak így érthetjük meg hajdani jelentőségüket és jelenlegi értéküket.

Következtetések

A kastélykert megőrzése, megújítása és hiteles bemutatása egyre több résztvevős, egyre komplexebb feladattá válik. Az új használói igények, a fenntarthatósági elvárások, a társadalmi részvétel, az egyetemes tervezési elvek és még sok egyéb társadalmi norma érvényesítése olyan helyzetet teremtenek, amelyben a történeti előzmények, a kertművészeti analógiák, a megújítási és helyreállítási szempontok mellett a kreatív, absztrahálásra képes, művészi tervezői hozzáállás és látásmód szükséges. A kastélykerthez, mint helyhez fűződő viszonyok változása ugyancsak előtérbe kerül és befolyásolja a kertmegújítást és hasznosítást.

A kastélykert alkotói, művészi-kompozicionális kvalitásai, történelmi eseményei, természeti értékei, ökológiája, városképi és tájképi szerepe, komplex egysége révén egyaránt kiemelt jelentőségű a turizmus minden válfaja számára. Turisztikai jelentősége komplexitásában rejlik. A történeti kertek rendszerelvű nyilvántartása, védelme és bemutatása egy következetes, regionális szintű, interdiszciplináris feladat. A történeti kert értéke a regionális kontextustól is nagyban függ, a hagyományos tájhasználat, a természeti és épített környezet, a néprajzi és egyéb kultúrtörténeti értékek, természeti erőforrások közé szervesen integrálódik. Az interdiszciplinaritást a történeti kertek megújítási folyamataiban is érvényesíteni kell, amihez elengedhetetlen a szemléletváltás, az összefogás a környezeti nevelés, a bemutatás és a népszerűsítés területein egyaránt.

A kastélykert értékeit tudatosítani kell, meg kell tanítani. Ehhez megfelelő alapot nyújt egy meglévő, a történeti kert védelmét szolgáló jogszabályi háttér, továbbá nemzetközi vállalásaink a felsőoktatás területén.

Magát a kertet kell turisztikailag értékesíteni, kommunikálni, felhasználni. A feltárás-megőrzés-megtanítás-bemutatás-kiaknázás stratégiájának kell érvényesülnie egy összefogáson alapuló tudatosítás/oktatás keretében, amely abból a felvetésből indul ki, hogy a történeti kert valós értékeit többnyire csak a szakirányú egyetemi képzéssel rendelkező tájépítészek ismerik.

Ennek megfelelően a történeti kert értékeit oktatási folyamatok során meg kell ismertetni, különböző szinteken, ezeknek megfelelő oktatási formákban:

- a kapcsolódó szakmák és szakterületek művelőivel, a kertörökség bemutatásához kapcsolódó egyetemi képzésekkel, szaktantárgyakkal, tantárgyi blokkokkal
- a turizmusban, országimázs fejlesztésben munkálkodó szakemberekkel, felsőfokú szakirányú továbbképzésekkel (pl. történeti kertek és tájak menedzsere szakirányú végzettség, tájgondnok szakértő)
- a jövendő használókkal, kezelőkkel, látogatókkal, óvodai, általános és középiskolai tudatosítás, környezetei nevelés, szakkörök, tudományos igényű és népszerűsítő kiadványok, könyvek, filmek, rendezvények, reklámok stb. segítségével.

A történeti kertek oktatását, a kertturizmus fejlesztését tekintve a legfontosabb stratégiai szempontok az alábbiak szerint fogalmazhatók meg:

- történeti kertekkel kapcsolatos ismeretek oktatása a turisztikai képzésekben
- turisztikai ismeretek oktatás a tájépítész képzésben (a mostaninál nagyobb hangsúllyal)
- új szakirányú továbbképzések a történeti kertek védelme, megújítása és menedzselése terén (pl. történeti kert kezelő-fenntartó, történeti kert menedzser)
- közös honi képzések a történeti kertek és a turizmus viszonylatában
- közös nemzetközi képzések a történeti kertek és a turizmus viszonylatában
- képzés-kiegészítő oktatási tevékenységek: alkotótáborok, gyakorlatok, figyelemfelkeltés

A történeti kertek oktatása nyújthat garanciát arra, hogy kertművészeti örökségünk elfoglalhassa méltó helyét kulturális értékeink között.

Irodalom

Berthoz, A. (1997): Le sens du mouvement. Editions Odile Jacob, Paris

Biró, J. (1943): Erdélyi kastélyok, Új Idők Irodalmi Intézet/Singer és Wolfner, Budapest

Dézsi, L. (1916): Báró Jósika Miklós (Negyedik könyv). Budapest http://mek.niif.hu/05800/-05804/html/02.ht

Everton, S. (2014): Why is Rousham England's most influential garden? Garden Illustrated, http://www.gardensillustrated.com/article/gardens/why-rousham-england%E2%80%99s-most-influential-garden

Fejérdy, T (2011): Karták könyve ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft, Budapest

Fekete, A. (2019): Komponált látványok. Szent István Egyetem Nonprofit Kiadó Kft, Gödöllő

Fekete, A. (2004): Hagyományok, tájszemlélet, tájfejlesztés. Budapest. Ökotáj, 33-34:87-92.

Guller, Z. (2017): Új utakon a magyar turizmus In Herczeg, Á – Szikra, É. (szerk): A kertturizmus lehetőségei Magyarországon. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, pp. 10-11.

Hankiss, E. (1997): Az emberi kaland. Helikon Kiadó, Budapest

Hoog, S. (1982): La manière de montrer les Jardins de Versailles. Editions de la Réunion des Musées Nationaux, Paris

IFLA Europe: IFLA definition of Landscape Architect https://iflaeurope.eu/

Jacques, D. (1995): The History of the Privy Garden In: The King's Privy Garden at Hampton Court Palace, 1689-1995, Apollo Magazine, London

Kazinczy, F (1880): Erdélyi levelek. Wilckens és Fia, Budapest

Kocsis, K. (2020): Kertpercepciós vizsgálatok, Esterházy-kastélykert, Fertőd, Beadandó feladat a „Történeti kertek és tájak helyreállítása 1" című tárgyból, Tájépítész és kertművész mesterszak, MATE, Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet

Maslow, A. H. (1970): Motivation and personality. Harper and Row, New York

Parret, H. (1988): Le sublime du quotidien. Benjamins/Hadés, Amsterdam

Plan of Hampton Court and its gardens (c.1714 &), Sir John Soane's Museum, Picture number: SJS230445, London

Straus, E. (1935): Vom Sinn der Sinne, Springer, Berlin

Szabadics, A. (2017): A történeti kert, mint turisztikai attrakció In Herczeg, Á – Szikra, É. (szerk): A kertturizmus lehetőségei Magyarországon. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, pp. 16-19.

Szabó, T. A. (2000): Erdélyi történeti kertek egy növénybiológus szemével In: Galavics, G (2000): Történeti kertek, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet-Mágus Kiadó, Budapest, pp. 69-87.

Szántó, C. (2010) A graphical analysis of Versailles garden promenades, Journal of Landscape Architecture/Spring 2010:53-59.

The Archaeology of Hampton Court (2021) https://archaeology.co.uk/articles/features/the-archaeology-of-hampton-court.htm

Toroczkai-Wígand, E. (1917) Régi kert s míesei. Táltos Kiadóvállalat Rt, Budapest

Virág, Zs. (2017): Kertturizmus a nemzeti kastélyprogramban In Herczeg, Á – Szikra, É. (szerk): A kertturizmus lehetőségei Magyarországon. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, pp. 11-16

Online források

1663/2014. (XI. 20.) Korm. határozat a Nemzeti Kastélyprogramról http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=172599.316718

https://www.chatsworth.org/garden/history-of-the-garden/

https://www.routeyou.com/en-fr/route/view/552755/walking-route/gardens-of-versailles-walk

Schmeller Dalma[1] – Katona Judit[2]

A kastélyparkok, mint az organikus kertészkedés és a kertturizmus helyszínei

Bevezetés

A települések turisztikai kínálatában egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a különböző kertek, mint például a botanikus kertek, a történeti kertek és a városi parkok. Ezek a területek a történelmi jelentőségükkel, az esztétikus, különleges megjelenésükkel, a növény- és állatvilág változatosságával, valamint esetenként vendéglátó egységek jelenlétével és rendezvények lebonyolításával (például esküvők) tűnnek ki a többi zöldterület közül. Fontos megemlíteni, hogy ezek a területek nem csak a turizmus szempontjából jelentősek, hanem a rekreáció, illetve a települések mikroklímája, levegőminősége, és így közvetetten a lakók egészsége tekintetében is (Wolch et al. 2014).

A kastélyparkok a zöldterületek azon részei, amelyek állandóan növényzettel borítottak, gondozottak, túlnyomó részben magántulajdonban vannak, megfelelő infrastruktúrával rendelkeznek és az emberek főleg turisztikai és rekreációs célokra használják. A kastélykertek gyakran a települések szerves részeivé váltak, ami részben annak köszönhető, hogy sokuk már ingyenesen látogatható és a nap bármely szakában felkereshető. Nem feledkezhetünk meg e területek településökológiai és pszichológiai hatásáról sem, hiszen a zöldfelületek mindegyik típusa (így a kastélyparkok is) képes enyhíteni a negatív környezeti hatásokat. A növényzet látványának szorongás- és stresszcsökkentő hatása is van, a virágok illata és az állatvilág hangjai pedig nyugtató hatással bírnak. Ez által a zöldfelületek hozzájárulnak a „humán-komfort" megteremtéséhez (Wolch et al. 2014). A számos környezeti előnye mellett az emberek mindennapi életére is hatással van, egy zöldterület helyszíne lehet a társas kapcsolatok kialakításának, a gyermekeknek játszó helyszínt jelent, az idősebb korosztályok számára pihenő- és kikapcsolódási lehetőségeket biztosít, de területén kulturális rendezvények is helyet kaphatnak (Gehl 2014).

Európai kastélyparkok

Történeti háttér

Az európai kastélyparkok évszázadok alatt fejlődtek ki, eredetük visszavezethető egészen a középkori kertkultúráig, a kolostor- és várkertekig. Ekkor a kerteket elsődlegesen zöldség- és gyümölcstermesztés (önellátás) céljából hozták létre, a kora újkortól (15. századtól) kezdve megjelentek a díszkertek is, melyek főleg rózsakertek voltak (McLean 1980). A kastélykertek elterjedésében fontos szerepet játszottak a 14-15. századi észak- és közép-itáliai feudális kastélyok kertjei is, melyek párokba osztott, négyszögletes alaprajzzal, a parcellák közötti keskeny utakkal rendelkeztek és gyakran ritka növényfajokat alkalmaztak a gazdagság jelképeként. Ez a szokás megfigyelhető volt később Hollandiában is a

[1] PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék
[2] PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Turizmus Tanszék

„tulipánmánia" idején (17. század), mely növény akkoriban státuszszimbólumként szolgált. A reneszánsz idején elterjedtek görög és római hatásokra a vegyes kertek, melyek haszon- és dísznövényeket is tartalmaztak. Eközben egyre gyakoribbá vált a kastélyparkokban a sétálásra és üldögélésre alkalmas helyek, szélvédett zugok kialakítása (Benes – Harris 2001).

A barokk kor (17-18. század) hozta el a lényeges változást, hiszen ekkor alakult ki az egyik legmeghatározóbb kerttípus, a franciakert. A fényűző kastély stílusa tulajdonképpen a kertben is folytatódott, tükrözte az épület tulajdonosának gazdagságát (Hunt 1994). Ekkor terjedtek el a télikertek is, melyek eleinte távolabb a kastélytól, a parkban kaptak helyet, idővel viszont a kastély és a kert közötti átmenetet jelentette és az épületből közvetlenül megközelíthetővé vált. A 18. században ezek leggyakrabban narancsházak voltak, melyek ekkor a gazdagság szimbólumai voltak. Később alakultak ki a dísznövényekkel teli pálmaházak, melyek főleg rekreációs célokat szolgáltak (Turner 2011).

A klasszicizmus idején (18. század második felétől a 19. század közepéig) alakult ki a franciakertek ellentéte, az angolkertek. Létrehozója William Kent angol építész volt, aki az első valódi angolkerteket tervezte (például Chiswick House and Gardens, 1736; Rousham House and Garden, 1737 (Turner 2011, Hunt 2012). A kastélyparkok építészete a klasszicizmus után már összetettebb lett, elterjedtek az eklektikus stílusú kertek is a 19. század végétől. Újabb meghatározó stílusirányzatok ugyan nem alakultak ki ezt követően, illetve eredeti állapotukban ritkán láthatóak ezek a kertek, tekintve, hogy a 19. század második felétől kezdve az eredetileg reneszánsz vagy barokk kerteket átépíttették angolkertekké (Thacker 1979).

Típusok

A kastélyparkok legelterjedtebb típusai a francia- és angolkertek, előbbit barokk kertnek, utóbbit pedig tájképi kertnek is szokás nevezni. A franciakertekre jellemző a szabályos vonalvezetés, a geometrikus formák, labirintusok alkalmazása (mind az alaprajzban, mind a növények formájában), a szimmetria, a szökőkutak, medencék, szobrok és optikai illúziók kialakítása (Hunt 2012, Yoon 1994). Gyakoriak voltak a teaházak, a szabadtéri színpadok és a bábszínházak, mint szolgáltatói épületek. Ezek a kertek rendszerint nagy méretűek, ahol a növényzet virágágyások, örökzöldek és sövények formájában jelenik meg. A francia kertek tervezése során legfontosabb cél az volt, hogy egy központi tengely mentén akadálytalanul rá lehessen látni az egész kertre, valamint tükrözze a gazdagságot, a fényűzést, a kultúrát (Turner 2011). A legismertebb franciakert talán az André Le Nôtre által tervezett, a Napkirály (XIV. Lajos) versailles-i kastélyának kertje, de a bécsi Belvederegarten, a schönbrunni kastély parkja, vagy akár a potsdami Sanssouci kastélypark is sok turistát vonz. Magyarországon is találkozhatunk franciakert stílusú kastélyparkokkal, mint például a fertődi Esterházy-kastély vagy a keszthelyi Festetics-kastély *(1. ábra)*.

1. ábra: A keszthelyi Festetics-kastély kertjének részlete

Forrás: Katona J. 2019.

Az angolkertek lényege az előbbiekkel szemben a természetbe illesztés, a tájkép kiemelése, az általában klasszicista stílusú épület csak másodlagos szerepet kap. A természet „leutánzása" a spontaneitást kívánja szolgálni, miközben ezek a kertek gondos és alapos tervezést igényelnek. Az úthálózat látszólag szabálytalan („S-vonalvezetésű"), a fák, bokrok, cserjék, virágágyások ültetése nem szabályos rendet követ, inkább ligetszerű (Hunt 1994). Az angolkertekre jellemző a kontrasztokkal való játék, az árnyék - fényhatások erősítése, illetve a zöld szín különböző árnyalatainak használata. Fontos elem ezekben a kertekben a víz, pontosabban a tavak (és rajtuk egy-egy kis sziget), patakok, vízfolyások, melyeken hidak ívelnek át (Bushnell 2003). Nem jellemző azonban a francia kertek esetében kedvelt szobrok, szökőkutak, kerítések és egyéb díszített elemek (Leslie 1999). Angolkerttel rendelkezik például a dégi Festetics-kastély *(2. ábra)*, a nádasdladányi Nádasdy-kastély, a viszi Jankovich-kastély vagy a füzérradványi Károlyi-kastély.

2. ábra: A dégi Festetics-kastély angolparkjának részlete

Forrás: Katona J. 2021.

A 19. század végén és a 20. század elején megjelenő eklektika már ötvözte a két kerttípust (Navrátil et al. 2015). Ezek a kertek összességében jobban hasonlítanak egy angolkertre, ugyanakkor az épületek közvetlen közelében szabályosabb parkrészek találhatók, melyek a franciakertek vonásait tükrözik. Új funkciókkal is bővültek az eklektikus stílusú kertek, hiszen tenisz-, lovaspóló- és futópályák is helyet kaptak, néhol még sportrepülőgép-hangárok is. E stílus jó példái a tiszadobi Andrássy-kastély és a szabadkígyósi Wenckheim-kastély.

A kastélyparkokat a kondicionáló zöldfelületek típusába lehet sorolni, mely szerint lehet közhasználatú, korlátozottan közhasználatú vagy közhasználat elől elzárt (Szilassi 2013). Első típusba tartozik például a bécsi Belvederegarten *(3. ábra)*, mely 1780 óta ingyenesen látogatható és közkedvelt városi parkká vált azóta (keichel.com). A második típusba tartozik a kastélyparkok többsége, vagyis azok, amelyek kerítéssel elzártak, és csak bizonyos időpontokban látogathatók ingyenesen. A harmadik típusba pedig a magántulajdonban lévő, nem, vagy csak bizonyos feltételek mellett látogatható kastélyok és a hozzá tartozó parkok sorolhatók.

3. ábra: A Belvederegarten, háttérben a kastély épülete
Forrás: flickr.com

A természet, mint turisztikai érték

A természeti fenntarthatóság alapjai a környezetvédelem, a környezettudatos és környezetkímélő technológiák alkalmazása, a természeti értékek védelme, az építmények és az ezeket körülvevő természeti környezet kapcsolatának megőrzése, a tájba illesztés elvének alkalmazása, illetve a természettel való harmonikus egyensúly fenntartása. E fenntarthatóság magába foglalja például a megújuló energiaforrások használatát, mely segítségével csökkenthető a CO_2- és egyéb szennyezőanyagok kibocsátása. Magyarországon

leggyakrabban a napenergia használatos, ami a kastélyok esetében felvethet örökségvédelmi, esetlegesen településképi problémákat, ugyanakkor megtérülő és hosszú távú befektetést jelent. Fontos kiemelni még a vízgazdálkodást, mely az esővíz gyűjtését és felhasználását, a szürkevíz tisztítását és visszaforgatását jelentheti a kastélyok és kastélyparkok esetében. Az esővíz kiválóan alkalmas a park növényzetének öntözésére, valamint öblítővízként is lehet használni a mosdóhelyiségekben, amihez továbbá a tisztított szürkevíz is használható. A növények tápanyagellátását pedig komposztálással biztosítani lehet (Veress 2015). Fontos továbbá, hogy a területen alkalmazott építőanyagok beszerzése lokálisan történjen, ezzel csökkentve a szállítás okozta károsanyagkibocsátást, valamint támogatva a helyi vállalkozásokat.

A környezettudatos tervezés során a tájolást (a nap járását), az árnyékolást, valamint a vízfelületek elhelyezéséből adódó kedvező hatásokat is figyelembe kell venni, mellyel az épület kellemes hőérzetét lehet segíteni minden évszakban, valamint a hűtés és fűtés energiaszükségletét csökkenteni (Lukovich – Mogyorósi 2013). A megfelelő növényválasztás nem csak az árnyékolást biztosítja a nyári hónapokban, de a benapozást is a téli időszakban. Különösen fontos a természeti fenntarthatóság szempontjából a biológiai diverzitás, mely változatos, egymással kölcsönhatásban élő növény- és állatfajokat foglal magába. Célszerű továbbá olyan növényfajokat is telepíteni, melyek méhlegelőként szolgálhatnak, illetve olyan növénytársításokat alkalmazni, melyek segítségével nem szükséges vegyszerek használata (Veress 2015).

Ökológiai értékek

A kastélyparkok ökológiai szerepe számottevő, ugyanakkor az angolkert esetében a biológiai diverzitás magasabb lehet a változatos növényvilág és a nagyobb, természetes vízfelületek révén. A franciakertek árnyékolása kevésbé jelentős, tekintve az alkalmazott növényzetet (túlnyomó részben sövények, bokrok, virágágyások), ugyanakkor az angolkert minden esetben tartalmaz fákat, fasorokat, ligeteket, melyek árnyékolóként szolgálnak, valamint a párolgás révén hűtik környezetüket. A park így kevésbé melegszik fel, kellemesebb, hűvösebb (Szilassi 2013). Az angolkert típusú kastélyparkok összességében alkalmasabbak a rekreációra, és éppen e tulajdonsága miatt ezek a parkok általában szabadon látogathatók, illetve a városok terjeszkedése miatt gyakran a települések meghatározó nyilvános tereivé váltak (Hunt 2012).

Az angolkertekre jellemző továbbá a növényzet gondos kiválasztása, ezért főleg a területen honos fa- és növényfajok kerültek elültetésre, így erősítve a tájba illesztés elvét. A kastélykerteket sok esetben természetvédelmi területté nyilvánították a területükön található védett növény- és állatfajok miatt, mint például a szabadkígyósi kastélypark, ami 1954 óta természetvédelmi terület (Pataki 2017).

A műemlékvédelmi törvényen kívül a környezet védelméről szóló 1995. évi LIII. törvény és a természeti környezet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény is védi a kastélyokhoz tartozó kerteket. Az utóbbi törvény célja többek között a környezet védelme, a fenntartható fejlődés biztosítása és az életminőség környezeti feltételeinek javítása is (1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól). A természet védelméről szóló törvény kategóriákat használ az egyes területek besorolására és a védettségi feladatok meghatározására. A történeti kertek, parkok, arborétumok és olyan egyedi faunák védelmét szabályozza ez a jogi háttér, melyek a kastélyszállók közvetlen közelében is megtalálhatók (1996. évi LIII. törvény a természet védelméről).

Jó példa: a Highgrove Garden

A kastélyparkok helyszínül szolgálhatnak az organikus kertészeteknek, melyre jó példa Károly herceg kertje, a Highgrove Garden és az ehhez tartozó Duchy Home Farm Tetbury településtől nem messze *(4. ábra)*. A telken álló főépület a 18. században épült, neoklasszicista stílusban, ami Károly herceg és Kamilla hercegné állandó lakhelye. A kertben vegyszermentes zöldségtermesztés folyik, és az így megtermelt zöldségeket a település 24-25 km-es körzetében szállítanak ki megrendelésre, illetve a farmon található boltban is árulnak. Az épületek villamosenergia ellátására napenergiát, fűtésére pedig biomasszát és földhőszivattyús megoldást alkalmaznak. A kert szerves hulladékait komposztálják, ami később a növények tápanyagigényeit elégítik ki; az esővizet összegyűjtik, ami öntözővízként szolgál a kertben, illetve öblítővízként a mosdókban.

A Highgrove Garden területén fontos szerepet kap az állatvilág védelme is, a vadállatok számára például rámpákat készítettek a tavakba, hogy könnyen ki tudjanak mászni, ha beleesnek, a vadvirágos rétek *(5. ábra)* kiváló méhlegelők, a haszonállatok esetében pedig szabadtartást alkalmaznak.

A kert terményeit felhasználják a Waitrose Duchy Organic *(6. ábra)* termékekben, melyeket az Egyesült Királyság területén található Waitrose és Ocado boltokban lehet megvásárolni. A kert és a farm áprilistól októberig látogatható előre lefoglalt időpontban, a főépület viszont nem látogatható (highgrovegardens.com).

4-5-6. ábra: A Highgrove Garden rajza, a vadvirágos rét a főépületnél és a Waitrose Duchy Organic logója (balról jobbra)

Forrás: https://i.pinimg.com/originals/e7/a8/c9/e7a8c9771f655e6671285672f7b0cf26.jpg; https://cdn.accentuate.io/9613115439/4439952425007/Wildflower-Meadow-Gallery-1.jpg?1000x650; https://pbs.twimg.com/media/DJITdLkUEAAnY1_.jpg

Egy lehetséges fejlesztési irány: a kertturizmus

A természetben, zöld környezetben töltött idő iránti igény egyre növekszik napjainkban, így a városok zöldfelületei és a kastélyparkok is felértékelődnek, és a növekvő szabadidő eltöltésének kedvelt helyszíneivé váltak (Bhatti – Church 2004). A kertturizmus hazánkban még nem terjedt el olyan széleskörben, mint a nyugat-európai országokban, ahol a fejlett kertkultúra a különböző kerttípusok felkeresése és a kertrendezvények (például kiállítások) elterjedésének alapjául szolgál (Benfield 2013). E turisztikai ágazatban egyre több utazási iroda indít utakat, legnépszerűbb úticélok a történeti- és botanikus kertek, előbbi kategóriába tartoznak a kastélyparkok is, amennyiben műemléki védelem alatt állnak, mellyel a kertkultúra régre visszanyúló örökségeit őrzik. A leglátogatottabb parkok közé sorolható például a már említett barokk kertépítészet legjelentősebb alkotása a versailles-i

kastély kertje, ami évente közel 10 millió turistát vonz (en.chateauversailles.fr); a Királyi Botanikus Kertek (Kew Gardens) az Egyesült Királyságban, melynek látogatószáma 2020-ban a pandémia ellenére is 1.226.289 fő volt (alva.org.uk); és a Villa d'Este kertje Róma közelében (worldheritagesite.org), mely több mint félmillió látogatót fogad évente (Czalczyńska-Podolska 2014).

Magyarországon a Nemzeti Kastélyprogram keretében számos kastély – és azok parkjai is – megújul (Péterfi 2017; nkvp.hu), ami vélhetően a kertturizmusnak is kedvezni fog. A kastélykertek épített elemeinek felújítása és a növényállomány (részleges) „felfrissítése" egyaránt megvalósul, miközben a műemléki vagy helyi védelem alatt álló épületek, valamint a védett vagy fokozottan védett növény- és állatfajok megőrzése és bemutatása is kiemelten fontos. A kertturizmus elterjedéséhez mindenképpen szükséges a megfelelő marketing, az online megjelenés, színes, illatos növénykülönlegességek, továbbá a kastélyparkok „modernizálása", amennyiben lehetséges (például szabadtéri zenei vagy színházi programok, ismeretterjesztő táblák, játszótér, kávézó, cukrászda). A fentebb bemutatott Highgrove Garden példáján keresztül hazánkban is megvalósíthatók az organikus kertészetek a kastélyparkokban, ahol a kertben megtermelt zöldségek, gyógy- és fűszernövények, esetleg gyümölcsök a kastély kávézójában vagy egyéb vendéglátó egységében felhasználható, vagy akár értékesíthető saját márkás termékként. Az organikus kertészkedés továbbá oktatási-nevelési célokra is használható, amivel a turisták újabb rétegét vonzhatják a területre, illetve általános iskolások számára lehetőség nyílhat tanórák tartására a kertészkedés népszerűsítése érdekében. Célközönség lehetne továbbá a lakásban élők köre, akik szeretnék megtanulni a balkonokon vagy beltéren való organikus kertészkedés lehetőségeit.

Következtetések

A kastélyparkok a történelem során fontos szerepet töltöttek be a társadalmi életben, először a gazdagság, a fényűzés, a jólét, a kultúra jelképeként, majd idővel a polgárok előtt is megnyíltak ezek a kertek és a mindennapi élet részévé váltak. Napjainkban a kastélyparkok a zöldfelületi rendszer és a turizmus összekötő elemeként szolgálhatnak, vagyis a kertturizmus helyszíneként. Ezek a parkok fontos szerepet kapnak abban, hogy a természettől való elidegenedést csökkentsük, aminek érdekében célszerű a kastélyparkok látogathatóságát ingyenessé tenni. Ez akár a kastély látogatások számát is növelheti, de a hely népszerűségét és megítélését határozottan pozitívan befolyásolja.

A parkok és kertek fenntartható (organikus) módon való kezelése jó példaként szolgálhat a települések önkormányzata és más kastélytulajdonosok számára egyaránt, továbbá bevételforrást is jelenthet, melyre jó példa a bemutatott Highgrove Garden. Ez a kert tulajdonképpen nem csak az organikus kertészetet képviseli, de a kertturizmust is, hiszen a Highgrove Garden esetében csak a kert és a hozzá tartozó farm látogatható, Károly herceg és Kamilla hercegné otthona nem, tehát az odalátogatók kifejezetten a kert miatt keresik fel. A kertturizmus erősítése és elterjedése hazánkban ugyan még várat magára és nincsenek (még) ilyen jó példák, mint az előzőekben említett kert, de a Nemzeti Kastélyprogram keretében megújuló kastélyok és kastélyparkok feltehetően vonzóbbá teszik majd ezt a turisztikai ágazatot. Ehhez azonban az is szükséges, hogy ezek a helyek kellőképpen megjelenjenek az emberek tudatában, amihez elengedhetetlen a megfelelő marketing, a reklámok, a médiamegjelenések, vonzó programok, tematikus (például évszakokhoz illő) túrák, és mindenekfelett a kifogástalan tájépítészeti tervezés.

Irodalom

Benes, M. – Harris, D. (2001): *Villas and gardens in early modern Italy and France*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság.

Benfield, R. W. (2013): *Garden tourism*. CABI. Wallingford, Egyesült Királyság.

Bhatti, M. – Church, A. (2004): Home, the culture of nature and the meanings of gardens in late modernity. *Housing Studies*, 19(1):37-51.

Bushnell, R. (2003): *Green Desire: Imagining Early Modern English Gardens*. Cornell University Press, Ithaca, New York, USA.

Czalczyńska-Podolska, M. (2014): Utilization and preservation of historic gardens and the development of garden tourism. *Technical Transactions Architecture*, 5-A/2014:131-139.

Gehl, J. (2014): *Élhető városok*. Terc Kereskedelmi és Szolgáltatói Kft., Budapest.

Hunt, J. D. (2012): *A World of Gardens*. Reaktion Books Ltd., London, Egyesült Királyság.

Hunt, J. D. (1994): *Gardens and the Picturesque: Studies in the History of Landscape Architecture*. The MIT Press, Cambrigde (Massachusetts), USA.

Leslie, M. (1999): *History and Historiography in the English Landscape Garden*. In Conan, M. (Ed.): (1999): Perspectives on Garden Histories. Washington, D.C., Dumbarton Oaks Research Library and Collection, pp. 91-106.

Lukovich, T. – Mogyorósi, K. (2013): *Fenntartható fejlesztés*. Terc Kereskedelmi és Szolgáltatói Kft., Budapest.

McLean, T. (1980): *Medieval English Gardens*. Dover Publications, INC., Mineola, New York, USA.

Navrátil, J. – Kučera, T. – Pícha, K. – White Baravalle Gilliam, V. L. – Havlíková, G. (2015): The preferences of tourists in their expectations of chateau gardens: a Central and Eastern European perspective. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 14(4):307-322.

Péterfi, J. (2017): *A magyarországi kastélyok hasznosítási lehetőségei a pályázati rendszerek tükrében*. Diplomamunka, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Veress, T. É. (2015): Az én biokertem. *Biogazda Füzetek* 9., Sárközy Péter Alapítvány a Biokultúráért, Piliscsaba.

Thacker, C. (1979): *The History of Gardens*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, CA, USA.

Turner, T. (2011): *European gardens: history, philosophy and design*. Routledge, London, Egyesült Királyság.

Wolch, J. R. – Byme, J. – Newell, J. P. (2014): Urban green space, public health, and environmental justice: The challange of making cities 'just green enough'. *Landscape and Urban Planning*, 125:234-244.

Yoon, H. (1994): Two different geomentalities, two different gardens: the French and the Japanese cases. *GeoJournal* 33:471–477.

Online források

1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről

alva.org.uk/details.cfm?p=423

en.chateauversailles.fr/news/patronage-news/visitors-versailles-1682-1789#versailles-a-royal-destination

highgrovegardens.com/pages/about-highgrove-gardens

keichel.com/ausflug/wien/belvedere.html

Pataki, I. A. (2017): *Szabadkígyós Község Településképi Arculati Kézikönyv 2017*. Szabadkígyós Község Önkormányzata, 61 p. (https://szabadkigyos.hu/wp-content/uploads/2019/09/TAK-EL%C5%90SZ%C3%93VAL-%C3%89S-IMPRESSZUMMAL-JAV%C3%8DTVA-LMI.pdf)

Szilassi, P. (2013): A települések zöldfelületi rendszere. A zöldfelület tervezés ökológiai alapjai. In Szilassi, P. – Ronczyk, L. (szerk.): *Városökológia, településinformatika*. TÁMOP-4.1.2.A/1-11/1 MSc Tananyagfejlesztés, pp. 64–77. (http://eta.bibl.u-szeged.hu/1331/1/varosokologia_telepulesinformatika.pdf)

worldheritagesite.org/list/Villa+d%27Este

Bálint Krisztina[1]

Történeti kertek fenntartható szemléletű kezelése

Bevezetés

Hazánkban az elmúlt évtizedekben a kerthelyreállítási lehetőségek kibővültek. Az Európai Unió által életre hívott Környezet és Energia Operatív Programjának *Gyűjteményes növénykertek és védett történelmi kertek megőrzését és helyreállítását* megcélzó támogatási konstrukciójának keretében, több mint 20 kert újult meg. A jelenleg is zajló Nemzeti Kastélyprogram keretében további 18 helyszín érintett. A program a környezetrendezési munkarészek során kerthelyreállítási feladatokat is ellát. A munkálatok során legtöbbször felhagyott kertrészek helyreállítása valósul meg, ami óhatatlanul a kezelési feladatok növekedését jelenti. A kertek kezelése - mint élő, növényi alkotásokat tekintve – elengedhetetlen a helyreállítás fenntartása és az értékek megőrzése szempontjából, azonban helyzetüket áttekintve látható, hogy ennek megvalósítása alapos vizsgálatot és tervezést igényel.

Ezzel a feladattal szembesülve indult el a szerző doktori kutatása, amelyben választ kíván adni a történeti kertek, kiemelten a tájképi kertek fenntartható módú tájépítészeti kezelési eszközeinek kérdésére, ezáltal a helyreállítások stabilizálását és a folyamatos értékőrzést segítve.

Helyzetfeltárás

A helyreállítást igénylő kertekről elmondható, hogy a 20. század történelmi eseményei jelentősen megcsorbították egykori fényüket. Az uradalmak államosítás utáni funkcióváltása, a kertek szerkezetének feldarabolódása, esetlegesen azok felhagyása a történeti kertek szerepének és ezáltal kezelésük mértékének drasztikus csökkenéséhez vezetett. Mindennek köszönhetően a kertek architektúrái gyakran sérültek vagy elpusztultak. Növényállományukból kialakított térszerkezetük a kezelés hiánya végett erőre kapó szukcessziónak köszönhetően megváltozott, vagy az értékes állomány kivágásával teljesen elveszett.

Helyreállításuk egy speciális és hosszas folyamat, amely minden esetben részletes történeti kutatáson, úgynevezett *„Kerttörténeti tudományos dokumentáción”* alapul. Ez feltárja a kert fejlődéstörténetét, egykori kialakítását, azok időbeni rétegeit, számba veszi az elveszett, rekonstruálható értékeket, kataszterezi fennmaradt értékeit. Tartalmát a *68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról* rögzíti.

A kerthelyreállítási projektek végeztével szembe kell néznünk a következő nagy kihívással, ami nem más, mint a helyreállított értékeket megőrzését célzó kezelés. A megfelelő módszer alkalmazáshoz elsődlegesen meg kell értenünk napjaink üzemeltetési kontextusának kialakulását. A kertek virágkorukban nem önmagukban, vagy csupán az épülettel együtt álltak, hanem az uradalmi birtok funkcionális részét képezték. A birtok, mint gazdálkodó egység, legyen szó mezőgazdálkodásról, erdőgazdálkodásról, vagy a

[1] doktorandusz, Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

kapcsolódó ipari tevékenységekről, megfelelő bevételi forrással rendelkezett, amely fedezte a kert fenntartásának költségeit. Azonban ez az államosítással megváltozott, az uradalomhoz kapcsolódó földterületek, a kert és a kastélyépület is tulajdonjogi és használati értelemben is feldarabolódott, ezáltal megszűnt az a fenntartó háttér, ami a kertművészeti értékek üzemeltetését megalapozta. Napjaink kihívása, hogy a megváltozott helyzethez alkalmazkodó módszereket találjunk, amellyel hiteles, mégis fenntartható módon tudjuk megőrizni kerttörténeti értékeinket. Fontos kiemelni azonban, hogy a történeti, gazdasági környezet ismeretéből, valamint napjaink nemzetközi gyakorlatából arra következtethetünk, hogy a kertek teljes önfenntartása általánosságban nem megvalósítható, így a módszerek vizsgálata inkább a meglévő erőforrások idealizált elosztására, esetleg a részbeni önfenntartására kíván választ találni.

Fenntarthatóság a kezelésben

A történeti kertekben, lévén élő növényi alkotások, a helyreállítási munkákat követően kezdődik meg a kezelés elmaradhatatlan feladata. A kezelést jól szervezett folyamatként kell megvalósítani, amely magába foglalja a zöldfelületek és a kerti, épített elemek fenntartását, összhangban a létesítmény egészének üzemeltetésével. Napjaink helyreállítási gyakorlatát tekintve, annak eredménye hirtelen nagy terhet helyez a fenntartóra, így szükségessé válik a kezelési módszerek fenntartható szemléletű alkalmazása.

Alapelvnek tekinthetjük, hogy a vizsgált módszerek megfelelnek a fenntarthatóság három alappillérének. A kertek műemléki értéke nem teszi kétségessé, hogy társadalmi szempontból kezelésük szükséges. Így a vizsgálat értelmezése szerint, a kezelési módszereknek főként gazdasági és ökológiai fenntarthatósági kritériumoknak kell megfelelniük. Az ökológiai aspektust tekintve, a természetvédelmi megközelítés történeti kertjeink kapcsán gyakran megjelenik, mivel számos esetben természetvédelmi területként is védelem alatt állnak. Bár ez a jogi státusz a műemléki védettséggel konfliktusban állhat, ugyanakkor kezelés szempontjából az ökologikus megközelítés alkalmazhatóságának kedvez. Az ilyen szemléletű kezeléstől a doktori kutatás és jelen vizsgálat is azt várja, hogy egyúttal gazdasági szempontból is fenntarthatóbb keretek létrehozásához járul hozzá.

Fenntartható szemlélettel kezelhető kertek, kerti elemek

A fenntartható szemlélet tájépítészeti eszközeinek vizsgálata a tájképi kertek kezelésére fókuszál. Ennek egyik oka, hogy hazánkban a történeti kertek döntő hányada tájképi kertként jelent meg, vagy rendelkezett tájképi periódussal, így a kutatás eredményei széleskörűen hasznosíthatók. Másik oka a tájképi kertek ideológiájában és kialakításában rejlik. A kertépítészeti stílus gyökerei a tájképfestészethez vezethetők vissza, ideológiája pedig az idilli táj, az Árkádia megjelenítésére fókuszál.

Léptéküket megfelelően mutatja, hogy az angol szakirodalom *„designed landscape”* néven, azaz tervezett tájként hivatkozik rájuk, ezzel is kifejezve, hogy a kertek kialakítása egy nagyobb egész része, amellyel szerves kapcsolatban áll. Tehát a kertek túlnyomórészt szabad vonalvezetésű, természetközeli megjelenést sugárzó elemekkel operálnak, így az ökologikus szemléletű kezelés illeszkedik kialakításukhoz. Kerti építményei (pl. hidak, síremlékek, pavilonok, szobrok) súlyponti és látványelemként jelentek meg. Strukturált

növényzete segítségével, valamint az épített elemekre és a tájra szervezett látványtengelyek tudatos kialakításával, a kertek kompozíciói összetett térszerkezetet hoztak létre, amely a tájképfestészet általi ihletettségre utal vissza. (Buttlar 1999)

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a helyreállítási gyakorlatok egyik leghangsúlyosabb feladata a térszerkezet helyreállítása. *(1. ábra)* Ez főként a szukcesszió során fejlődött növényzet olyan mértékű eltávolítását jelenti, amely által kiszabadulhat az eredeti, műemléki értéket képviselő látványrendszer. (Galavics 2000)

A térszerkezet helyreállítása után, az eddig magoncokból álló, újulattal felvert, erdős területek helyén, nagy kiterjedésű gyepfelületek alakulnak ki. Ezek több hektárnyi területen növelhetik meg a gyepkezelés szükségességét. A feladat jelentőségteljes, hiszen elmulasztása esetén a szukcesszió újra elfedheti a térszerkezeti értékeket, így a kialakított gyepfelületek kezelése elengedhetetlen. Ez óriási terhet helyez az üzemeltetők vállára, így ennek orvoslása kapcsán mind a doktori kutatás, mind jelen esettanulmány a tájképi kertek gyepkezelésének fenntartható módszereivel kíván foglalkozni.

1. ábra: A dégi Festetics-kastély parkjának műholdfelvétele helyreállítás előtt és után

Forrás: Google Earth, 2009, Google Earth 2020

Mindezek mellett az egyéb kerti értékek fenntartható kezeléséről sem feledkezhetünk el. Ugyanakkor a teendők arányait tekintve a térszerkezet gyepfelületeinek kezelése kapcsán bevezethető alternatív módszerek alkalmazása jelentős hatással lehet a teljes kert kezelési rendszerére. A technológiaváltás várt hatása, hogy azonos kapacitással gazdálkodva több lehetőség nyílik a fenntartásigényesebb elemek kezelésére, mint például az idős fák ápolása, vagy az egynyári és évelő kiültetések, formára nyírt, alacsony sövényrajzolatok fenntartása.

Gyepekről történeti kertben és azon túl

A gyepfelület, mint kompozíciós eszköz, legyen szó kortárs vagy történeti szabadtéralkotásról, az alapsík megteremtését hivatott betölteni, amelyből kiemelkednek a további kompozíciós elemek. Karakterüket számos tényező befolyásolja, többek között a kerti szerkezetben betöltött helyük, a talaj, alapkőzet, mikroklíma, valamint növényföldrajzi adottságok. (Ormos 1967)

A tájképi kertek, ahogyan már kifejtésre került, alapvetően természeti előképek alapján, túlnyomórészt növényi elemek kompozícióba helyezésével és a táji adottságok

kihasználásával kerültek kialakításra. Ennek megfelelően gyepfelületeik is jelentős mértékben természetes, a környező tájban előforduló karaktert követték. A kertek gyepkezelési feladatainak meghatározásához fontos elkülöníteni a pázsit és a gyep fogalmát. (Kiácz – Szendrői 1980) A pázsitok általánosan alacsonyan tartott, magas fenntartási igénnyel rendelkező díszkerti elemek, amelyek történeti kertekben főként a pleasure ground területén, egyes parteres elrendezésű kerti elemeknél, vagy egyéb architektonikus megformálású kertrészeknél jelennek meg. Arányuk a teljes kertre nézve azonban viszonylag alacsony, fenntartási igényük magas. Ezeken túl a parkok területén pedig gyepfelületekről is beszélhetünk, amelyek kezelése nagyobb rugalmasságot enged, mind magasságuk, mind diverzitásuk terén, hiszen nagy kiterjedésüknek köszönhetően alapsíkképző, kompozíciós szerepük megmarad.

Ahhoz, hogy pontosan megértsük, milyen kezelési feladattal állunk szemben, fontos megismernünk a gyepek természetét. Olyan esetekben találkozhatunk összefüggő gyeptársulásokkal, amikor az adott élőhelyen magasabb szintű növénytársulás számára nem állnak rendelkezésre megfelelő körülmények. Tipikusan ilyenek a vékony termőréteggel, kevés tápanyaggal rendelkező élőhelyek, pl. sziklagyepek. Ennek ellenére a 19. században hazánk jelentős területét, közel 30%-át gyepfelületek tették ki (Kozák 2019). Ez az emberi használatnak köszönhető, hiszen legelő, rét, vagy kaszáló formájában állattartási célokat szolgáltak. A használat miatt a növények által megtermelt biomassza így nem a magasabb szintű társulások megtelepedését, hanem a takarmányozást szolgálta. A mezőgazdasági struktúra változásával a gyepek teljes Magyarország területén hatalmas mértékben szorultak vissza, az azokon található természetközeli gyeptársulásokkal együttesen. A kerti és természetközeli gyepek nagyban eltérnek összetételükben is: míg a hagyományos kerti gyepek egyszikű fűfélékből tevődnek össze, magkeverékenként változó arányban, a természetközeli gyeptársulások 20-40%-ban tartalmaznak kétszikű növényeket is. Ennek köszönhetően a természetközeli gyepek összetétele sokkal változatosabb, a nagyobb diverzitás pedig közismerten ellenállóbb növényegyüttest eredményez.

Mind a természetközeli gyepek összetétele, mind a táji léptékű gyephasználat a tájképi kertek ideológiáját tekintve megjelenhettek és karakterazonosak lehettek történeti kertjeinkben. Ez alapján, ha stabilabb és ellenállóbb természetközeli gyepfelületeket alakítunk ki történeti kertjeinkben, nem sértjük a helyreállítás hitelességét, ugyanakkor a kezelés irányát fentarthatóbb mederbe tudjuk terelni. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, a helyreállítás során kiemelt figyelmet kell szentelni a megfelelő diverzitású gyeptársulások kialakítására, természetközeli telepítési megoldások alkalmazásával. A módszertan alapvetően természetes gyeptársulások növényanyagát használja fel, oly módon, hogy egy, a telepítési helyszínnel közel azonos adottságú, úgynevezett donorterületről szerzi be a telepítésre szánt magokat. A telepítés megvalósulhat többek között magban gazdag kaszálék terítésével, maggyűjtéssel és magszórással, vagy akár maggyűjtéssel és a gyűjtött anyag termesztésbe vonásával is (Török – Tóthmérész 2015).

A gyepkezelés hagyományos, kertészeti megközelítésében munkaigényes, olyan feladatok ellátása szükséges, mint kaszálás, gereblyézés, takarítás, felújítás, öntözés, trágyázás, hengerezés, gyepszélvágás, levegőztetés, gyomirtás, kártevők elleni védekezés és növényvédelem. Bár a kertészeti szemlélet is tartalmaz extenzív és intenzív megközelítést, ezek között a szakirodalmak mégis inkább a kaszálási gyakoriság, valamint az öntözővíz mennyiség tekintetében mutatnak lényegesebb különbséget. (Kiácz – Szendrői 1980) A természetközeli szemlélettel változatosabb, ezzel stabilabb életközösséget hozunk létre,

amely a beavatkozásokat mind gyakoriságukban, mind technológiai változatosságukban kevésbé igényli. A módszer lényege a megfelelő növények telepítését követő kaszálások számának csökkentése. Ennek köszönhetően lehetőséget kaphatnak a kihajtásra olyan évelőfajok is, amelyek virágzásuknak és magérlelésüknek köszönhetően segítik a gyepek fajgazdagságát és stabilitását. Fontos a kaszálás megfelelő időpontjának megválasztása is, amely segítséget nyújthat az egyes fajok terjedésének elősegítésére, vagy mások ritkítására. A módszer kertépítészeti szempontból is ideálisan alkalmazható, hiszen a különböző tarlómagasságú felületek létrehozása, segít hangsúlyozni a nagyobb parkok térosztásának hierarchiáját.

Természetközeli gyepkezelés történeti kertekben

A történeti kertekben alkalmazható természetközeli gyepkezelési vizsgálat alapját, a Vadvirágos Veszprém K+F projekt gyakorlata ihlette. A projekt a VKSZ Zrt. és a Szent István Egyetem együttműködésében, városi gyepek természetközeli szemléletű kezelésével és annak hatásaival foglalkozik. A vizsgálat kitért mind a gyepek fajösszetételének vizsgálatára, a városi gyepek karakterváltozásának vizsgálatára, valamint a fenntartási igények alakulására (Nagy – Gergely – Bálint. 2019). A projekt sikereire alapozva 2019-ben kutatás készült a módszertan, azaz a kaszálási gyakoriság ütemezett ritkításának történeti környezetben való létjogosultsága, gazdaságossági hatékonysága kapcsán.

A vizsgálat öt, helyreállítási projekttel érintett, tájképi, vagy tájképi kerti periódussal rendelkező történeti kertre készült. Alapadatait 2019-es Google űrfelvételek, földhivatali alaptérképek, valamint publikált, történeti kutatások képezték. A kutatás az alábbi helyszíneket érintette:

- dési Festetics-kastély parkja
- dobai Erdődy-kastély parkja
- füzérradványi Károlyi-kastély parkja
- somogyvári Széchenyi-kastély parkja
- gödöllői Grassalkovich-kastély parkja

Első lépésként a kezelési gyakorlat alkalmazhatóságának vizsgálata történt meg. A tájképi kertek korábban bemutatott tulajdonságai alapján, a természetközeli kezelési módszertan alkalmazása feltehetően megfelel a kertek karakterének. Ezt mintaterületi szinten bizonyították a kertek történetét feldolgozó tudományos kutatások, valamint utál rá jelenlegi természetvédelmi státuszuk is. Négy esetben egyértelmű archív felvételek mutatták be a történeti kertek gyepének természetközeli karakterét, az ötödik kapcsán pedig a hagyományos kaszáló használatra talált forrást a kutató. Ebben az esetben a használathoz igényelt tarlómagasságot figyelembe véve, azonosítható a tervezett kezelés következtében létrejövő karakter. Jogi státuszukat tekintve két park országos jelentőségű természetvédelmi területet, három pedig helyi védettség alá esik. *(1. táblázat)* Megállapítható tehát, hogy a fenti eredményeket figyelembe véve a történeti kertek karakterét, azok helyreállításának hitelességét nem sértik a természetközeli gyepkezelési módszerek.

Vizsgált területek	Természetvédelmi jogi védettség	Történeti kutatás utal-e természetközeli és/vagy gazdálkodási célú gyepkezelésre?	
dési Festetics-kastély park	helyi jelentőségű természetvédelmi terület	Igen	Szöveges forrás utal rá. (Kaszáló, gazdasági céllal.)
dobai Erdődy-kastély park	helyi jelentőségű természetvédelmi terület	Igen	Archív felvétel utal rá. (Szénagyűjtés, 1941.)
füzérradványi Károlyi-kastély park	országos jelentőségű, egyedi természetvédelmi terület	Igen	Archív felvétel utal rá. (Park látképe, diverz gyepfelülettel.)
gödöllői Grassalkovich-kastély park	országos jelentőségű, egyedi természetvédelmi terület	Igen	Archív felvétel utal rá. (Kaszálás, 1923.)
somogyvári Széchenyi-kastély park	helyi jelentőségű természetvédelmi terület	Igen	Archív felvétel utal rá. (Park látképe, diverz gyepfelülettel.)

1. táblázat: Karakter és védettség vizsgálat

Forrás: www.termeszetvedelem.hu, Alföldy 2015a, Alföldy 2015b, Alföldy 2015c, Alföldy 2015 d

Az alkalmazhatósági vizsgálatot követően mérhető alaptérképek összeállítására is szükség volt a gyepkezelési munkálatok összehasonlítására. Ez a mérhető földhivatali alaptérkép, valamint az ahhoz igazított Google űrfelvétel egymásra vetítésével vált lehetővé. Az alaptérképek alapján kijelölésre kerültek a kezelendő gyepfelületek. A kijelölt területek a lombkorona-borítottság okán nem határolhatók le tökéletesen, ezért az űrfelvételek adatai helyszíni mérések alapján kerültek korrigálásra. A vizsgálat az erdőszerű állományok aljnövényzetére, azok eltérő kezelési igényei okán nem tért ki. A gyepfelületek meghatározását követően, a Vadvirágos Veszprém projekt gyakorlata és a történeti park szerkezete és helyreállítás utáni állapota alapján kijelölésre kerültek a különböző kezelési zónák. A zónák meghatározásával a gyepkezelés differenciált rendszerben valósulhat meg, azaz osztályozva a különböző kezelési igényű felületeket. Négy zóna került kijelölésre, a szuperintenzív és az intenzív, amelyek a kertészeti megközelítésű gyepkezelési módszerek alkalmazását igénylik, valamint az extenzív és a szuperextenzív, amelyeken lehetőség nyílik a természetközeli technológiák alkalmazására.

A szuperintenzív kezelési zónába azok a felületek tartoznak, amelyek kiemelt történeti jelentőségű, reprezentatív felületként jelennek és jelentek meg a kertben, vagy architektonikus terepalakításuk miatt igénylik a magas minőségű kezelést. Ilyenek a kastély közvetlen környezetében található gyepfelületek, parterek gyepfelületei. A zónában évi 12 kaszálás javasolt. A kezelés következtében létrejövő felület folyamatosan alacsonyan tartott, jelentős részében egyszikű fűfélékből álló, architektonikus kertrészekbe illeszkedő pázsit képét mutatja.

Az intenzív kezelési zónába tartoznak azok a felületek, amelyek funkcionális szempontból igénylik az intenzív fenntartást. Ezek gyakran használt, a kastélytól távolabb eső, kiemelt parkterületek, eye-cather funkciót betöltő parki építmények környezetében, valamint az utak mentén. Továbbá a veszprémi példa, valamint egyéb, nemzetközi gyakorlat szerint is szerepe a laikus látogatók számára a tudatos fenntartás jelzése. Ezeken a területeken évi 6 alkalommal javasolt kaszálás. A kezelés következtében előálló felület többnyire alacsonyan tartott, túlnyomórészt egyszikű fűfélékből álló, helyenként virágzó egynyári és évelőfajokkal tarkított gyeptársulás.

Az extenzív kezelési zónába a főbb látványtengelyekben, épített architektúrák környékén megjelenő, magasan hagyott gyepfelületek tartoznak. Esetükben évi 3 alkalommal történő kaszálás javasolt. Ennek következtében a gyep a megszokottnál magasabb lesz, azonban a kezelési forma lehetőséget nyújt az egyszikű növények mellett a kétszikű évelő és egynyári növények számának növekedésére, így az állomány diverzitása, ezáltal stabilitása jóval magasabb lehet, mint az intenzív zónákban.

A **szuperextenzív** kezelési zónába azok a parkszéli területek tartoznak, amelyek a park kompozíciójában főként távolról érvényesülnek, esetlegesen helyreállítással még nem, vagy részlegesen érintettek, illetve ahol a kezelés célja a fásszárú állomány megjelenésének elkerülése.

Fontos megjegyezni, hogy a fent leírt kezelési javaslatok feltételezik a helyi viszonyok között természetközelinek nevezhető állomány meglétét. Ezzel szemben, jelen vizsgálat még nem ismeri az egyes kategóriákba sorolt gyepfelületek pontos fajösszetételét. A kezdeti 3-5 éves periódusban a terület adottságaitól függően, módosulhat a kezelési igény. Ebben az esetben viszont természetközeli gyeptelepítési munkálatokról beszélhetünk, így a kezelési megközelítésű vizsgálatnak ez nem része. A vizsgált parkok zónásításának mintája a 2. ábrán látható. A felosztás mind az öt parkterületre elkészült, részletes elemzésük itt nem kerül kifejtésre, azt az irodalomjegyzékben feltüntetett, vonatkozó cikk tartalmazza (Bálint – Nagy 2019).

2. ábra: A dégi Festetics-kastély parkjának differenciált gyepkezelési felosztása

Forrás: Bálint – Nagy 2019

Az eredmények *(2. táblázat)* elsődlegesen megmutatták, hogy a helyreállítással érintett parkok területének megközelítően egy harmadán szükséges a gyepfelületek kezelésével számolni. Fontos látni azonban, hogy a helyreállítások nem minden esetben jelentettek hiánytalan térszerkezetei helyreállítást, ezért ez az érték a valós, teljeskörű hiteles helyreállítás esetén változhat.

Vizsgált területek	**Vizsgált területek mérete**		**Kezelendő gyepfelület mérete**		**Kezelendő gyepfelület aránya**	
dési Festetics-kastély park	2 875 730	m²	743 873	m²	25,9	%
dobai Erdődy-kastély park	911 978	m²	354 062	m²	38,8	%
füzérradványi Károlyi-kastély park	826 214	m²	227 100	m²	27,5	%
gödöllői Grassalkovich-kastély park	306 943	m²	127 974	m²	41,7	%
somogyvári Széchenyi-kastély park	267 185	m²	78 651	m²	29,4	%

2. táblázat: Gyepfelületek mennyiségei

Forrás: Bálint – Nagy 2019

Ezen felül kimutatták a kezelési zónák megoszlását *(3. táblázat)*, így egyértelműen megállapítható, hogy a szuperintenzív, reprezentatív területekre alkalmazott kezelés a park elenyésző részén, átlagosan a kertek területének 2%-án szükséges. Intenzív kezelési igény a parkterületek 5%-án jelentkezik. Extenzív kezelést a parkok gyepfelületei 31%-ban, szuperextenzív kezelést pedig 61%-ban igényelnek.

Ebből egyértelműen következik, hogy a parkokban területarányosan túlnyomórészt a természetközeli megoldások alkalmazhatóak. Itt is fontos megjegyezni, hogy ez a parkok jelenlegi állapotára készült. Előfordulhatnak olyan feltáratlan területrészek, amelyek megengedik a gyepek szuperextenzív kezelését, azonban szélesebb körű helyreállítás esetén ezek az arányok főként az extenzív és szuperextenzív kezelési típusok között változhatnak. A vizsgált parkok területeit összesítve, kimutathatóvá vált, hogy a kertek gyepeit differenciáltan kezelve, összesen 588 644 m2 kaszálandó felület jut egy évre. Míg, ha ezt összehasonlítjuk a közparkok fenntartási gyakorlatában ritkának számító, évi 4 egyöntetű kaszálással, ami összesen 1 225 328 m2 kaszálandó felületet jelent, láthatjuk, hogy éves szinten akár 48%-kal mérsékelhetjük a parkok gyepkezelési igényét.

Vizsgált terület	Kezelendő gyepfelület		Szuperintenzív kezelés				Intenzív kezelés				Extenzív kezelés				Szuper extenzív kezelés			
dési Festetics-kastély park	743 873	m^2	2 652	m^2	0,4	%	30 253	m^2	4,1	%	121 556	m^2	16,3	%	589 412	m^2	79,2	%
dobai Erdődy-kastély park	364 095	m^2	2 068	m^2	0,6	%	20 360	m^2	5,6	%	176 147	m^2	48,4	%	165 520	m^2	45,5	%
füzérradványi Károlyi-kastély park	227 100	m^2	5 360	m^2	2,4	%	13 923	m^2	6,1	%	69 738	m^2	30,7	%	138 079	m^2	60,8	%
gödöllői Grassalkovich-kastély park	127 974	m^2	6 196	m^2	4,8	%	7 502	m^2	5,9	%	28 768	m^2	22,5	%	85 508	m^2	66,8	%
somogyvári Széchenyi-kastély park	78 651	m^2	2 092	m^2	2,7	%	3 928	m^2	5,0	%	31 274	m^2	39,8	%	41 357	m^2	52,6	%

3. táblázat: Differenciált kezelési zónák megoszlása

Forrás: Bálint – Nagy 2019

Az extenzív és szuperextenzív felületeken a természetközeli kaszáláson túl, szóba jöhet a kezeléssel összefüggő gazdálkodási tevékenység integrálása is. Amennyiben csak kaszálással kezeljük a területet, úgy egy megfelelően kalibrált gyepállomány kaszáléka takarmányozásra is használható. Ugyanakkor a legeltetéssel történő gyepkezelés is karakterazonos a tájképi kertekkel. Jelen vizsgálat csak a kaszálási módszerekkel foglalkozik. A legeltetés alkalmazása további vizsgálatokat igényel és érdemel, hiszen megfelelő rendszerben akár a gyepkezelési feladatok további költségcsökkentését is elősegítheti.

Következtetések

Látható tehát, hogy történeti kertjeinkben jelentős szerepe van a térszerkezeti helyreállításnak, annak megőrzésében pedig a gyepkezelés kulcsfontosságú. Bár a fenntartható kezelés tájépítészeti módszereinek széleskörű feltárása még várat magára, az már most megállapítható, hogy az üzemeltetőkre háruló megnövekedett terhelést nagyban enyhítheti a természetközeli megoldások alkalmazása. Nem szabad megfelejtkezni arról sem, hogy a parkok és kastélyok üzemeltetése összetett feladat, amelynek menedzsmentjét turisztikai, műemlékvédelmi, gazdasági, tájépítészeti és egyéb aspektusok összefüggésében kell kialakítani. A tanulmányban bemutatott technológiai ismeretek formálhatják a menedzsmentrendszer kidolgozásának szemléletét. Gondolhatunk például a kezelésben alkalmazható természetközeli módszerek turisztikai potenciáljára, vagy a gyepfelületek kaszálékának takarmányozási célú felhasználására, mint gazdasági lehetőség.

Irodalom

Alföldy, G. (2015): *A dégi Festetics-kastélypark*. Kiadja a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ.

Alföldy, G. (2015): *A Doba-somlóvári Erdődy-kastélypark*. Kiadja a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ.

Alföldy, G. (2015): *A füzérradványi Károlyi-kastély parkja*. Kiadja a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ.

Alföldy, G. (2015): *A somogyvári Széchenyi-kastély és parkja*. Kiadja a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ.

Bálint, K. – Nagy, I. (2019): Fenntartási és alternatív gyepgazdálkodási lehetőségek vizsgálata helyreállított történeti kertekben. In Fodor, M. – Bodor-Pesti, P. (szerk.): *SZIEntific meeting for Young Researchers*. Konferencia kötet, pp. 49-61.

Buttlar, A. (1999): *Az angolkert*. Balassi Kiadó, Budapest.

Galavics, G. (szerk.) (2000): *Történeti kertek kertművészet és műemlékvédelem*. MTA Művészettörténeti Kutatóintezet, Mágus Kiadó, Budapest.

Kiácz, Gy. – Szendrői, J. (1980): *A zöldfelületek fenntartása*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Kozák, L. (szerk.) (2012): *Természetvédelmi élőhelykezelés*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Nagy, I. – Gergely, A. – Bálint, K. (2019): Fenntartható és klímaadaptív városi gyepfenntartás Veszprém közterületein (2016-18) és annak hatása a gyepek diverzitására. In Fazekas, I. – Lázár, I. (szerk.): *Tájak működése és arculata*. Felelős kiadó: MTA DTB Földtudományi Szakbizottság, Debrecen, pp. 337-342.

Ormos, I. (1967): *A kerttervezés története és gyakorlata*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Török, P. – Tóthmérész, B. (szerk.) (2015): *Ökológiai szemléletű gyeptelepítés elmélete és gyakorlata*. Mezőgazdasági Kutatóintézet Közhasznú Nonprofit Kft., Budapest.

Viszló, L. (szerk.) (2012): *Természetkímélő gyepgazdálkodás*. Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány, Csákvár.

Online források

Helyi jelentőségű védett természeti területek adatbázisa: termeszetvedelem.hu/helyi-jelentosegu-vedett-termeszeti-teruletek

Országos jelentőségű, vagy egyedi jogszabállyal védett természeti területek adatbázisa: termeszetvedelem.hu/orszagos-jelentosegu-egyedi-jogszaballyal-vedett-termeszeti-teruletek

IV. fejezet

Esettanulmányok

Glázer Tamás[1]

A Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. tevékenységének bemutatása, 2020

A NÖF Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. egy közel 500 fős állami tulajdonban álló gazdasági társaság. A vagyonkezelésünkben állók, illetve az általunk fejlesztett helyszínek kiemelt örökségi értékeire tekintettel jelentős műemlék szakmai háttérbázissal rendelkezünk. Örökségvédelmi szakemberek, kutatók, építészek, tájépítészek, restaurátorok segítik munkánkat. Minden egyes fejlesztési projekt megkezdését nagyon alapos kutatómunka előzi meg. A helyszín, az épületegyüttes kutatása és műszaki vizsgálata is megtörténik, feltárjuk az épületek múltját, amelynek része a helyszínépítés periodusainak az építtetők, valamint a későbbi birtokosok történelmi kutatása, felhasználva hiteles levéltári forrásokat is Gyakran felhasználjuk helyiek visszaemlékezéseit, időnként az apáról fiúra szálló történetekből is nagyon sok információ derülhet ki, ami az interjúk alatt is hasznunkra lehet. Ennek kapcsán gyakran kerülnek elő a padlásról, pincékből olyan műtárgyak vagy műtárgytöredékek is, amelyeket a kastélyok II. Világháború alatti kifosztása előtt megpróbált a helyi lakosság megmenteni. Itt jegyzendő meg továbbá, hogy társaságunk műtárgyvásárlási programmal is támogatja az értékmentést. Az alapos kutatómunka után jön a tervezés, a tematika kialakítása és az épületek funkciójának meghatározása. Minden helyszín más, történelmi családok régi épületeiről beszélünk, ezért mindenhol meg kell keresni azt az egyedi tematikát, ami köré tartalmat, élményeket, kiállítást lehet szervezni. Ezért a NÖF-nek nagyon nehéz feladata van, ami egy rendkívül idő- és energiaigényes tevékenység. Az együttműködés házon belül különböző szakterületek összehangolt munkáját igényli a projekt teljességén keresztül, így a műszaki tartalom összeállításától a kiállítási forgatókönyv elkészítéséig, a beruházás megkezdésétől a kiállítás berendezéséig. Ebben gazdasági szakemberek, pénzügyesek, jogászok, közbeszerzők, mérnökök, építészek sokasága működik közre. Egy nagyon komoly turisztikai marketinggel foglalkozó csapat is található a NÖF-ben, mivel ezeknek a történelmi épületeknek a fenntartása mindenképpen igényli azt, hogy a múzeumi kiállítási funkción túl más célú hasznosításban is gondolkodjunk, ezek lehetnek konferenciák, rendezvények, esküvők, de akár filmforgatások is. Van olyan kastélyunk, ahol közel 300 hektárnyi park található , ilyen például a dégi Festetics-kastély, itt két nemzetközi produkciót is forgattak már korábban.

A Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram elsősorban a történelmi szempontból is fontos épített örökségünk régi fényének helyreállítását, vagyis építészeti belső és tájépítészeti felújítását, rekonstrukcióját, egyben turisztikai attrakciófejlesztését szolgálja. Az olyan közismert helyszíneink, mint például a fertődi Esterházy-kastély mellett sok olyan műemlékünk is van, amely a XX. század második felében méltatlan helyzetbe került, és így a köztudatból is kiesett. Ezeket is szeretnénk újra a felszínre hozni, megmutatni, versenyképessé tenni, jobban bevonni a Kárpát-medence közösségi, kulturális és turisztikai vérkeringésébe

[1] ügyvezető igazgató, Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft.

Emellett azt is ki meg kell terveznünk, hogy hogyan tudnak ezek az épületek a helyi közösség életét előmozdító, előremozdító, a lokális gazdaságok élénkítő tényezőjévé válni. Szintén át kell gondolnunk, hogyan tudjuk ezeket a nagyközönség és elsősorban a fiatalok és családok számára bemutathatóvá és befogadhatóvá tenni, vagyis, hogyan válhatnak jól értékesíthető turisztikai termékké, ugyanis csak így lehet biztosítani, hogy hosszú távon is fenntarthatóak legyenek. Másképpen fogalmazva: A cél az, hogy történelmi örökségünket láthatóbbá tegyük, és különösen ebben a pandémiás időszakban jobban bekapcsoljuk az ország turisztikai vérkeringésébe, segítve ezzel is a turizmus visszaépítését.

A Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram 60 milliárd forintból fut jelen pillanatban, ebből 40 milliárd forint az európai uniós támogatás a Gazdaságfejlesztés és Innovációs Operatív Programból, 20 milliárd forint pedig a hazai forrás. A NÖF a GINOP program kedvezményezettje, a projekthez kapcsolódó minden operatív feladat társaságunknál történik. A 2015-2016 folyamán elindult program koordinálásával Dr. Virág Zsoltot, a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram végrehajtásáért felelős miniszteri biztost bízták meg, vele együttműködésben végezzük munkánkat. A Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram fejlesztési részeiben hazai költségvetésű forrásból, s mint említettem, részben uniós forrásból valósulnak meg a projektek. A GINOP 7.1.1.15 konstrukció 30 magyarországi projektet finanszíroz, melyből 18 kastély és12 vár fejlesztése történik a NÖF beruházásában *(1. ábra)*. További két projekt is hazai forrásból valósul meg.

1. ábra: A Nemzeti Várprogram és a Nemzeti Kastélyprogram fejlesztési helyszínei

Forrás: nofnkft.hu

A 2020-as év folyamán a nyitva tartó helyszíneink a pandémia ellenére is jól teljesítettek. Ezek voltak az Edelényi kastélysziget, az Ozorai Pipó várkastély, a Siroki Vár, a Majki Kamalduli Remeteség, a péceli Ráday-kastély, a somogyvári Szent László Nemzeti Emlékhely, valamint 2020. november elsejéig a tiszadobi Andrássy-kastély. *(2. ábra)*

2. ábra: A NÖF 2020-ban látogatható helyszínei

Forrás: nofnkft.hu

A látogatószám és a rendezvények száma a koronavírus járvány alatt a zárások ellenére év/év alapon jól teljesített, bár megjegyzendő, hogy a teljes 2020-as évet tekintve elmaradások vannak. Kiemelném, hogy 2020. július és szeptember között a látogatószám meghaladta a várakozásokat. Az emberek a bezártság érzetüket csökkentve, a járványügyi helyzet pozitív változásával a nyári szezonban kiszabadultak a természetbe, és növekedett a hazai kulturális örökségi helyszínek iránti érdeklődés.

A megnövekedett látogatószám elérését jelentősen segítette a 2020 nyarán bevezetett kedvezményes belépésre jogosító „Kastélykártya" is, valamint a honlapunkon és a közösségi felületeinken történt aktív tartalomgyártás és a helyszíneinken ingyenesen terjesztett „Műemlék Kastély- és Vármagazin" is *(3. ábra)*.

3. ábra: Kommunikációs eszközök a NÖF Nkft. szolgálatában

Forrás: NÖF nkft

A járványhelyzet ellenére a Vár- és Kastélyprogram töretlen lendülettel folytatódott. A tatai Esterházy kastély 2020 decemberére átadásra kész állapotba került, de az átadó a járványügyi intézkedésektől függvényében későbbre tolódik (A kastély 2021. május végén átadásra került a nagyközönség számára). 2021 folytatásaként a Szögliget-Szádvári várat említeném meg, a Mosonmagyaróvári várat, a várpalotai Zichy kastélyt, Trianon Múzeumot, Somló várának első ütemét, a nádasdladányi Nádasdy-kastélyt, a sümegi Püspoki Palotát, a bajnai Sándor-Metternich kastélyt, a dégi Festetics-kastélyt, valamint a füzérradványi Károlyi-kastélyt *(4. ábra)*.

4. ábra: A NÖF 2021-ben nyitó helyszínei

Forrás: nofnkft.hu

Bízunk benne, hogy ezek a helyszínek a 2021-ben már fogadhatják a látogatókat. A program megvalósítása a megfelelő ütemben zajlik, nem kockáztatva a fejlesztések sikeres befejezhetőségét. A forrás biztosítása, mint említettem, kétféleképpen történt meg: a már rendelkezésre álló hazai költségvetési források átcsoportosításával, vagy a GINOP-konstrukción belüli forrásátcsoportosítással. A tervezési-előkészítési folyamat valamennyi projekt esetében lezárult, ennek keretében elkészültek az engedélyezési és kiviteli tervek, a kiállítási tervek, a falszövet-, a régészeti-, restaurátori-, levéltári-, tervtári-, köz- és magánygyűjteményi kutatások, valamint összeállt egy kreatív és közérthető feldolgozással elkészült, emellett élményalapú kiállítási tartalom is. A generálkivitelezés 17 fejlesztéshez kapcsolódóan folyik jelenleg, 4 projekt esetében pedig lezárult. Utóbbi helyszíneknél már a kiállítás építési szakasza zajlik. A 2021. évi nyári turisztikai szezonra 11, a 2022. évi szezonra pedig összesen 22 létesítmény lesz a nagyközönség számára látogatható, a fennmaradó 3 létesítményt pedig 2022 őszén nyitjuk meg. Magyarország Kormánya a fejlesztéspolitikai döntések értelmében az épített örökség megőrzésén, a műemlékvédelmen túlmenően a turisztikai hasznosítást, tehát a turisztikai attrakciófejlesztést emelte ki és kötelezte el magát e mellett a Nemzeti Várprogram és a Nemzeti Kastélyprogram elindításakor.

A várak, kastélyok megőrzése, állagmegóvása jelentős forrásokat igényel, amennyiben azonban a fejlesztendő helyszínek turisztikai attrakcióként tudnak üzemelni, akkor a jelentős kiadások mérsékelhetők, a turisztikai látogatásokból és a rendezvényekből származtatott bevételekkel ezen örökségi értékek gazdasági fenntarthatósága is könnyebben valósul meg. A kastélyok és várak turisztikai hasznosítása számos egyéb előnnyel jár. Amellett, hogy a hazai, kárpát-medencei, tágabb értelemben a V4-országok turisztikai kínálatát is jelentősen gazdagítja, fontos gazdasági és társadalmi előnyöket is biztosít. A kastélyoknak és a váraknak a közvetlen bevételek generálása mellett jelentős munkahelyteremtő, az adott térség versenyképességet növelő képessége, a fogyasztáshoz kapcsolódó többletköltések elérése, a kereskedelmi forgalom generálása, továbbá pozitív hatással van a tőkebefektetésekre, a turizmust kiszolgáló háttériparra, a vidék és a térség fejlődésére, fejlesztésére. A kastélyok és várak társadalmi jelentőségét tágabb értelemben a magyar, szűkebb értelemben a települési identitástudat erősítése, erősödése, továbbá helyi szinten a népességmegtartó erő, a közösségformáló funkció, az oktatásban betöltött szerep, a munkahelyteremtő és munkahelymegtartó képesség adja. A kastélyokat övező kertek és parkok a látogatók rekreációjának színterei is a kihelyezésre kerülő pihenőpadokkal, a gyerekek számára felüdülést jelentő játszóterekkel. A rekreációs terek az attrakció helyszínén eltöltött időt is növelik, így kiszakítva a látogatót a mindennapi rohanásból, pihenésre, megállásra, a természet megfigyelésére ösztönözve.

A Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram végrehajtásának támogatásán túl a NÖF Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. szakemberei a határon túli örökségvédelmi helyszínek fejlesztésében is aktívan részt vesznek, részt vettek. Ilyen volt a szabadkai zsinagóga, a tervezett beregszászi zsinagóga, a borsi Rákóczi-kastély felújítása, továbbá számos hazai történelmi épült megújulásában, megújításában, funkcióváltásában beruházóként játszottak és játszanak szerepet. Példaként említhetjük a 2020. szeptember 1-jén átadott budapesti Károlyi-Csekonics Palotaegyüttest, valamint a budapesti BÁV-székház felújítását is.

Mező Tibor[1] - Petrus György[2]

A Kárpáteurópa Utazási Iroda jelentősége a történelmi Magyarország vár- és kastélyturizmusában

A közel húsz éve alapított Kárpáteurópa Utazási Iroda a kezdetektől ma már jelentős szereplője a magyar utazási piacnak. Kezdetben megcélzott területe, a magyarlakta területekre irányuló körutazások szervezése ma is fő profilja az utazási irodának, ami elsősorban a Kárpát-medence történelmi és kulturális emlékeit, természeti szépségeinek bemutatását tartja szem előtt.

Az utazási irodát Mező Tibor volt középiskolai földrajz - matematika szakos tanár, idegenvezető és Petrus György újságíró és korábbi utazási iroda tulajdonosa alapította.

A folyamatos fejlődés érdekében a vállalkozás az évek során sok minden más úti céllal is bővítette kínálatát, ma már Észak-, Nyugat- és Dél-Európába is szervez utakat, külön figyelmet fordítva a magyar múltra és emlékekre, ebből kifolyólag az utazási iroda a „Körutazások magyar szemmel!" szlogennel pozicionálja magát a turisztikai piacon.

A Kárpáteurópa legnagyobb projektje május végén az erdélyi csíksomlyói búcsúra induló két zarándokvonata, a Székely Gyors és a Csíksomlyó Expressz Böjte Csaba ferences testvér védnökségével. A vonatokon, amelyek többek között eljutnak a Történelmi Magyarország ezeréves határára, több mint ezren indulnak útra.

1. ábra: a gyulafehérvári vár alaprajza a magasból

Forrás: www.petofiprogram.hu

Az utazási iroda a Kárpát-medence területére szervezett programjai során nagy hangsúlyt fektet a várak, erődtemplomok megismertetésére. A Kárpáteurópa szinte

[1] tulajdonos, Kárpáteurópa Utazási Iroda

[2] tulajdonos, Kárpáteurópa Utazási Iroda

valamennyi ajánlatában találhatunk vár- vagy kastélylátogatást. Az eddig legnépszerűbbnek bizonyult, a Csíksomlyó Expresszel és a Székely Gyorssal megtehető csíksomlyói zarándoklat szervezett programja tartalmazza a gyimesbükki Rákóczi vár romjainak megtekintését. A Nagy Magyarországi Nagy Körút egy szintén népszerű autóbuszos történelmi körutazás, melynek keretén belül megtekinthető Krasznahorka és Munkács vára, Koltón a felújítás alatt álló Teleki kastély kertje, Brassóban a középkori városfalak, kaputornyok és bástyák, a gyulafehérvári vár *(1. ábra)* és Vajdahunyad vára, valamint Pétervárádon a XVIII. századi hazai várépítészet egyik legnagyobb és legépebben megmaradt erődítményrendszere.

A „Barangolás Erdélyben" megnevezésű utazási csomag Erdély és Székelyföld látnivalóival ismerteti meg a résztvevőket. Az egy hetes program során a várak és kastélyok közül a gyergyószárhegyi Lázár grófok reneszánsz kastélyát kívülről lehet megtekinteni, aminek a turisztikai vonzerejét egyértelműen megnöveli az a tény is, hogy Bethlen Gábor fejedelem gyermekéveit itt töltötte. A számos kulturális örökséget felvonultató programnak a segesvári vár is felejthetetlen részét képezi, amit Erdély egyik leglátványosabb és legjobb állapotban fennmaradt középkori építményeként tartanak számon.

A „Székelyek, szászok földje" című tematikus utazás során a résztvevők már az első nap eljuthatnak „Magos Déva várához", valamint Bethlen Gábor fejedelem szülőhelyéhére, a marosillyei kastélyhoz. Szászhermány ősi erődtemploma, a gyulafehárvári vár *(1. ábra)* és a Hunyadiak legendás gótikus-reneszánsz várkastélya, a legendás Vajdahunyad vár látogatása szintén szerepelnek a programban.

Az „Autóbusszal a felhők felett" megnevezésű utazási ajánlat a nagyenyedi, kisselyki, nagybaromlaki, magyarvalkói erődtemplom és a muzsnai vártemplom látogatását is tartalmazza, emellett a Thoroczkay grófok fellegvárának romjait is meg lehet tekinteni Torockószentgyörgyön.

Az utazási iroda ajánlatában szereplő erdélyi utak a várakon, erődtempomokon és kastélyokon kívül olyan kultúrtörténeti kuriózumokat is kínálnak, mint Wass Albert regényei színhelyeinek a megismerése.

A „Kárpátalja - Vereckei-hágó" utazás számos történelmi érdekesség mellett a nagyszőlősi Perényi kastély, a munkácsi vár és a beregvári Schönbunn-kastélypark megtekintését is magába foglalja.

A délvidéki várak közül a már említett pétervárádi erődítményrendszer, az egykoron Európa legnagyobb vízi erősségének számító szendrői vár, a galambóci vár romjai és a nándorfehérvári vár is szerepelnek az utazási iroda ajánlataiban.

A „Felvidéki portya" több történelmi csatahelyen kívül természetesen olyan vár- és kastélyturisztikai célpontokat is érint, mint Balassi Bálint szülőhelye, a zólyomi várkastély, vagy a Hontszentantalon található Koháry kastély és a kistapolcsányi Rákóczi kastély.

A bajmóci várkastély és a trencséni Csák Máté vár kihagyhatatlan részei az utazásnak, de a beckói és a dévényi várrom is fontos színhelye nemzetünk történelmének *(2. ábra)* csakúgy, mint a pozsonyi vár.

A számos utazási ajánlat közül kifejezetten a várturizmushoz kapcsolódik a „Történelmi magyar városok és várak" utazási csomag, ami az anyaországban található füzéri várat olyan fontos erődítményekkel kapcsolja össze, mint az irodalomból is széles körben ismert, pár éve leégett krasznahorkai vár, a késmárki és az ólublói vár, valamint

a nedeci határvár. Az utazási iroda május végétől, június elejétől az év végéig pedig már csaknem minden héten indít buszokat Erdélybe, Felvidékre, Kárpátaljára, a Vajdaságba, Horvátországba, Szlovéniába, Olaszországba, Csehországba, Lengyelországba, a Baltikumba, Ausztriába, Németországba és Franciaországba – a „Körutazások magyar szemmel" szlogennel.

2. ábra: A dévényi vár romjai
Forrás: origo.hu

A Kárpáteurópa 2021. évi programjainak gerincét a 2020-as ajánlatok adják. Az indulási időpontok értelemszerűen módosultak és a forint jelentős gyengülése miatt az árak is változtak, de ennek ellensúlyozására növelték a környező országokba induló rövidebb, ezáltal olcsóbb programjaik számát. Jelentősen bővítették csehországi, felvidéki/szlovákiai és lengyelországi útjaik kínálatát a megszokott tartalommal, azaz a dicső magyar múlt, a nemzet történelmi emlékeinek előtérbe helyezésével.

Azokra a hűséges utasainkra is gondoltak, akik idén nyáron-ősszel inkább Magyarországon maradnának. Nekik egy-két napos belföldi árualapot készítettek, amelyek akár egyéni, vagy csoportos szállásfoglalási lehetőség mellett hétvégi kulturális kirándulásokat jelentenek.

Az iroda munkatársai személyes kapcsolatokat építettek ki az évek során a határon túli magyar busztársaságokkal, idegenvezetőkkel, szállásadókkal, akik még különlegesebbé teszik az utazásokat helyismeretükkel.

A Határtalanul! pályázati kiírás kapcsán az utazási iroda az első lépéstől segíti az iskolákat a sikeres pályázat benyújtása érdekében. A felhívás keretében az általános iskola 7. évfolyamos tanulói, valamint a gimnáziumok-szakközépiskolák diákjai juthatnak el Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja, Szlovénia, valamint Horvátország magyarlakta területeire. A 2019/20-as tanévre valamennyi az irodával pályázó általános, illetve középiskola nyertesként került ki a Határtalanul! pályázatot benyújtó iskolák közül, akik a Kárpáteurópát választották utazásukhoz. Az utazási iroda segítséget nyújt

a pályázóknak az utazás lebonyolításában, megszervezésében, az útvonalak elkészítésében és a pályázati anyag turisztikai részének megírásában is, minden külön díjazás nélkül. A Kárpáteurópa évente több száz diáknak tette lehetővé, hogy megismerje magyar testvéreit és Magyarország történelmét a Történelmi Magyarország területén.

A nyomtatott utazási ajánlatokkal szemben a jövőben nagyobb hangsúlyt fektetnek az internetes ajánlatokra és foglalásokra. Buszaikon és különvonataikon rendszeres lesz a járművek fertőtlenítése és kötelező a maszk használata. Idegenvezetőiket az utak indulása előtt rendszeresen teszteltetni fogják. Amennyiben a jogszabályok nem írják elő, nem kérnek PCR-tesztet vagy védettségi igazolványt/oltási igazolást. Hivatalos információk alapján döntik el, mely utakat és célországokat tekintik biztonságosnak, mely országokba lehet a magyar állampolgároknak karantén nélkül, szabadon belépni és hazautazni.

A Kárpáteurópa Utazási Iroda minden vezetője és munkatársa bízik abban, hogy körútjaik május közepétől zavartalanul indulhatnak. Természetesen folyamatosan figyelik a hazai és nemzetközi híreket, konzultálnak partnereikkel a megfelelő döntések meghozatala érdekében.

Illés Gábor[1]

Fenntartható fejlődés Disneyland nélkül: A füleki vár mint turisztikai desztinációs pont múltja, jelene és jövője

Bevezetés

A Füleki Vármúzeum alapításának ötlete 1941-ben merült fel először, de mai formáját 2007-ben nyerte el, mikor Fülek Város egy intézmény alá csatolta a helyi Közterület-fenntartó Vállalat által kezelt várat és a művelődési központ részlegeként működő múzeumot. Ez a döntés nagyon nagy előrelépést jelentett a vár életében mind tudományos, mind marketing szempontból egyaránt.

Esettanulmányomban szeretném bemutatni azt a felfelé ívelő fejlődést, amelyet a koronavírus által okozott válság tört meg. Az intézmény által generált növekvő bevételeknek köszönhetően folyamatos fejlesztés alatt áll a vár mind szakmai, mind turisztikai szempontból, melyhez fenntartóként a város további nagyobb léptékű nemzetközi pályázatokkal járul hozzá. A Vármúzeum megalapításától kezdve igyekezett attraktívvá tenni kínálatát, de mindemellett sosem volt vitatható, hogy a szakmai hitelesség az elsődleges cél.

Az intézmény egyik alapelve, hogy a mindenféle szempontból növekvő tendenciát arányosan követve – de minden esetben nagy óvatossággal – történjenek a beruházások és perszonális fejlesztések, mivel ezzel képes a Füleki Vármúzeum biztosítani a hosszútávú működés és gazdaságosság alapfeltételeit.

A további fejlődés elkerülhetetlen alappillére az együttműködésre épülő régiófejlesztés elősegítése és szakmai támogatása.

A füleki vár sorsának alakulása lerombolását követően

Fülek legjelentősebb erődítménye 1682-ben került lerombolásra, miután az egyesült oszmán, kuruc és erdélyi csapatok által indított – több mint két hétig tartó – ostromot követően a várvédők feladták az ellenállást (Komjáti 2019:310–332).

Azon kívül, hogy a helyi lakosság építőanyag-forrásként tekintett a várromra, az építmény nem töltött be semmilyen szerepet egészen az 1830-as évekig, amikor magtárként kezdték használni a legépebben maradt épületrészét, a Bebek-tornyot, melyre emiatt tető került. Ezzel párhuzamosan a vár műemléki szempontból fokozatosan az érdeklődés központjába került. 1872-től felvetődött az egykori erőd tudományos kutatásának gondolata, majd megszülettek az első felmérési rajzok és alaprajzok (*1. ábra*). 1889-ben a várat a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium „történelmi beccsel bíró emlékké" nyilvánította, és négy évvel később megkezdődött az építmény első műemléki felújítása, mely 10 évig tartott. A felújítók az előkerült leleteket

[1] A füleki vármúzeum munkatársa

az ötszintesre alakított Bebek-torony legfelső emeletére gyűjtötték, és itt tervezték megoldani a raktározásukat is. 1925-ben az utolsó füleki várkapitány, II. Koháry István által építtetett római katolikus templom felszentelésének 200. évfordulója alkalmából a Bebek-torony új tetőt kapott (Šimkovic – Agócs 2019:15–18).

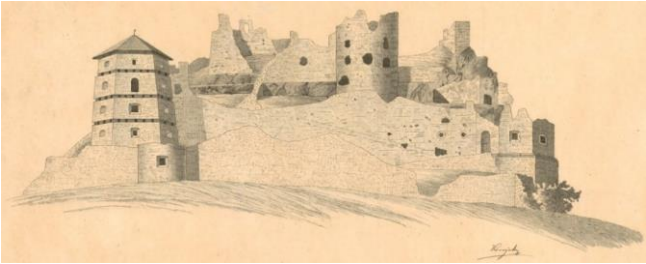

1. ábra: A vár első műemléki felmérése 1890-ből

Forrás: Könyöki József; Forrás: Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatal

Egy vármúzeum alapításának ötlete már 1941-ben is felmerült. E célból a König Kelemen vezette Várbizottság elkezdett pénzadományt gyűjteni, illetve kérvényt küldött a Magyar Nemzeti Múzeumba, hogy folytassák le a füleki vár első szisztematikus feltárását. Ezzel egy időben a Füleki Iparművek melletti légoltalmi óvóhely építése során egy női csontváz került elő. Az építkezésre szállított homok a Perse kataszterében lévő homokbányából származott, itt egy avar–szláv temetkezési helyet találtak. A vár régészeti kutatása 1944-ben valósult meg Kalmár János vezetésével, amely során nagyon értékes régészeti anyag került napvilágra. A tervek szerint a fent említett leletek adták volna a vármúzeum gyűjteményének alapját, de a helyi háborús események következtében nem sikerült megalapítani az intézményt. A vár ásatási anyaga, melyet feldolgozás céljából Budapestre szállítottak, a második világháborút követően került vissza Csehszlovákiába, viszont eredeti származásától eltérően a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeumba, mivel Füleken eddigre nem sikerült múzeumot létrehozni (Jacsmenyík – Agócs 2005:33–34, Šimkovic – Agócs 2019:18–19, Agócs 2014:12).

2. ábra: A füleki vár az első bécsi döntést követő 1938. november 9-i bevonulás napján, majd 1945. október 28-án, az első Csehszlovákia megalakulásának 27. évfordulóján

Forrás: A Füleki Vármúzeum digitális archívuma (az eredeti képeslapok – az első kettő – Spodniak Ján, a fényképek pedig – az utolsó kettő – Dr. Máj Jozef magángyűjteményében találhatók)

Ekkorra a vár a lokális identitásban már nagyon fontos szerepet töltött be és a szimbolikus térfoglalás eszközévé is vált (*2. ábra*). A szocialista időszakban is folytatódott a műemléki felújítása és helyreállítása Krúdy Gábor vezetésével (*3. ábra*), de sajnos azt el kell mondani, hogy sok esetben a szakmai ismeretek hiányában elvégzett renoválási munkáknak a mai napig érezhetők a negatív következményei. Az 1990-es évek elején a vár megnyitotta kapuit a látogatók előtt (*7. ábra*), de ekkor már nem zajlott az 1963-ban műemlékké nyilvánított épület (Ingatlan Nemzeti Kulturális Emlékek Regisztere) felújítása, melynek folytatására a rendszerváltást követően 2003-ban került sor (Šimkovic – Agócs 2019:19).

3. ábra: Krúdy Gábor (középen) a felújítást végző munkásokkal 1972-ben a felső várban

Forrás: A Füleki Vármúzeum digitális archívuma

A Füleki Vármúzeum megalakulása

Az 1940-es években történő sikertelen próbálkozást követően a múzeumalapítás 1951-ig váratott magára, amikor Fülek járási központ lett, így Járási Múzeum néven lett jött létre az intézmény, és 1952-től a ferences kolostor termeiben kezdte el működését. 1960-ban a Füleki járás megszűnésével az 1956-ban Járási Honismereti Múzeummá átkeresztelt intézmény ismét új megnevezést kapott – Városi Múzeum. Az 1951-ben alapított Losonci Járási Múzeum épülethiány miatt 1967-ben át lett költöztetve a füleki Vigadó épületébe, majd 1971-ben átnevezték Füleki Nógrádi Múzeummá. Ettől az évtől a Városi Múzeum is az említett intézmény részlegeként működött (Jacsmenyík – Agócs 2005:35, 37, 39–40).

1984-ben a Nógrádi Múzeum a nem megfelelő gyűjteményi raktárak és kiállítási termek miatt újra Losoncra költözött, és 1988-ban a Városi Múzeum kolostorban található állandó kiállítása a rossz technikai állapot következtében lebontásra került. A gyűjteményi tárgyak a patakalji kastélyba – a Nógrádi Múzeum külső raktárába – lettek áthelyezve a ferences kolostor felújításának idejére, de 1989-ben a római katolikus egyház visszakapta a füleki épületet, így a múzeum gyűjteményi tárgyai nem kerültek vissza a városba (Jacsmenyík – Agócs 2005: 39–40).

4. ábra: A füleki vár és a Városi Múzeum az egykori Vigadó épületében az 1990-es években

Forrás: A Füleki Vármúzeum digitális archívuma (az eredeti képeslapok Spodniak Ján magángyűjteményében találhatók)

1994-ben Fülek Város kérésére – a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériumának döntése értelmében – a losonci Nógrádi Múzeum visszaadta a füleki Városi Múzeum gyűjteményének nagy részét. A közgyűjteményt kezelő intézmény ekkor lett a Városi Művelődési Központ részlegeként újraalapítva (Jacsmenyík – Agócs 2005:40). 2007-ben Fülek Város vezetése egy nagyon fontos lépést tett: a városi képviselőtestület 2007. április 26-i határozatának értelmében megalapította a Füleki Vármúzeumot, mely alá betagozódott a Városi Múzeum, illetve gondnokságába került a vár is, melyet addig a helyi Közterület-fenntartó Vállalat kezelt (A Füleki Vármúzeum 2007. december 28-i alapító okirata).

A Füleki Vármúzeum működése

Az új intézmény megalakulása nagyon sok szakmai lépést és minőségbeli javulást eredményezett. Mivel a Vármúzeum első igazgatójának, Agócs Attilának elsődleges célja volt, hogy a 2006-ra kiállítótérré alakított Bebek-torony alsó három szintjén megnyissa az intézmény állandó kiállítását, sürgősen azon kellett dolgozni, hogy valamilyen módon a múzeumba kerüljenek a tárlat alapját adó artefaktumok. Sajnos a Városi Múzeum gyűjteményi tárgyai csak részben feleltek meg a kiállítási koncepció kritériumának.

A Vármúzeum vezetése megkereste a Szlovák Nemzeti Múzeum Régészeti Múzeumát a Kalmár-féle régészeti kutatás leletanyaga, valamint a Losonci Nógrádi Múzeum és Galériát az 1994-es gyűjteményi átadáskor Losoncon maradt, de eredetileg a füleki Városi Múzeum gyűjteményébe tartozó tárgyak érdekében. Mindkét esetben sikeres volt a párbeszéd, de a pozsonyi múzeumból a régészeti anyag csak hosszú távú kölcsönzés keretén belül került a kiállításba, a losonci múzeumból pedig csak a gyűjteményi tárgyak egy része került vissza a Füleki Vármúzeum gyűjteményébe, míg egy másik részét szintén csak hosszú távú kölcsönzési szerződés alapján sikerült Fülekre szállítani. *A füleki vár évszázadai* című 2008-ban megnyílt állandó kiállításba (*6. ábra*) bekerültek leletek a 2004 és 2007 között zajló felújítási munkálatok régészeti anyagaiból is. A szlovákiai és magyarországi múzeumok és levéltárak gyűjteményeiben, aukciósházak és hirdetőportálok kínálatában, a helyi lakosság körében és magángyűjteményekben folytatott gyűjtő- és kutatómunka során az új intézmény

igyekezett bővíteni a gyűjteményét, illetve a lokális vonatkozású történeti, régészeti, néprajzi, művészettörténeti és természettudományi ismereteit.

Nagy hangsúly került a régészeti ásatások folytatására is a vár és a város területén. A régészeti magánvállalkozásokkal folytatott sikertelen együttműködést követően a Füleki Vármúzeum partnerséget kezdeményezett a Szlovák Régészeti Intézet zólyomi fiókintézményével, és egészen addig, amíg nem sikerült engedélyt szerezni önálló ásatások folytatására, az ő vezetésük alatt zajlottak a régészeti feltárások. A középkori és újkori rétegek kutatásán felül a várdombon és környékén sikerült beazonosítani egy – Fülek területén – eddig ismeretlen rézkori réteget is. Az újabb és újabb érdekes leleteknek (*5. ábra*) köszönhetően a régészek látószögébe került az intézmény. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Tanszéke is rendszeresen csatlakozott az ásatásokhoz.

5. ábra: A füleki váralja régészeti leletei az elmúlt pár évből – rézkori edény, valamint siíta imapecsét ún. turbah, kínai porcelán és angol textil plomba a 16. századból

Fotó: Dr. Titton Viktória, Mesiarik Marian (digitális utómunka: Dr. Titton Viktória, Illés Gábor)

Fokozatosan fejlődött az intézmény az állandó kiállítások terén is. A vár Bebek-tornyában 2011-ben nyílt egy újabb állandó kiállítás, mely a környék paleontológiai leleteit mutatja be (*7. ábra*), a 2014-ben a Városi Honismereti Múzeumban megnyitott tárlat pedig a város történetét és a környék néprajzi értékeit ismerteti a vár 1682-es lerombolásától az 1960-as évekig (*8. ábra*). 2017-ben *A füleki vár évszázadai* című kiállítás az új ásatások régészeti leleteivel, multimediális eszközökkel és információs tartalmakkal bővült, valamint minden tárgy vitrin alá helyezésével meg lett oldva, hogy a kiállítás idegenvezető nélkül is megtekinthető legyen, aminek köszönhetően rugalmasabb lett a múzeumlátogatás. 2018-tól a várhegy oldalába vájt légoltalmi járatokban az 1938 és 1945 között lezajlott füleki eseményekkel ismerkedhetnek a látogatók (*9. ábra*). A Füleki Vármúzeum az előző helyi múzeumokhoz képest az időszaki kiállítások terén is nagyot alkotott, és országos, valamint nemzetközi szintűre emelte a műtárgykölcsönzési tevékenységét.

6-7. ábra: *A füleki vár évszázadai*, valamint *A megkövült élet emlékei Fülek környékén* című állandó kiállítások a vár Bebek-tornyában

Fotó: Mesiarik Marian

8-9. ábra: A Városi Honismereti Múzeum *A füleki pálmától a világhírű kakasig* című állandó kiállítása, valamint a várhegy oldalába vájt második világháborús légóvó járatok egyikében berendezett *Fülek 1938–1945* című tárlat

Fotó: Mesiarik Marian

A Füleki Vármúzeum 2007-ben egy marketing szempontból ingerszegény lokális és regionális környezetbe született, amely nagyon sok kitűnési lehetőséget hordozott magában. Hatással volt a térség – a propagáció terén lezajlott – szemléletváltására, mely a mai napig igényli az innovatív hozzáállást az intézmény részéről.

A helyi lakosság körében, amely addig túlnyomórészt fekete-fehér fénymásolt plakátokkal találkozott a városban, nagy feltűnést keltettek a múzeum színes, nagyobb méretű, esztétikus, de legtöbbször háttértartalmat és szimbolikát rejtő meghívói, plakátjai, bannerjei, valamint billboardjai. A rendszeres sajtóközleményeinek köszönhetően az intézmény a médiák közkedvelt szereplőjévé vált, ami hozzájárult, hogy Szlovákiában és Magyarországon is bekerüljön a köztudatba. Ezt a folyamatot erősítette a honlap létrehozása, az e-mailes direkt marketing, megjelenés a web 2.0 térben és a szisztematikus logóhasználat. A Füleki Vármúzeum minden intézményében – a hivatalos belső adminisztrációt leszámítva – alapvető feltétel a szlovák–magyar kétnyelvűség, mely nagyon sok munkát igényel, de mint az államhatár közelében fekvő turisztikai desztináció, illetve egy magyarok és szlovákok által lakott város

intézményének az egyik megkerülhetetlen működési eleme kell, hogy legyen. 2012-től a Füleki Vármúzeum, a vár és a Városi Honismereti Múzeum működtetése mellett, gondnokságába kapta a Városi Könyvtárat és a Nógrádi Turisztikai Információs Központot is.

A látogatószám észszerű növekedését eredményezte és a turisztikai célpont presztízsértékét növelte, hogy az új intézmény által működtetett vár nyitvatartási ideje kiterjedt az ünnepnapokra és hétfőkre is, ami korábban nem volt jellemző. A látogatottsági statisztika bevezetése nagyon fontos lépés volt az intézmény látogatói célcsoportjának monitorozásában, esetleg újabbak megszólításában. A rendszeresen kiértékelt adatok az új fejlesztések tervezéséhez szolgálnak alapul.

A füleki vár látogatottsága a Füleki Vármúzeum megalakulásától kezdve növekvő tendenciát mutat, leszámítva a 2020-as évet, amikor a koronavírus-világjárvány visszaszorítása érdekében bevezetett korlátozások miatt az előző évhez képest 62 %-os visszaesés mutatható ki. 2008-tól 2019-ig megkétszereződött a látogatószám, valamint 176 %-ra nőtt a fizető látogatók száma. Viszont ha a 2007-ből származó adatokkal vettjük össze a fejlődést – amikor a várat még a helyi Közterület-fenntartó Vállalat működtette –, akkor a fizető látogatók száma 2019-re 231 %-ra nőtt (*1. táblázat, 10. ábra*).

Működtető	**Év**	**Összesen**	**Fizető**	**Nem fizető**
Közterület-fenntartó Vállalat	2004		10400	
	2005		10700	
	2006		8900	
	2007		10900	
Füleki Vármúzeum	2008	16242	14342	1900
	2009	20227	13828	6399
	2010	16747	14123	2624
	2011	18915	14156	4759
	2012	17699	14422	3277
	2013	17805	12871	4934
	2014	20714	16468	4246
	2015	20851	17558	3293
	2016	25004	20566	4438
	2017	28647	22933	5714
	2018	34741	24471	10270
	2019	32208	25198	7010
	2020	12329	10689	1640

1. táblázat: A Füleki Vármúzeum látogatottsági statisztikája 2004 és 2020 között

Forrás: A Füleki Vármúzeum látogatottsági statisztikája

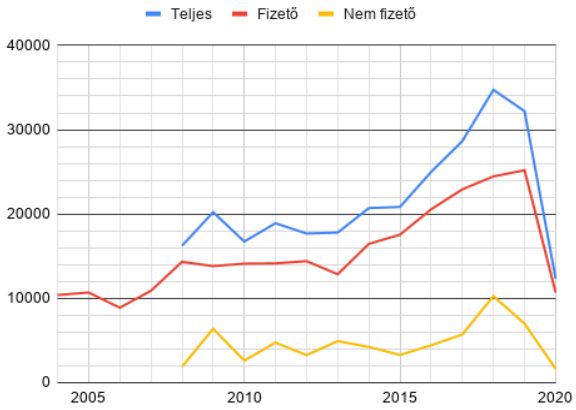

10. ábra: A Füleki Vármúzeum látogatottságának alakulása 2004-től 2020-ig
Forrás: A Füleki Vármúzeum látogatottsági statisztikája

Hogy a nemzetközi trendeknek megfelelően kompatibilisek legyenek a várbelépők, a különböző igazolványokat igénylő kedvezmények korhoz lettek kötve, így átláthatóbbá váltak minden látogató számára. Bérletrendszer is bevezetésre került, mely már a vár kétszeri megtekintésétől kezdve kifizetődő. A helyi iskolákkal kötött szerződés értelmében az oktatási intézmények tanulónként éves bérletet váltanak egy kulturális utalványért cserébe. A Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma minden évben pályázatot hirdet, mely alapján az iskolák diákjai 2012-ig hat, majd 2013-tól négy darab 1 € értékű kulturális utalványt kapnak. Ezt felhasználhatják múzeum, színház, mozi vagy egyéb előadás belépőjegyének megvásárlására. Ezzel a bérlettel az adott iskola diákjai korlátlanul látogathatják a várat, az intézmény összes kiállítását, rendezvényét, valamint egy évre szóló olvasójegyet kapnak a Füleki Városi Könyvtárba. Külön ára lett a várban történő kereskedelmi célú képrögzítésnek is, mely korábban ingyenes volt.

A hazai és külföldi látogatók arányában is több változás figyelhető meg. Míg 2008-ban a várban a hazai turisták a látogatók egy negyedét tették ki, ez az arány 2009-re 52 %-ra nőtt. Ez a növekedés valószínűleg a Vármúzeum első évi tevékenységének, illetve reklámjának köszönhető. Viszont ezzel szemben el kell mondani, hogy ebben a két évben a külföldi látogatók száma visszaesett 12 128-ról 9 646-ra, majd 2010-ben 7 188-ra, mely 20 és 41 %-os visszaesés a 2008-as évhez képest. Bizonyára az euró 2009-es bevezetésével kapcsolatos árdrágulási félelem tántorította el a főként magyarországiakból álló külföldi látogatókat, de arra nem nagyon találunk magyarázatot, hogy a növekvő látogatottság mellett miért mutatható ki viszonylagos stagnálás a 2010–2013-as időszakban ezen a téren. Bár valószínűleg ez is magyarázható az euró forinthoz viszonyított árfolyamának folyamatos javulásával, mely csak a 2014–2017-es időszakra állt stagnáló pályára (A HVG *Így változott a forint árfolyama 1999 és 2020 között* című cikkéhez készült diagram az MNB euró–forint középárfolyamai alapján). 2014-től újra folyamatos növekedés mutatható ki a külföldi látogatók esetében is (A Füleki Vármúzeum látogatottsági statisztikája).

A vár előző működtetőjének legnagyobb hibájaként talán a piacon alapuló működési modell teljes mellőzése róható fel, melynek eredményeként az önkormányzati juttatás mellé minimális és főként stagnáló hasznot produkált, ezért kisebb beruházásokat sem

volt képes kivitelezni. Sosem nyújtott be kérvényt támogatási rendszerekhez, és ebből kifolyólag külső források sem álltak rendelkezésére.

Egyértelműen pozitív eredményként könyvelhető el a Füleki Vármúzeum részére kiutalt fenntartói juttatások és az intézmény által termelt bevételek arányainak változása is. 2008-ban az intézmény teljes költségvetéséből a termelt bevételek 33 %-ot tettek ki, 2019 végére ez az arány 60 %-ra nőtt (A Füleki Vármúzeum látogatottsági statisztikája).

A múzeum szempontjából presztízsnövekedést eredményezett a különböző szakmai szervezetekben betöltött vezető szerep. Agócs Attila, a múzeum korábbi igazgatója 2010-ben megalapította az egykori végvárak működtetőit tömörítő Dél-szlovákiai Végvárklasztert, valamint 2011 és 2014 között a Szlovákiai Múzeumok Szövetségének nyolctagú elnökségében foglalt helyet. A Füleki Vármúzeum kétnyelvű intézményként közvetítői szerepet töltött be a Szlovákiai Múzeumok Szövetsége és a Pulszky Társaság között kialakult együttműködés során is. 2014-ben a füleki vár adott otthont a Szlovákiai Múzeumok Fesztiválja országos rendezvénynek.

Több évente megvalósuló rendezvény kötődik a Vármúzeum nevéhez. 2015-ig volt főszervezője a Palóc Húsvét a Füleki Várban című rendezvénynek, 2008-ban csatlakozott a Múzeumok és Galériák Éjszakája (*11. ábra*) országos rendezvénysorozathoz, 2016-tól szervezi a Füleki Várjátékokat (*12. ábra*), valamint a nemzetközi gyermeknap alkalmából fogadja a helyi oktatási intézmények tanulóit és óvodásait. A kezdetektől fogva helyi társszervezője a határon átnyúló Olympus Medvesi Fotós Maratonnak. Általában 1000–1500 fő látogatja nagyrendezvényeit, de a várudvar továbbiaknak is otthont ad.

11–12. ábra: A Múzeumok és Galériák Éjszakája, valamint a Füleki Várjátékok

Fotó: Mesiarik Marian, Tóth Gergely

A vár és szűk környékének beruházásai

Fülek Város részéről nem a Vármúzeum megalapítása volt az első lépés, mellyel szerette volna fellendíteni a helyi turizmust, hanem az, hogy a vár szűk környékén megpróbált egy egységes arculatú ízléses városképet kialakítani. 2001-re készült el a Várfelső utcában a Magyar Közösségi Ház, melyet magyarországi támogatásból vásárolt meg a református egyház a Csemadok Füleki Alapszervezete részére. Ez az épület

alapozta meg a vár alatti utca későbbi kinézetét, és a várudvarral találkozó oldalán lett kialakítva egy új várkassza is. 2006-ban a Város pályázati úton szerzett támogatásból macskakővel rakta ki az addig kátyús, aszfalttal borított utcát, és ezzel egy időben a vezetékek a föld alá lettek helyezve. 2008-ra készült el a Nógrádi Turisztikai Információs Központ épülete, melyben a Füleki Vármúzeum irodái is találhatók, majd 2011-ben a hozzátartozó udvar is. *(13. ábra)*

13. ábra: A Várfelső utca 2005-ben, illetve 2011-ben
Forrás: Fülek Város fotóarchívuma

Mindig érdemes mérlegelni egy műemléken végrehajtott építészeti módosítás megvalósítását, még akkor is, ha forrásokkal alátámasztható a korrigálás szükségessége, viszont ha az építészeti beavatkozás biztonságilag szükséges, akkor ki kell használni a változtatás lehetőségét. Ez történt a Bebek-torony kerengőjének esetében is, mely az 1980-as évek végén készült és 2009-re veszélyes állapotba került. Fülek Város – a Vármúzeum igazgatójának korabeli dokumentumokkal alátámasztott javaslatára – helyes döntést hozott, amikor a negyedik szinten lebontott kerengő helyett az ötödik szinten, közvetlenül a tető alatt épített újat, ahogyan a 17. századi ábrázolásokon is szerepel (*14. ábra*).

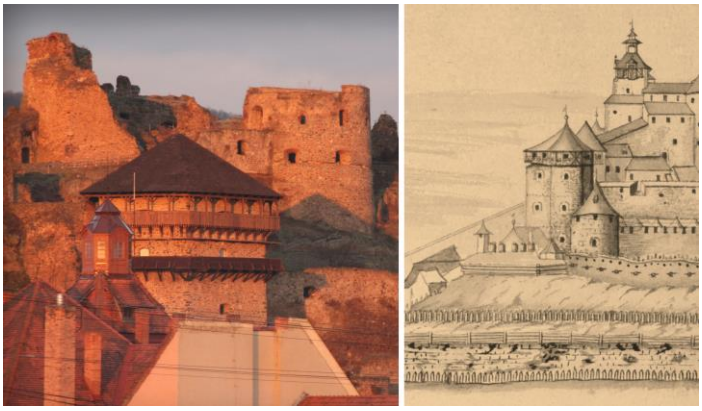

14. ábra: Fotó a Bebek-torony kerengőjének cseréjéről – 2009. március 13.; a Bebek-torony egy 1680-as metszeten, a tetőhöz csatlakozó kerengővel
Fotó: Schnelczer Zoltán; Forrás: Kopčan – Krajčovičová 1983

Az utolsó időszak legnagyobb felújítása az elmúlt két évben zajlott, melynek keretén belül a vár tövében megépült egy új macskaköves járdákkal szegélyezett parkoló és nyilvános illemhely, felújításra került az egykori városfal utolsó épen maradt tornya, mely ettől az évtől információs pontként fog működni. Új zsindelyt kapott a Bebek-torony, valamint a 17. századi ábrázolások alapján tető került az alsó vár egyik körbástyájára, melyben információs panelek találhatók a környék várairól és várkastélyairól, illetve fajátékok lettek benne elhelyezve a gyermekek számára (*15-16. ábra*). A várudvarban található 17. századi pince fölé emelt borház kiállítótérré lett alakítva, melyben a Füleken is bizonyíthatóan működő történelmi mesterségeket bemutató tárlat tekinthető meg (*17. ábra*).

15-16. ábra: A váralja a felújítás előtt és azt követően
Fotó: Dr. Titton Viktória, Illés Gábor

A középső vár első két kazamatája meg lett erősítve, és az egyik látogathatóvá vált a turisták számára. Ezen kívül az addig egyenetlen terep a kiegyenlítést követően be lett füvesítve (*18. ábra*). A felújítás kapcsán a Füleki Vármúzeum pályázati támogatásból a középső vár vízelvezetési rendszerét építette ki, mely elkerülhetetlen lépés volt az egykori erődítmény állagmegóvása szempontjából.

17–18. ábra: A felújított borház és a középső vár
Fotó: Illés Gábor

Mivel a füleki vár a Város tulajdonát képezi – a Füleki Vármúzeum alá rendelt épületeknek az intézmény csak kezelője –, a pályázati kritériumok értelmében a nagyberuházások megvalósítására az önkormányzatnak van lehetősége. A múzeum részére az állam által nyújtott kisebb pályázati rendszerek állnak rendelkezésre, és ezek

támogatásaiból, valamint a vár által termelt haszonból tudja finanszírozni a kisebb beruházásait, melyek gyakran összekapcsolódnak a feljebb említett nagyobb invesztíciókkal. A fenntartóval folytatott – a véleményütköztetést nem mellőző – rendszeres egyeztetéseknek köszönhetően lehetséges összehangolt és értelmes beruházásokat megvalósítani.

A váron végrehajtott renoválási munkák tervezésekor minden esetben fontos tényező az állagmegóvás. Emiatt sok esetben az 1970-es, 80-as években lezajlott építkezési beavatkozások felülbírálására és korrigálására kell külön pénzforrást és időt fordítani.

Következtetések

Minek köszönhető a Füleki Vármúzeum sikeresnek mondható működése, még annak ellenére is, hogy követett el hibákat és kénytelen volt belemenni szakmai szempontból előnytelen kompromisszumokba? Mivel egy teljesen új intézményről volt szó, a perszonális fejlesztések során, valamint a megörökölt alkalmazottak nyugdíjba vonulását követően, az új alkalmazottak egy állandó innovációs magatartást igénylő környezetbe érkeztek, és maguk is generálták az intézmény újító hozzáállásának kondícióban tartását. Fontos megemlíteni, hogy a fejlesztéseket legtöbb esetben szakmai igény szülte, és mindig igyekezett a múzeum és fenntartója egymásra épülő beruházásokat megvalósítani. A hosszú távú működés bebiztosításának alapfeltétele a racionalitás, általában ez az elv érvényesül a Vármúzeum esetében is. Az intézmény fontosnak tartja a fejlesztéseket, de azt vallja, hogy az attraktivitás nem mehet a szakmaiság és a minőség rovására.

Annak érdekében, hogy a jövőben is megmaradjon a múzeum innovatív jellege, a vezetésnek folyamatosan olyan légkört kell kialakítania, amelyben garantált a mindenkori alkalmazottak lelkesedése, de ez a koronavírus-világjárvány sújtotta időszakban nagy kihívást jelent.

Irodalom

Agócs, A. (2014): *A füleki vár évszázadai. A Füleki Vármúzeum állandó kiállításának kiállításvezetője.* Füleki Vármúzeum, Fülek.

Jacsmenyík, J. – Agócs, A. (2005): Dejiny fiľakovského múzejníctva s dôrazom na počiatky inštitucionalizovania. In: Agócs, A. (szerk.): *História a súčasnosť múzejníctva v Novohrade. Zborník vydaný k 50. výročiu založenia Novohradského múzea.* Novohradské múzeum a galéria, Lučenec, pp. 33–42.

Kalmár, J. (1959): *A füleki (Filakovo) vár XV–XVII. századi emlékei.* Régészeti füzetek ser: II. 4. szám. Magyar Nemzeti Múzeum – Történeti Múzeum, Budapest.

Komjáti, Z. I. (2019): *Állandó tűztől övezve. A füleki végvár hadtörténete Koháry II. István főkapitányságának idején (1667–1682).* Discussiones Filekienses IV. Füleki Vármúzeum, Fülek.

Kopčan, V. – Krajčovičová, K. (1983): *Slovensko v tieni* polmesiaca. Osveta, Martin.

Šimkovic, M. – Agócs, A. (2019): *Fülek vára. Várkalauz.* Füleki Vármúzeum, Fülek.

Online források

A Füleki Vármúzeum látogatottsági statisztikája
https://docs.google.com/spreadsheets/d/1ju0K0uiQClj12xkYd25Gy5BBlvPISSiVTYFR6o8BHsw/edit?usp=sharing

A HVG *Így változott a forint árfolyama 1999 és 2020 között* című cikkéhez készült diagram az MNB euró–forint középárfolyamai alapján
https://infogram.com/forintarfolyam-1999-2020-kozott-1hdw2j7p1dyp2l0

Ingatlan Nemzeti Kulturális Emlékek Regisztere – Fülek Ingatlan Nemzeti Kulturális Műemlékei
http://www.pamiatky.sk/po/po?page=1&Kraj=6&Okres=48&Obec=1435&KatastralneUzemie=1882&Ulica=&OrientacneCislo=&UnifikovanyNazovPO=&CUZText=&SearchButton=H%C4%BEada%C5%A5

Egyéb források

A Füleki Vármúzeum 2007. december 28-án aláírt alapító okirata

Fülek Város 1/2011-es 2011. december 14-én aláírt szerződése a városi tulajdon kezelésének átruházásáról

Madarászné Kalmár Mária[1]

Esterházy-kastély, Kismarton

Esterházyak

Az Esterházy hercegek és hercegnék évszázadokon át alakították Európa történelmét. Politikusként, diplomataként és hadvezérként szereztek dicsőséget, gyűjtőszenvedélyüknek köszönhetően pedig pompás kincseket és ritkaságokat hagytak az utókorra. Az Esterházyak várai és kastélyai ma Burgenland kiemelkedő kulturális emlékei közé tartoznak, amelyek nem mindennapi környezetben adnak otthont a nagyszámú különleges kiállítási tárgynak. Az Esterházy Magánalapítvány ezen kivételes értékű kulturális javak gondozását, megőrzését, kutatását, és a szélesebb közönségnek való bemutatást tűzte ki célul. Az Esterházyak világában mindenki kedvére válogathat a színvonalas kiállítások, koncertek, múzeumi vezetések és különleges rendezvények közül. A Soprontól fél órányira fekvő kastélyok, várak és természeti kincsek az Esterházyak által létrehozott egyedülálló kulturális világba nyújtanak betekintést. A látogatók építészeti ritkaságokat, történelmi emlékeket és természeti értékeket fedezhetnek fel a csodálatos pannon vidéken. Fraknó Vára, a kismartoni Esterházy-kastély, a reneszánsz lakompaki kastély vagy a Szentmargitbányai Kőfejtő kivétel nélkül nagyszerű úticél.

Az Esterházy-kastély rövid története

Burgenland tartományi székhelye, Eisenstadt (Kismarton) központjában található az egykor az Esterházyak székhelyéül szolgáló Esterházy-kastély, Ausztria egyik legszebb barokk kastélya, amely napjainkban múzeumnak, kutatási központnak, az Esterházy-család egyedülálló magángyűjteményének, valamint kulturális rendezvényeknek ad otthont. *(1. ábra)*

A kastély középkori magja a 14. század végéről származik, ekkor telepedett le a Kanizsai család Kismartonban. 1622-ben Esterházy Miklós gróf (1583-1645) II. Ferdinánd császártól megkapta a kismartoni és a fraknói uradalmat, de csak a fia, Pál (1635-1713) építtette át, illetve építtette ki a régi várat a 17. század 60-as és 70-es éveiben. Az egykori külső falakat beburkolták, a helyiségeket stukkóval és festményekkel látták el. Kismartonban Bécs és Itália jelentős iparosai szolgáltak, akik Bécsben a császárnak is dolgoztak. Pál a déli homlokzaton magyar hadvezérek mellszobrait helyeztette el, létrehozta a Nagytermet (Haydn Terem), a kastély bejáratánál Sámson és Milón szobrát, a belső udvaron egy Herkules kutat állíttatott fel, a főlépcsőházat a történelem legjelentősebb magyar hőseinek faszobraival díszíttette, a lakó-, és reprezentációs helyiségeket számos uralkodó arcképével, családi portrékkal, tájképekkel, csataképekkel, az antik istenek világából vett ábrázolásokkal és zsánerképekkel töltötte meg. A 18. században a kastély termeit újra és újra az adott idő ízlésének megfelelően alakították át, de a második jelentős építkezési fázisra csak a század végén, II. Miklós (1765-1833) idején került sor. Charles Moreau építész segítségével részben megvalósították a herceg magasröptű terveit: az északi oldal tornyait a klasszicizmus szellemében átépítették, a kertre néző termet hozzáépítették a Nagyteremhez és a kert felőli oldalon kettős oszlopsort hoztak létre.

[1] sales manager, Esterházy Kastély, Kismarton (Eisenstadt)

Az átépítés során II. Miklós a kastélykertet modern angolparkká alakíttatta át ritka növények betelepítésével. A kismartoni kastély így nyerte el a városképet mai napig meghatározó, végleges építészeti kialakítását. *(1.ábra)*

1. ábra: A kismartoni Esterházy kastély a város jelképe, Burgenland egyik leglátogatottabb nevezetessége
Forrás: Andreas Tischler felvétele

Pezsgő turisztikai élet

A kastélyt évről évre számos történelmet, zenét, művészettörténetet és gasztronómiát szerető látogató keresi fel. Színes kínálatunknak köszönhetően mindenki talál kedvérevaló programot, legyen az egy kiállítás, koncert vagy egy ínycsiklandó vacsora. 2018-ban a kastély 225.000 látogatót fogadott.

A kastély kiállításai

Az *Esterházy-kastély fénypontjai* című kiállítás egyedülálló művészeti kincseket és épületszerkezeti történetet tár a látogatók elé. A legkülöbözőbb művészek kimagasló képességeit, az Esterházy hercegek művészetpártolását és társadalmi reprezentálását, az arisztokrácia életterének változását dokumentálja.

A szenvedéllyel és hozzáértéssel gyűjtött porcelán vagy ezüst étkészlet az Esterházyak udvartartásának legendás étkezési és ünnepi kultúrájáról tanúskodik. A francia ingaóra és gyertyatartópárból álló együttes, amely az empire korból maradt fenn, szintén az aktuális irányzatok követését tükrözi.

Az egymást követő hercegi párok ízlésének és az egyes korszakok művészeti stílusának válozásait mutatják a kismartoni kastély falai, padlói és ajtói, egyben dokumentálják a falak és terek korábbi struktúráját. A kiállítás céljainak megfelelően néhány helyiségben széles körű

kutatómunkát folytattak, és többek között feltárták a falak eredeti kialakítását. Így a kimagasló iparművészeti remekek mellett a kastély több évszázados épületszerkezeti története is megtekintehető

A Hercegnői lakosztályok kiállításunk középpontjában három Esterházy hercegné áll: az első Mária, született Lichtenstein hercegnő, második Terézia, született Thurn und Taxis hercegnő, a harmadik Sarah született Georg Chil-Villiers, Jersey grófjának lánya. Az Esterházy-kastély évszázadokon keresztül reperezentációs eszközként, nagyszabászú főnemesi ünnepségek helyszínéül, illusztris vendégek szálláshelyéül szolgált. Ugyanakkor a kastély falai között zajlottak az Esterházy hercegnék mindennapjai is, akiknek a lakosztályát a nyugati szárny egykori erkélyes szobáitól kezdődő helységekben alakították ki.

Az *Esterházy Melinda* hercegnéről készült kiállítás egy rendkívüli asszony életét mutatja be a látogatóknak. A polgári származású Ottrubay Melinda, aki fényes kariert fut be a budapesti Operaházban, így a Prímabalerina Assoluta címet is megkapja, 1946-ban házaságot köt V. Esterházy Pál herceggel. Betekintést kaphatunk örömmel és bánattal teli életébe, kiemelkedő balettkarrierjébe és magánéletének pillanataiba. Mesébe illő történetet kísérhetünk végig, amelynek határozott személyiségű főszereplője az élet kihívásainak köszönhetően nőtt fel az előtte álló feladatokhoz. Látogatóink nemcsak operaházi környezetben ismerhetik meg Esterházy Melindát, hanem magánemberként, a legszemélyesebb oldaláról is.

A *Haydn explozív* kiállítás izgalmasan újszerű kontextusban mutatja be Joseph Haydnt, a kivételes tehetségű zeneszerzőt. *(2. ábra)*

2. ábra: A Haydn explozív kiállítás
Forrás: Die Litzlberger fotóstúdió felvétele

Értékes kéziratok, kottanyomatok, festmények, grafikák és történelmi hangszerek kapcsolódnak össze harmónikus egésszé neves kortársművészek munkáival. A kiállítás bemutatja Joseph Haydn életét és alkotói munkáját az Esterházy udvarban és a korabeli Európában. A vonósnégyes feltalálójaként maradandó hatást gyakorolt a zenetörténetre, és az

Esterházy-udvar szolgálatában eltöltött több mint 40 év alatt operákat, szimfóniákat, daljátékokat és miséket komponált.

A *Bormúzeum* az Esterházy-katély több mint 300 éves pincéjében található. *(3. ábra)*

3. ábra: Az Esterházy kastély Bormúzeuma
Forrás: Lennard Lindner felvétele

A több mint 700 eredeti és történeti kiállítási tárgy a régió borászati hagyományiról tanúskodik. A legkülönlegesebbek közé tartozik a Burgenlandban használt legrégebbi szőlőprés vagy az az 1873-ból származó boroshordó, amelybe I. Ferenc József császár és Erzsébet császárné portréját faragták a világkiállítás alkalmából.

Izgalmas zenei kínálat

A nagy zeneszerző több mint 40 éven keresztül állt az Esterházy család szolgálatában. Munkássága, személyisége a mai napig számtalan művészre gyakorol hatást és a kastély zenei programját is meghatározza.

A *classic.Esterházy* koncertsorozat 2014 óta kínál egész éven át, a kastély barokk termeiben, a Haydn Teremtől az Empír teremig fantasztikus koncerteket, kiváló nemzetközi művészek tolmácsolásában.

A *Herbstgold Fesztivál Kismartonban* 2017 óta kerül megrendezésre szeptember hónapban. Számos koncerten nemcsak a klasszikus zene, hanem a jazz és a balkáni roma zene is képviselteti magát. A programsorozatot egy különleges „PanO´Gusto" kulináris fesztivál kíséri, ahol a Pannon térségre jellemző ételeket és borokat kóstólhat meg a látogató.

Évek óta nagy sikert aratnak a *Nyári zenei matiné* koncertekek, melyek július és augusztus hónapban minden csütörtökön és péntekén kerülnek megrendezésre. Itt a célközönség a régióba érkező turista, aki a kastély kiállításai mellett egy 50 perces koncertet hallgathat meg a kastély Haydn Termében. Az akusztikájáról világhíres Haydn Terem számos más zenei koncertnek is otthont ad egész éven át. *(4. ábra)*

4. ábra: A világhírű Haydn Terem számos koncertsorozatnak biztosít helyszínt
Forrás: Andreas Hafenscher felvétele

Minden alkalommal nagy sikert arat a nyaranta megrendezésre kerülő „Lovely Days" könnyűzenei fesztivál, melynek a kastély parkja biztosít hangulatos kulisszát.

Egyéb szolgáltatások

A kastély csodálatos dísztermei egész évben bérelhetők, esküvőkre, szemináriumokra, konferenciákra, koncertekre vagy céges rendezvényekre. Természetesen ezekhez a rendezvényekhez minden személyi, technikai és eszközi feltétel rendelkezésre áll.

A gyermekprogramok egyik fontos pillére a születésnapi parti, ahol közel 2,5 óra áll a rendelkezésre, hogy kis vendégeink egy izgalmas program keretében ünnepeljék meg a nagy napot. Az interaktív programot egy fergeteges születésnapi parti követi, ahonnan a torta sem hiányozhat.

Minden évben megrendezésre kerül a kastély dísztermeiben a hagyományos adventi vásár a *Pannon Advent*, melyet különböző keretprogramok, koncertek és téli kastélytúra színesít.

Turisztikai csomagajánlataink személyre szabottan rendelhetik meg partnereink és látogatóink. Azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy szinte a teljesség igénye nélkül válogathatunk a kiállítások, zenei program és kulináris ajánlatok között. Egyéni látogatóink számára is rendelkezésre állnak csomagajánlataink, ilyen például a *Pezsgő zenei élvezet*: ezen a

vezetésen vendégeinket egy pohár pezsgővel köszöntjük, majd a nyári matiné koncert után egy kastélylátogatáson vehetnek részt.

Mindenezen kulturális kínálatok történelmileg hiteles hátterét az *Esterházy Gyűjteményi Osztály* biztosítja. A kastély épített és kialakított állapotának megőrzése, a kiállított műtárgyak, azok restaurálása, a dokumentumok helyes tárolása, digitalizálása mind a *Gyűjteményi Osztály* feladata. A folyamatos kutatómunka mellet, nagy hangsúlyt fektetnek az új információk publikálására is. A kastély butikjában az ajándéktárgyak mellet számos publikációt is megvásárolhatnak meg a látogatók.

Üzemeltetés

A kastély üzelmetetését a *Schloss Esterházy Management GmbH* látja el, mely az *Esterházy Betriebe GmbH* (Esterházy Vállalatcsoport) alá tartozik. Az *Esterházy Bertiebe GmbH* gazdasági ágazatainak bevételéből tudjuk finanszírozni a kultúrát és a restaurációs munkálatokat.

A mindennapokban a legnagyobb kihívást a szokszínű kínálat okozza számunkra. Számtalanszor előfordul nagyobb rendezvények vagy koncertek alkalmával, hogy változtatni kell az adott tárlatvezetés útvonalán. Ezt nagyban segíti a kastély technikai személyzete és a tárlatvezetésért felelős csapat között kialakult kiváló koordináció. Figyelnünk kell a megfelelő kommunikációra is, időben kell jeleznünk a látogatók felé az esetleges változásokat. A kastély pontosan vezetett rendezvénynaptára lehetővé teszi, hogy az előre bejentkező csoportokat informálni tudjuk az őket érintő változásokról. Egyéni látogatóink számára fontos platformunk a kastély honlapja illetve facebook oldalunk. Előfordul azonban, hogy főszezonban néhány szombaton még így is komoly szervezést kell lebonyolítani, hogy a múzeumot látogatók, a különböző zenei koncerteken vagy egyéb rendezvényen résztvevő vendégeink úgy tudjanak részt venni az általuk kiválasztott programon, minta csak ők lennének egyedü a kastélyban.

A másik nagy kihívás a kiállított tárgyak védelme, megfelelő tárolása, adott esetben a mozgatás is. A *Gyűjteményi Osztállyal* szorosan együttműködve tudjuk ezeket a feladatokat ellátni. Mivel a kastély műemlék, nagy hangsúlyt kell fektetnünk az épület megóvására is. A kastély egyes kiállítási termeiben és útvonalain kis csoportokat tudunk csak végigvezetni és ez bizony az esetek túlnyomó részében azt jelenti, hogy bontanunk kell a csoportot. Egy nagy 50 főből álló csoprtot ha ketté vesszük, az általuk megrendelt kastélylátogatás időbeli eltolását jelenti, azaz 10 perc különbséggel tudjuk indítani a csoport második felét. Több év tapasztalatával a hátunk mögött, ezt a helyzetet teljesen rugalmasan tudjuk kezelni.

A különböző rendezvényekre való felkészülés is nagy figyelmet igényel, mivel a kastély termeiben lévő falikárpitok, padlózat és az egyéb bútorok mind múzeumi jelleggel bírnak. Az ilyen rendezvényeknél nemcsak a műemlékvédelemi, hanem a biztonságtechnikai előírásoknak is meg kell felelni. Minden hét elején előre egyeztetve és pontos terv alapján kerülnek felépítésre, lebonyolításra és lebontásra a különböző rendezvények.

A kastélyban folyamatosan törekszünk az új kiállítási területek akadálymentesítésére is, mely szinén egy nagyon fontos kritérium a működésünket tekintve és az épület évszázadok alatt kialakított formája miatt komoly átgondolást és tervezést igényelt. Mára már csak a kastély látogatóterének kis része nem vehető igénybe a mozgásukban korlátozott személyek számára, az épület történelmi jellege miatt. A kastély épületének állapotát rendszeresen ellenőrizzük ha szükséges, elvégezzük a megfelelő helyreállítást az erre kijelölt szakmai csapattal.

Természetesen ezek mellett igyekszünk folyamatos fejlesztéseket is végrehajtani költségvetésünk függvényében. Jelenleg a Haydn Terem színpadának modernizálása zajlik.

A kastély üzemeltetése nagy hangsúlyt fektet a természet megóvására is, így fontos számunkra a szelektív hulladékgyűjtés. Újrahasznosítható anyagok használata az irodai munkában vagy éppen a nyomtatott marketing kiadványok esetében. A kastély évek óta sikeresen működik együtt a régió olyan partnereivel is, akiknek szintén fontos a környezet védelme, legyen az akár egy gasztronómiai vállalkozás vagy egy olyan beszállító, mely különböző felszerelésekkel látja el a rendezvényeket.

Kiállítások és a turisztikai csomagok értékesítése

Az Esterházy kastély értékesítési politikáját bemutatva három fontos célcsoportról kell említést tennünk:

B2B csoport, ahol fő célunk a célpiacokról érkező látogatók számának növelése, melynek egyik fontos eszökze a különböző szakmai kiállításokon és workshopokon történő részvétel. Fontos piacot jelentenek az európai országok mint például Magyarország, Szlovákia, Csehország, Olaszország, Franciaország. Mindemellett a távolabbi piacok is hangsúlyt kapnak mint például Japán, az Egyesült Államok vagy Oroszország. Gyakran veszünk részt Magyarországon saját szervezésű, más országokban szervezett értékesítési utakon is, amely során meglátogatjuk az utazásszervezőket, utazási irodákat. Fontos megemlítenünk a voucherpartner programunkat, mely különböző kedvezményeket biztosít a belépőkből partnereink, úgymint hotelek, utazási irodák és busztársaságok számára. Turisztikai csomagjaink és programjaink gyakran kerülnek be különböző partner utazási irodák katalógusaiba is.

B2C csoportba tartoznak a turisztikai együttműködések. Szoros kapcsolatot ápolunk a régió turinform irodáival és egyéb kulturális intézményekkel. Fontos számunkra az online plattformokon történő megjelenés is. A helyi idegenvezetők minden év elején kapnak lehetőséget az akkreditálásra. Az az idegenvezető, aki részt vesz az akkreditáláson a kastély házirendjét és szabályzatát szem előtt tartva, önállóan vezetheti csoportjait a kiállítási termekben.

Pan.Reisen / ESC (Esterházy Service Center) itt leginkább a turisztikai csomagok állnak a fókuszban és ezek további programlehetőségekkel történő bővítése. Ide érkezik minden turisztikai kínálatunkkal kapcsolatos megkeresés és itt, egy kézben értékesítik a különböző programjainkat és a helyszíneink kínálatát. A turisztikai csomagok kialakításánál nagy figyelmet fordítunk a belső partnereinkkel történő együttműködésre. Szívesen ajánlunk egy ebédet vagy vacsorát a kastéllyal szemben található *Henrici* étteremben, bórkóstolót a Selektion *Vinotéka Burgenland*ban, mely szintén a kastélynegyedben található. De izgalmas program lehet a donnerskircheni (Fertőfehéregyháza) biogazdaság megtekintése is, regionális termékek kóstolásával összekötve. Partnereinknek évente többször is küldünk hírlevelet az éppen aktuális kedvezményeinkről, illetve kínálatainkról.

A különböző kiadványaink, csomagjaink, ajánlataink és tárlatvezetések tartalmának történelmi hitelességét a *Gyűjteményi Osztály* ellenőrzi. Ez azért is izgalmas, mert ennek köszönhetően a folyamatos kutatási eredmények, új felfedezések is rendszeresen kommunikálva vannak. Fontos megemlíteni, hogy az egyes desztinációkhoz kapcsolódó termékek és szolgáltatások többnyelven elérhetők. Német, angol, magyar, francia, szlovák, olasz, orosz, japán és kínai nyelven tudunk tárlatvezetést biztosítani.

Marketing

A különböző online és offline kommunikációs eszközök kivitelezésében a marketing osztály ad segítséget. Évente aktualizáljuk az Esterházy helyszíneket és programkínálatokat összefogó, szintén többnyelvű kiadványainkat, melyekkel különböző célcsoportokat szólítunk meg. Ezeknek a rendszeres terjesztéséről - kül- és belföldön egyaránt - külön disztribútor gondoskodik, aki felel azért, hogy az adott régió szállodái, turinform irodái, utazási irodái és rendezvényhelyszínei egész éven át rendelkezzenek aktuális információs anyagokkal az Esterházy helyszínekről. A nagyobb koncertekről, rendezvényekről plakátok illetve külön kiadványok, koncertfüzetek is készülnek. A különböző médiafelületeken megjelenő hirdetések, pr-cikkek is a marketing osztály közreműködésével készülnek el.

A social media csatornák napjaink kommunikációjában nagy hangsúlyt kapnak. A kastélynak is van egy igen aktív facebook és instagram oldala német és magyar nyelven is. A magyar EsterházyAusztria facebook oldal az összes Esterházy kulturális helyszínnel kapcsolatos információt összefogó plattform, míg az osztrák felületek desztinációkra bontva vannak jelen. Az oldalaink nagyszámú lojális követőnek örvendenek. A felületek tartalmának feltöltését a social media csapat gondos tervezést követően látja el. Követőink nagyon kedvelik a különböző interakcióra hívó játékokat, posztokat és a történelmi tartalmú érdekességeket de az izgalmas sztorikat is. A különböző nyereményjátékok lehetővé teszik az adatgyűjtést, természetesen az előírt adatvédelmi irányelveket betartva. Német és magyar nyelvű látogatóinknak rendszeresen küldünk hírlevelet az éppen aktuális kulturális kínálatainkról.

Napjaink kihívása

A 2020-as év mindannyiunk számára egy különleges és kihívásokkal teli év volt. Az év eleje sikeresen indult, számtalan csoportfoglalást rögzítettünk. A rendezvényekre és programokra nagyszámú látogatót vártunk. Az előző évek növekedési tendenciájával számoltunk, azonban 2020 március közepén a vírus miatt hirtelen leállt az élet, így nekünk is be kellett zárni a kastély kapuit. Egy teljesen új helyzet előtt álltunk, az első pár hétben sajnos csak a foglalások törlésével, az időpontok átfoglalásával tudtunk foglalkozni. Minden korábbi tervünk meghiúsult, új stratégiát kellett felépítenünk a kialakult helyzethez igazodva. Miközben az otthon „ragadt" emberekhez igyekeztünk az esterházy@home oldalunk segítségével eljuttatni a kiállításaink nyújtotta kulturális élményt, a csapataink a helyszínen már a lockdown feloldása utáni új helyzetre készültek. Mivel a csoportfoglalások tervezett növekedését nem tudtuk tartani, így fókuszálni kezdtünk csomagajánlataink bővítésére. Stratégiai megbeszéléseket tartottunk az egyes újításokkal kapcsolatban. Például a *Kastély-vezetés* programunkat korábban csak idegenvezetővel lehetett végigjárni, így kidolgoztunk egy audioguidos megoldást, amivel a látogatók önállóan is meg tudják tekinteni a túra nagy részét. Természetesen gondolva arra, hogy az így felszabadult termekben megfelelő számú teremőr álljon rendelkezésre. Az eszközparkot nem kellett bővítenünk, hiszen a kastély egyes kiállításain már használatban voltak az audioguidok.

Egyszerűsítettük a kastély belépőjegyeit, a sok kiállításra külön-külön meg lehetett vásárolni a belépőket, ez azonban sokszor bonyolult volt vendégeink számára. Így most kialakítottunk egy *kastély-jegyet*, mely az összes kiállítást magában foglalja. A *kastély-jegy* választható idegenvezetéssel, egyéni látogatóknak a megadott fix időpontokban, csoportoknak

pedig előre egyeztetett időpontban. De vendégeink választhatnak audio-guidot is, így önállóan tudják végigjárni a kiállítási termeket.

Fontos változás, hogy a kialakult helyzet miatt a korábbi nagyobb csoportokat felváltották a kis létszámú csoportok, melyhez nekünk is igazodni kellett. Korábban a csoportos kedvezményt 20 főtől lehetett igénybe venni, míg 2021-től pedig már 15 főtől él a kedvezmény.

Mindezek mellett nagy hangsúlyt fektetünk látogatóink biztonságára, kötelező a kézfertőtlenítés, a maszkviselés és a megfelelő szociális távolság megtartására is ügyelünk, legyen az egy tárlatvezetés vagy éppen egy koncert a Haydn Teremben.

Értékesítési aktivításaink a személyes térből az online térbe kerültek át. Számos online workshopon, szemináriumon, konferencián vettünk részt, melyek segítettek új irányt adni ebben a megváltozott világban. Partnereinkkel állandó kapcsolatot tartva, figyeltük és próbáltuk elemezni az átalakulóban lévő piacot, kreatív és alternatív megoldásokat keresve.

Az Esterházy-kastély jövője

Ma még nem tudhatjuk, hogy hogyan is alakul a 2021-es év, vagy az azt követő időszak. Jelenleg is folyamatosan figyeljük és elemezzük a változásokat, hogy időben, megfelően és hatékonyan tudjunk reagálni. Az Esterházyak több száz év alatt megszerzett szellemi és tárgyi hagyatéka arra ösztönöz minket, hogy ezek a jövőben is elérhetőek legyenek a nagyközönség számára, legyen az egy turista, koncertlátogató vagy éppen egy kutató akit tudományos munkája köt az *Esterházy-tündérbirodalomhoz,* ahogy Goethe is fogalmaz. Kötelességünknek érezzük, hogy ezeket az értékeket ápoljuk és megőrizzük egy szép fenntartható jövő számára.

Nagy-Hanula Viktória[1]

Az újjáéledő hatvani Grassalkovich-kastély Vadászati Múzeum brand építés

Bevezetés

A Széchenyi Zsigmond Kárpát-medencei Magyar Vadászati Múzeum 2014-ben nyitotta meg kapuit a felújított Grassalkovich-kastély épületében, mely Hatvan városának közepén könnyen megközelíthetően a 3-as főút mentén található.

A múzeumot kiemelt Európai Uniós projekt keretében hozták létre. A felújítás 2012-ben kezdődött és 3 milliárd forintból valósították meg a „Széchenyi Zsigmond Kárpát-medencei Magyar Vadászati Múzeum létrehozása – a hatvani Grassalkovich-kastély rekonstrukciója és turisztikai célú hasznosítása" megnevezésű pályázatát. *(1. ábra)*

Az állandó kiállításban nem egy kastélymúzeum került kialakításra, hanem, az ország vadászati múzeumát kívánták létrehozni az épületben. Három szinten került bemutatásra a vadászat története, a Kárpát-medence vad-és halfajai, azok élettere, a vadászat kultúrájának tárgyi emlékei, az ősi gasztronómia, és a múzeum névadóját, Széchenyi Zsigmondot bemutató tárlatok.

Az elmúlt években tudatosan kezdtük a múzeumhoz kapcsolódó ismeretterjesztést, illetve múzeumpedagógiai kínálatunk koncepcióját kialakítani, és egy hosszútávú programot fejleszteni.

1. ábra: A felújított Széchenyi Zsigmond kastély ma vadászati múzeum
Forrás: vadaszatimuzeum.hu

[1] igazgatóhelyettes, Széchenyi Zsigmond Vadászati Múzeum

A létesítmény fiatal múzeumként van jelen a szférában, ám fontos a folyamatos fejlődés, az aktualitásokra, és a látogatói igényekre való reflektálás. Az elmúlt hat év tapasztalatai alapján 2019 év második felében, illetve 2020-ban igyekszünk átalakításokat végezni, a múzeumi szolgáltatásokat bővíteni. Célunk, hogy a tervek szerint 2021-ben megrendezésre kerülő „Egy a természettel" Vadászati és Természeti Világkiállításra, a múzeumban, mint kiemelt helyszínen találja meg a vadászszakma az érdeklődésének megfelelő tartalmakat, érezze magáénak a kiállításokat, a laikus látogatók számára bemutassuk a magyar vadászati hagyományokat, kultúrát, illetve egy objektív képet adjunk a modern vadgazdálkodás fontosságáról. Fontos, hogy ezeken felül a gyermekeknek és családoknak olyan múzeumi lehetőségeket tudjunk nyújtani, aminek következtében az élményszerzésen túl, környezettudatos, természet- és múzeumszerető felnőttekké váljanak.

Ezt elérni, ezeket a tágan értelmezett célcsoportokat egyszerre bevonzani nagyon nehéz. A múzeum nyitásakor hasonló nehézségekkel álltak szembe. A megfigyelések, látogatókutatások, tapasztalatok alapján, a vadász szakmát bevonva igyekszünk ezt a problémát idén megoldani.

Múzeumi kiállítások frissítése

A múzeum nyitásakor újdonság erejével hatott a kiállítás, rengeteg vendéggel büszkélkedhetett. Öt év után, a kiállítást újítani kellett, hiszen úgy éreztük, hogy a múzeum terei sok esetben üres érzéseket adtak. A múlt tárgyi kultúrája mellett az aktualitások nem voltak felsorakoztatva, ezért egy új koncepcióban gondolkodtunk. *(2.ábra)* A 2020-as év, illetve a 2021-es év elején kihívásokkal és nehézségekkel állította szembe- sok más terület mellett- a múzeumi szférát is. Hosszú zárva tartások mellett, rövid időszakokra és szigorú szabályozás mellett tarthatott nyitva a múzeum. Ezt az időszakot hasznosan kihasználva, igyekeztünk a kiállításon és szolgáltatásainkon munkálkodni, hiszen az emberi erőforrást is át lehetett csoportosítani, illetve több idő jutott a munkafolyamatokra.

2. ábra: „A vadászat tárgyi kultúrája" című kiállításunk első terme a felújítás előtt

Forrás: vadaszatimuzeum.hu

Az újra nyitásra a következő frissítéseket, fejlesztéseket hoztuk létre:

A kastély emeleti szárnyait teljes egészében átalakítottuk. A Díszteremből nyíló első helyiségben egy olyan teret alakítottunk ki, ahol átadhatjuk egy vadászkastély igazi szalon

érzését, szinte zsúfolásig tele festményekkel alkotásokkal. *(3.ábra)* A vadászkastélyok berendezése és belső termeinek dekorálása során a trófeák és a fegyverek mellett fontos szerepet kaptak a képzőművészeti alkotások is. Már régi koroktól kezdve vadászjelenetekkel dekorálták a falakat. A vadászkastélyok reprezentatív szalonjainak további hangsúlyos elemei voltak a vadászmotívumokkal díszített egyéb berendezési tárgyak, úgy, mint a bútorok, szobrok, falikárpitok, csillárok és kályhák.

3. ábra: A felújítás után egy vadászkastély szalonjának hangulatát mutatjuk be
Forrás: vadaszatimuzeum.hu

Természetesen elengedhetetlen a vadászati kultúra kortárs művészeinek bemutatkozása, egy országos múzeumi intézményben. Így a Vadászati Kulturális Egyesületet bevonva a következő teremben vonultatjuk fel a különböző területeken alkotó művészeket.

Azt gondoltuk, hogy egy Vadászati Múzeumban fontos kialakítani egy igazi fegyverszobát. A különböző korokra jellemző vadászatokon használatos vadászati eszközök bemutatásakor nem csak a laikus, hanem a vadász is elcsemegézhet a fegyverfejlődést bemutató tárlatban. Ennek kialakításához múzeumokból, illetve magánemberek gyűjteményeiből van lehetőség kölcsönözni a tárgyakat.

Ahogy a szárnyban haladunk az utolsó szoba felé, nem csak a festményekkel, a fegyverekkel akarunk „hűha érzést" elérni, hanem a trófeák mennyiségével is, egy erre kialakított trófeateremben. A cél a meghökkentés érzése. A kiállítások kialakításánál többféle szempont mentén lehet haladni annak érdekében, hogy felkeltse az érdeklődését a látogatónak, olyan érzéseket hagyjon benne, melyet magával tud vinni. Ennek a szárnynak a létrehozásakor egyrészt a szobákon végig haladva a kellemes művészti világtól a fegyvereken keresztül jutunk el az agancserdőbe, másrészt a meghökkentő mennyiségekkel, szinte a zsúfolásig tele termekkel igyekszünk megfogni a látogatót. *(4. ábra)* A kiállítást átfogóan, tömegében, illetve elmélyülve az apró részletekben is meg tudja megismerni.

4. ábra: Trófeaterem

Forrás: vadaszatimuzeum.hu

Természetesen a múzeum kiállításainak átalakítása mellett az ismeretátadás, a látogatók kikapcsolódása, élményeltöltése is fontos szempont. Ennek érdekében a XXI. században elengedhetetlen - természetesen a lehetőségekhez mérten - a modern eszközök beépítése a kiállításba, ahol a látogató célzottan találja meg a számára érdekesnek talált információkat. A modern kor adta informatikai lehetőségek mellett a látogatók kortól függetlenül igénylik a saját kutatásukon, és felfedezésükön alapuló információszerzést. A kiállítási tartalmainkat nem egy általános falon található leíró táblán kívánjuk bemutatni. Mivel nem mindenki ugyanazzal a szókinccsel, érdeklődési körrel rendelkezik, ezért a korosztályi vagy érdeklődési bontásban igyekeztünk a tartalmakat összeállítani. Minden kiállítási egységben egy érintőképernyős panel (legyen az televízió, infótorony stb.) választhat a látogató milyen „megvilágításból" szeretne megismerkedni a tárlattal. Választhat mély, szakmai (vadász) bemutatót, laikus látogatónak íródott általánosabb információkkal megírt, vagy gyerekszemmel, gyereknyelven bemutatott anyagot. Ennek köszönhetően mindenki megtalálja a számára izgalmas tartalmat. A szövegek illusztrálásaként használt képeket is igyekeztünk a szöveg stílusához igazítani, például a szakmai szövegekben kutatásokat bemutató diagrammokat, agancsbírálati ábrákat is elhelyeztünk, míg a gyerekek részénél meseszerű, színes rajzok találhatók. A kiállítás feldolgozásában, további különböző digitális játékok segítenek, mint például a barokk vadászkonyhában, egy barokk kori recept „megfőzése" a fegyverteremben egy sörétes vadászpuska összeszerelése, vagy a preparálás lépéseit bemutató ügyességi játék.

A múzeum épületében fontos egy olyan helyiség kialakítása is, ahol a vendégek várakozni tudnak, például a tárlatvezetés előtt, vagy akár a múzeum megtekintése után, játékos formában el tudják magukban mélyíteni a látottakat, hallottakat. Ezért mi is egy játszó/kutató szobát hoztunk létre, ahol a hagyományos mechanikus fa játékok mellett, érintőképernyőkön is az előbb említett három bontásban kutathatnak az érdeklődők. A játékok között különböző nehézségi fokozatokban állatok lábnyomait bemutató memória játék, klasszikus OXO játék vagy kvíz található. A szakmai vadász fokozaton a vadászvizsga kérdéssorán tud végig haladni a játékos, így tét nélkül gyakorolhat, vagy esetleg a már vizsgával rendelkező vadász tesztelheti tudását. A közepes szinten a vadfajokról és vadgazdálkodásról teszünk fel eldöntendő kérdéseket, a gyerkőcök pedig az állatokról szerzett tudásokat tehetik próbára.

Természetesen ezeknek az eszközöknek is illenie kell a kiállításba, a termek hangulatába. A kiállítások és terek rendezésénél ügyelni kell az egységességre és minden egyes részletnek

mutatnia kell az üzenetet. Nem feltétlenül mutat jól egy modern eszköz a kastélytermekben. Ennek áthidalására több módszer lehetséges. A Vadászati Múzeum esetében a terem hangulatához illő matricát kaptak az eszközök, illetve más tárgyakkal, például hullajtott aganccsal vagy fából készült kerettel építettük körbe őket.

Ifjúságnevelés

A múzeumpedagógiai koncepcióra fektetjük az egyik legnagyobb hangsúlyt, hiszen múzeumunk egyik zászlóshajója az ifjúságnevelés. Foglalkozásaink, múzeumi óráink 3-18 éves korosztálynak, az életkori sajátosságokat, érdeklődési köröket, számos témában egész évben elérhetőek a csoportok számára. Emellett vetélkedőket, témanapokat, nyári táborokat szervezünk. Mivel széleskörű a pedagógiai tevékenységünk, szerettünk volna egy központi alakot, aki segíti és összefogja a munkánkat. 2018-ban Ferenc Tamás egri festőművész alkotta meg a múzeum mesefiguráját, akit már születése óta bemutattunk a nagyközönségnek. Mindenképp állatot szerettünk volna választani, fajtájának meghatározásához pedig a hozzánk érkező óvodás gyerekcsoportok ötleteire hagyatkoztunk. Miután néhány állatra szűkült a kör, a gyerekek történetein keresztül figyeltük meg, kinek a meséit, kalandjait hallgatják szívesebben. Miután eldőlt, hogy egy vérbeli vadászkutya, a drótszőrű magyar vizsla lett a befutó, a nevének kiválasztásához is a látogatók segítségét kértük. Több héten keresztül a múzeumban kihelyezett dobozba helyezhették el a látogatók az névjavaslataikat. A győztest egy névadó buli keretében mutattuk be a nagyközönségnek, bábelőadással és főszereplőnk igazi dublőrével. Pitypang Aladár azóta is a gyermekprogramjaink központi alakja. *(5.ábra)*

5. ábra: Pitypang Aladár , múzeum „munkatársa”
Forrás: vadaszatimuzeum.hu

A kiállításokban „Tudtad-e” táblákon is megjelenik, továbbá felfedező családi füzetünk főszereplője is. Emellett családi és iskolás csoportoknak is kínálunk olyan foglalkozásokat, ahol Pitypang Aladár dublőrje, egy igazi drótszőrű magyar vizsla is jelen van a foglalkozáson, és bemutatók segítségével hozza közelebb a gyerekekhez a természetet és a vadászatot. Az idei évben mesekönyv is készült a kalandjairól. A mesék egy része a múzeumban játszódnak, egy részük pedig az erdőn. A történetek arról szólnak, milyen kalandokat él át Aladár a két különböző munkahelyén. A mesekönyvben a vadászat történetét, Magyarország vadfajait, illetve a vadász öltözetét, felszerelését és munkaeszközeit mutatjuk be. Aladár megteremtésével az volt a célunk, hogy ha az országban bárki találkozik az ő személyével tudja, hogy ő a Széchenyi Zsigmond Vadászati Múzeum munkatársa.

Amint látszik, igyekszünk egy egységes Vadászati Múzeum brandet építeni, mind a múzeum épületében, mind az online térben. Mivel a 2020-as évben kialakult pandémiás helyzet miatt számos kihívást tárt a múzeumok elé, ezért fontos volt az online tartalmak

létrehozása, a digitális oktatás támogatása. A bezárt múzeum falain belül folyamatosan gőzerővel folyt a munka. A múzeumok 2020 március közepétől a járvány megfékezése érdekében nem fogadhattak látogatókat.

A tavaszi időszakban a múzeum rengeteg gyermekcsoportot fogad a különböző témájú és korcsoportoknak szóló múzeumpedagógiai foglalkozásain. Emellett számos családi program lemondása is szükséges volt. A látogatói visszajelzések arra motiválták a múzeum munkatársait, hogy minél gyorsabban reagálni kell a kialakult helyzetre, hisz várták a múzeumlátogatást.

Az igazi múzeumélményt videókkal, a hozzájuk kapcsolódó tartalmakkal igyekezett az intézmény pótolni. Fontos volt a heti tematika kialakítása, a Nemzeti Alaptanterv és az aktualitások (világnapok, évfordulók, természeti aktualitások) figyelembevétele. A tartalomgyártás során három fontos cél rajzolódott ki, idővel pedig még egy további is megjelent:

1. az óvodai és iskolai online oktatás segítése, színesítése, a pedagógusoknak feladat, illetve játékgyűjtemény létrehozása *(6. ábra)*
2. az online tér előnyeit kihasználva megismertetni a múzeumot a célközönséggel
3. a múzeum munkatársai maradandó és innovatív értéket alkossanak

+1: más múzeumok részére adaptálható produktumot hozzunk létre.

Több iskolától és pedagógustól jövő visszacsatolás bizonyította, hogy tudtunk segíteni a digitális oktatásban, sokan használták a tartalmainkat. *(6. ábra)*

A múzeumi szakma is elismerését mutatta a programunk iránt, hiszen 2020-ban Múzeumpedagógiai Nívódíjat nyert ez a kezdeményezésünk. A múzeum munkatársainak új kihívásokkal kellett szembenéznie, és a munkaköri feladatok is megváltoztak. Fontos volt, hogy aki szeretett volna részt venni a projektben, mindenkinek lehetőséget biztosítsunk. A feladatok kiosztásánál elsősorban a motivációt, személyes kompetenciát és személyes érdeklődési körét vettük figyelembe. Így szinte mindenki kilépett a munkahelyi komfortzónájából és egy emberként kezdtünk dolgozni a projekten. Egymást segítve tudtuk ezt létrehozni, igazi múzeumi családként vehettük át az elismerést.

6. ábra: Forgatás a Vadászati Múzeumban

Forrás: saját felvétel.

A másik fontos célunk az volt, hogy mivel elég fiatal a múzeum, kevesen tudnak a létezéséről Magyarországon. Ezért az internet adta lehetőségeket kihasználva szerettük volna

beemelni a köztudatba. Az online tartalmak segítségével számos célcsoportunkhoz elértünk, megismerték a múzeum kiállításait, megismerték a kollégákat. Nyári tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy teljes mértékben sikeres volt ez a terv, hiszen sokkal többen látogatták meg a múzeumot, illetve a szervezett programjainkat, mint az előző nyáron.

Az újabb zárva tartás alatt újabb sorozatokat is indítottunk. A látogatók mindig érdeklődést mutatnak aziránt, mi történik a színfalak mögött, kíváncsiak mivel foglalhatják el a múzeum munkatársai magukat egy olyan időszakban, mikor nem fogadhatnak látogatót, hogy születik meg egy új időszaki kiállítás, vagy épp hogyan alakulnak át az kastély egyes terei. Ezt hivatott bemutatni az Átalakítás alatt című sorozatunk.

Videóinkban és további tartalmainkban egységes arculatot mutatnak a múzeum munkatársai (egyenruha viselése), a múzeum logójának való megjelenése minden tartalomnál fontos, filmjeink egységes intrókkal kezdődnek.

Amennyiben a múzeum tudatosan nyúl a tapasztalatokhoz, és ezek mentén egy tudatos ütemterv szerint alakítja ki akár a múzeumi akár a digitális térben a múzeumi munkáját, akkor a látogatókban hagy időt leülepedni, mely odáig tud alakulni, hogy a tervszerűség, és menetrendszerűség miatt, már kiszámíthatóan várja, és érdeklődik az új programok iránt, nagyobb motivációval fordul a múzeum felé, és tér be vagy tér vissza újra.

Következtetések

Következtetésképp elmondhatjuk, hogy nem csak a régi, poros kiállításokat kell néha megújítani, hanem folyamatosan reflektálni és reagálni kell a változásokra. A múlt tárgyi értékei mellett az aktualitások, illetve a régi és az új korok közötti összefüggések bemutatása is fontos, hisz így könnyebb az érzelmi kötődés létrehozása a látogató és a kiállítás között. A XXI. században olyan gyorsan változnak a trendek, illetve a látogatói igények, hogy egyre kevesebb ideje van egyhelyben állni az intézményeknek. A széleskörű lehetőségek miatt számos „versenytársa" lett a múzeumoknak, dolgozni kell a látogatóikért. Minden intézménynek más és más lehetősége van az újításokra. Természetesen a gazdasági helyzettől kezdve, a munkatársak motiválásán át, számos út vezethet a változásokhoz. Egy jó, ötlet, egy kreatív csapat kevés anyagi befektetéssel is olyan programot, kiállítási elemet, szolgáltatást tud létrehozni, melyet szívesen próbálnak ki a látogatók. Fontos, hogy a múzeum vezetősége maximálisan támogassa az új-és nem mindennapi ötleteket, ezzel is motivációt adva a kollégáknak.

A márkaépítés kevésbé ismert a muzeális intézmények, várak és kastélyok esetében. Ám a tudatos és hosszú távú tervezés, az egységes arculat kialakítása épp úgy fontos számukra is. A Vadászati Múzeum esetében, akár a videók egységességével, akár Pitypang Aladár alakjával az a célunk, hogy az ország bármely pontján felismerjék, hogy rólunk van szó, visszatérő, a múzeumot megszerető látogatói kört alakítsunk ki.

Báryné Dr. Gál Edit[1]

A Mátra Múzeum szerepe Gyöngyös és környéke kulturális életében

Gyöngyös város és környéke kiemelkedő műemlékei és épített örökségei közé tartozik a Mátrába vezető 24-es út mentén található Orczy kastély, ami az 1950-es évek óta a Mátra Múzeumnak ad helyet, ami Magyarország legnagyobb természettudományos gyűjteményével rendelkező vidéki múzeuma. Az itt található kiállítások a természettudomány mellett számos helytörténeti és vadászattörténeti tárgyat is bemutatnak.

Azt a földterületet, ahol ma a kastély és a park található, Orczy István kapta 1723-ban földesúri jogon a várostól, hogy ott kertet építsen.

Ezt a városon kívüli veteményes kertet alakította át fia, báró Orczy I. Lőrinc 1770-ben, amikor felépíttette U alaprajzú, nyitott árkádos barokk vadászkastélyát, melynek freskóképei a 2000-ben történt felújítás során kerültek elő. Orczy Lőrinc farkasvadászatok alkalmából olyan ismert főuri családokat is vendégül látott e helyen, mint az Almásyak, Grassalkovichok és az Esterházyak.

Az 1826-ban történt átépítés során ebből a barokk kastélyból, érintetlenül hagyva a déli és nyugati szárnyat, egy négyzet alaprajzú zárt udvaros, klasszicista stílusú városi palotát alakítottak ki báró Orczy II. Lőrinc és családja számára. Az épület a mai napig ezt az alaprajzot őrzi. Az átépítés Zohfal Lőrinc, a szobrászati alkotások Uhrl Ferenc nevéhez kötődnek.

Mivel báró Orczy II. Lőrincnek nem született fiú gyermeke, így birtokai – családon belüli öröklés útján - a gróf Szapáryak, majd a herceg Auerspergek, a gróf Westphalenek, később a báró Wildburgok tulajdonába kerültek. Telekcserékkel megnövelték az egykori, részben veteményeskert területét, s a kor divatja szerint angolparkot hoztak létre, ahol felépült a neogót stílusú üvegház. A parkot a 19. század végén és a 20. század elején különleges növényei miatt előszeretettel látogatták a dendrológusok.

A palotát és a hozzá tartozó parkot a család leszármazottai 1936-ban eladták Gyöngyös városának, melynek vezetése a kastély múzeumként való működtetését tűzte ki célul. A kastély és a múzeum története azonban csak később fonódott össze.

A múzeumalapítás gondolata Gyöngyösön Dr. Hanák Kolos kúriai bíró nevéhez fűződik. Ő hozta létre a Magyar Kárpát Egyesület Mátra Osztályát és hosszú évekig az egyesület elnökeként szervezte és fejlesztette a Mátra turizmusát. Az osztály égisze alatt jött létre szinte működése első lépéseként 1887 májusában a Mátra Múzeum, amelynek már 133 éve elsődleges feladata a természetrajzi, gazdaságtörténeti és történeti értétek összegyűjtése, nyilvántartásba vétele és bemutatása a nagyközönségnek.

---

[1] történész, a Mátra Múzeum igazgatója

A kezdeti gyors és látványos eredményeket követően a múzeumügy a mátraalji városban nehéz utat járt be, aminek fő oka, hogy többszöri kezdeményezés ellenére sem épült önálló épülete. A gyűjteményenként külön-külön elhelyezett kiállítási anyag sorsa 1917. május elsején vált kritikussá, amikor a polgármester a háborús eseményekre való tekintettel minden múzeumot, minden közgyűjteményt bezáratott. Ezt a tényt csak tetézte, hogy 1917. május 21-én tűzvész tört ki Gyöngyösön, aminek következtében a város két harmada leégett. Az 1917-es tűzvészben a tárgyak jelentős része a leltárkönyvekkel együtt megsemmisült, így nem tudunk még következtetni sem az akkori gyűjtemény nagyságára. Három évvel később Dr. Puky Árpád polgármester újjá szervezi a Múzeumi Egyesületet és a Mátra Múzeum régi tárgyaiból létrehozza a városi múzeumot.

1918 és 1945 között polgármesterek, egyházi személyek és gimnáziumi tanárok próbálták életben tartani a múzeumügyet Gyöngyösön. 1931-ben Guba Pál piarista tanár vezetésével összeolvadt Gyöngyös Megyei Város Múzeuma és a Gyöngyösi Római Katolikus Egyházi Múzeum. A megmaradt, több helyen elhelyezett múzeumi anyagot 1944-ben Guba Pál piarista tanár, plébános - aki egy személyben a múzeum igazgatója is volt - a kálvária templom épületébe hordatta, az ajtót lepecsételtette, és egy táblát akasztott rá „A front miatt zárva" felirattal. 1945 után a múzeum és a múzeumi tárgyak sorsát a politikai csatározások pecsételték meg. A gyöngyösi múzeumügyben a fordulat 1951 tavaszán következett be, amikor a járási pedagógus továbbképzés résztvevőinek a gyöngyössolymosi iskolaigazgató, Nagy Gyula bemutatta saját iskolai kiállításukat. Ekkor, a járás vezetőinek döntése nyomán, ismét elkezdődött a szervezés.1952. május 2-án megalakult a Múzeumszervező Bizottság, s 1952. szeptember 1-jén jelképesen létrejött a Mátra Múzeum, amelynek a város átadta a korábbi múzeumokból még megmaradt tárgyakat, vezetőjének pedig Nagy Gyulát nevezte ki.

Mint ahogyan már említésre került, 1936-ban a város megvásárolta a kastélyt és a kertet az akkori tulajdonosoktól. Az elképzelések szerint az északi és keleti szárnyban az eredeti berendezéssel nyílt volna meg a „kastély-múzeum", ahol bútorok, festmények fegyverek, használati tárgyak, emléktárgyak kaptak volna helyet, míg a családi levéltár a földszint déli és nyugati szárnyába került volna. A történelem azonban másképp alakította a kastély sorsát. A háború alatt lengyel, majd erdélyi menekülteknek adott otthont az épület. Az 1950-es években „a kor szokásainak megfelelően" beköltöztették a szakmunkásképző iskolát és annak kollégiumát. Ekkor visszavonhatatlan rombolás történt az épületben: felszedték az intarziás parkettát, leszerelték az eredeti míves kilincseket, falakat bontottak, eltörölve a régi házi színpadot és a tükörszobát.

A változás 1954. július 12-én következett, amikor kiköltözött az iskola, hogy átadja a helyét a Nagy Gyula által vezetett Mátra Múzeumnak és az alakuló városi könyvtárnak. Ekkor kezdődött az épület kiürítése és múzeumi célokra történő kialakítása.

Az első kiállítás megnyitására 1957. július 21-én került sor a kastély felújított emeleti termeiben. Ezt követően 15-20 évenként követték egymást az új állandó kiállítások. 1970-ben nyílt meg a „Mátra" című tárlat, ahol először került bemutatásra a Mátraderecskén 1949-ben feltárt mamutcsontváz, amely azóta a múzeum jelképe lett. *(1. ábra)*

1. ábra: Az Orczy kastély aulájában található mátraderecskei mumutcsontváz napjainkban is a Mátra Múzeum legismertebb látnivalója

Forrás: Magyar Balázs felvétele

A város- és vadásztörténeti kiállítást 1984-ben, Gyöngyös várossá nyilvánításának 650. évfordulója alkalmából nyitották meg. A Múzeum mindig is rendszeres úti célja volt a mátrai kirándulásoknak és osztálykirándulásoknak. Látogatottságának csúcspontját 1999-ben érte el, amikor a kastélyépület renoválása és átalakítása miatti bezárás hírére több mint 200.000 látogatót fogadott.

2000-ben a város és a megye közösen pályázott a kastély felújítására és a kastélykert revitalizációjára, amire azért volt szükség, mert az épület megyei, míg a kertvárosi tulajdonban volt. Az elnyert 2,5 milliárd forintból első ütemben a kastély készült el, amit 2007. május 15-én nyitottak meg, benne helytörténeti, vadászattörténeti és ásványtani kiállításokkal, a természettudományi pavilon, a pálmaház és a kert pedig 2009-től várja látogatóit. *(2. ábra)*

2. ábra: A Mátra Múzeum a megújult Orczy kastélyban

Forrás: Magyar Balázs felvétele

A sikeres projekt révén egy olyan komplex intézmény jött létre, ami helytörténeti kutatóbázisként valamint környezet- és természetvédelmi oktatóközpontként fogadhatja a látogatókat. A Mátra Múzeum eddigi működésének egyik legnagyobb sikerét a 2010-es esztendő hozta, amikor a létesítmény a teljes körű múzeumfejlesztésért, a kiállításokhoz kapcsolódó muzeológiai és közművelődési munkáért elnyerte „Az év múzeuma”-díjat.

2012. december 31-én a Mátra Múzeum története új mérföldkőhöz érkezett: A létesítmény a Magyar Természettudományi Múzeum kezelésébe került, annak önálló működési engedéllyel rendelkező tagintézménye lett. Tulajdonjogilag az Orczy-kastély állami tulajdonban, a kastélykert és a természettudományi pavilon pedig városi tulajdonban maradt. Az intézmény fő profilja a természettudomány, de emellett továbbra is tevékenységi körébe tartozik a helytörténeti tárgyak, dokumentumok gyűjtése, feldolgozása, a helyi tárgyi, szellemi, épített örökség feltárása, a kiállításokra alapozott komplex természetismereti, helytörténeti múzeumpedagógiai programok rendezése, szervezése, lebonyolítása. A Magyar Természettudományi Múzeum Mátra Múzeuma szakmai besorolását tekintve tematikus múzeum, gyűjtőköre kiterjed a természettudományokra és a történelmi emlékekre. Az intézmény küldetése, hogy „felébressze és fenntartsa a természet és kultúra sokféleségének megismerése és megértése iránti igényt és elkötelezetté tegye a társadalom tagjait a természeti környezet és kulturális értékek megőrzése iránt. Ennek érdekében gyűjti, őrzi, kutatja és bemutatja a természettudományokra és történettudományokra jellemző tárgyakat és ismereteket, különös tekintettel az észak-magyarországi régióra és Gyöngyös város környékére.” (matramuzeum.nhmus.hu)

A Magyar Természettudományi Múzeumért Alapítvány 2017 májusában pályázatot nyújtott be az EFOP-3.3.6-17 számú felhívásra, melynek segítségével megtörtént a múzeum kastélyépületében az egykori ásvány- és őslénytani állandó kiállításoknak helyet adó négy emeleti terem átalakítása. Így létrejött a legmodernebb multimédiás, audiovizuális eszközökkel felszerelt, immár a legifjabb múzeumlátogatók igényeit is teljes mértékben kielégítő élményközpont.

A Magyar Természettudományi Múzeum Mátra Múzeuma évi mintegy 50 ezer fős látogatói számával Gyöngyös legjelentősebb kulturális és turisztikai csomópontja, ugyanakkor fontos szerepet játszik a gyöngyösi lokálpatriotizmus megerősítésében, valamint az iskolán kívüli oktatásban és nevelésben is. A gyöngyösi tankerület huszonegy oktatási intézményéből minden évben több ezer gyerek látogatja szervezett múzeumpedagógiai foglalkozások keretén belül a Mátra Múzeumot, melynek kiemelt közművelődési programjai a Zöld Jeles Napokhoz, a Múzeumok Éjszakájához vagy a Múzeumok Őszi Fesztiváljához kapcsolódnak. Az intézmény 36 féle múzeumpedagógiai órát kínál az iskoláknak, ami évente körülbelül 5000 diák részvételét jelenti. Az elmúlt, világjárvány előtti időszakban a múzeum éves látogatószáma 45.000 – 50.000 fő volt. Az intézmény 2020-ban 150 gyereket fogadott nyári táboraiban, a természettudományi pavilonban 40 család tartotta gyermeke születésnapi zsúrját, ezen kívül évente 5-6 esküvő és lakodalom zajlik a kastély aulájában és közel ugyanennyi házasságkötés a kertben, a szigeten.

A múzeum rendezvényei elsődlegesen a helyieket célozzák meg, de ezekre természetesen a környező településekről is érkeznek látogatók. Az esküvők, és születésnapok mellett hangversenyek, konferenciák, céges rendezvények, valamint egyéb jeles évfordulók is megrendezésre kerülnek a megújult épületben. Az Orczy kastély Gyöngyös kulturális életében betöltött szerepét hűen tükrözi az a tény is, hogy minden évben itt kerül megrendezésre a város legimpozánsabb rendezvénye, a városbál.

Fóris Kinga[1] - Fóris Réka[2]

A Haller Kastélyszálló sikereinek titka

A múlt idők eleganciáját sugárzó négy csillagos marosugrai Haller Kastélyszálló a történelmi Erdély első 1989 után visszaszolgáltatott, magánosított és teljes egészében restaurált kastélya. Marosvásárhelytől 22 km-re a Maros bal partján, a Kolozsvár-Marosvásárhely országút (E60) mellett fekszik, 9 km-re található a Marosvásárhelyi Nemzeti Repülőtértől. *(1. ábra)*

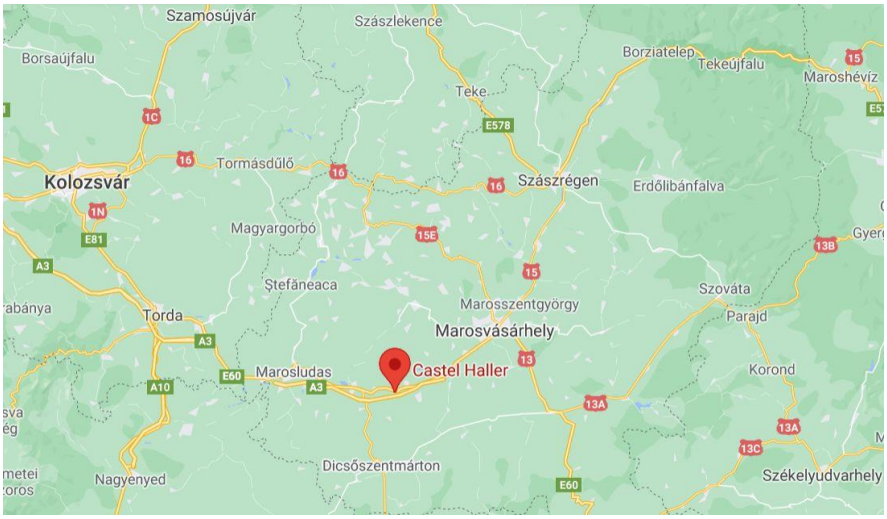

1. ábra: A Haller kastélyszálló közúti megközelíthetősége

Forrás: google.hu

Marosugra több tulajdonost követően 1610-ben, házasság útján került a Haller család tulajdonába. A Hallerek története a XII. században kezdődik. A Frankföldi (ma Bajorország) Nürnberg városát tartják ősi származási helyüknek. A kastély a XVIII. században épült késő barokk stílusban.

1949-ben a kastélyt államosították, a kommunista diktatúra évei alatt közintézmények működtek benne, az elhanyagolt épület állapota azonban drasztikusan romlott. A már szebb napokat is látott kastély az 1990-es évek során különböző tevékenységeket folytató intézményeknek adott helyet (iskola, óvoda, irodahelyiség, raktárhelyiség, bentlakásos kollégium, pékség stb.).

A már csaknem romos állapotba került építményt a kommunista diktatúra bukását követően szolgáltatták vissza jogos tulajdonosának, Haller Ilonának.

A Hallerek örökségét marosvásárhelyi Fóris Csaba és családja 2007-ben vásárolta meg egy kastélyszálloda létrehozásának céljából.

---

[1] tulajdonos, Haller Kastélyszálló
[2] tulajdonos, Haller Kastélyszálló

A Haller kastély felújítását hosszú állagmegóvási munkálatok előzték meg. A felújított kastélyban 2012 óta szálloda, étterem és borospince működik. A műemlék épület termei és szabadtéri adottságai alkalmassá teszik kongresszusok, konferenciák, tanácskozások, továbbképzések, szemináriumok, esküvők, eljegyzések, keresztelők, koktélpartik, fogadások, díszvacsorák, bálok, koncertek, hangversenyek, valamint egyéb üzleti és családi rendezvények lebonyolítására. *(2. ábra)*

2. ábra: A Haller kastélyszálló rendezvényeknek is ideális helyszínt biztosít
Forrás:castelhaller.ro

Az étterem és a konferenciaterem a Kastély első emeletén kapott helyet. A szállodához tartozó étterem, ami az erdélyi és a nemzetközi konyha legkitűnőbb specialitásaival várja vendégeit, rendezvények esetén 120 férőhellyel rendelkezik, míg a la Carte kiszolgálásban 60 fő fogadására alkalmas.

Az első emeleten egy nászutas lakosztály és egy apartman, a második emeleten pedig 12 barokk stílusban berendezett szoba található. Az alagsor egy borospincének ad helyet, ahol borkóstolókra és nótaestekre várják a vendégeket. A kastély alagsorában lévő hangulatos borospince egykor a helyi hatóságok által használt zöldségtároló raktárak része volt, helyi kutatások szerint már az épület kezdetleges fázisában is létezett. A pince számos esetben szolgált menedékül a Haller család leszármazottjainak és a falu lakóinak egyaránt. A helyi lakosok elmondásai szerint a pincét a második világháború ideje a leginkább búvóhelyként használták. A pince menedékhelyként történő felhasználását semmi sem bizonyítja jobban, mint a legnagyobb érdekességnek számító egykori alagútrendszer, amely a Haller család kerelőszentpáli birtokával kötötte össze a kastélyt egy körülbelül 5 kilométeres szakaszon. Az alagútrendszer mára már beomlott. Az eredeti pince helyreállításával kialakított helyiségben

akár száz fő is kényelmesen elfér, így alkalmas meetingek, tréningek, borvacsorák lebonyolítására, de családi és baráti összejövetelek helyszíneül is szolgálhat.

A kastély gyógyturisztikai szolgáltatásokkal történő bővítése és a wellness-központ létrehozásának előzményei egészen a 19. századig nyúlnak vissza. A híres erdélyi író és néprajzi gyűjtő Orbán Balázs több alkalommal is vendégeskedett a Haller családnál. A Székelyföld leírása című munkájában említést tett róla, hogy Marosugrán 1861-ben fedezték fel a felszínre törő sós, jódos vizet, amelyet többféle betegség gyógyítására is sikeresen alkalmaztak. A krónikus reumatikus betegségek, poszttraumatikus mozgásszervi betegségek, a perifériás idegrendszer krónikus bántalmainak enyhítésére és gyógyítására is alkalmas gyógyvíz a Fóris család számára egy kiaknázható lehetőséget jelentett egy fürdő- és wellnessközpont létrehozására. A fürdőközpont kivitelezése vidékfejlesztésre szánt európai pályázati forrásokból és saját hozzájárulásból valósult meg.

2015-ben megnyitotta kapuit a wellness központ, amiben helyet kapott egy gyerekmedence, jakuzzi, sókamra, szauna, finn szauna, valamint sós vizű medence, melynek vize az ingatlan területén működő forrásból származik, emellett különböző masszázsokat is igénybe vehetnek a vendégek. A kastélyok és várak fontos szerepet játszanak a helyi gazdaságfejlesztésben, ami Marosugra példáján azt jelenti, hogy a település felkerült Erdély turisztikai térképére. Az adóbevételek a helyi önkormányzatnak, a munkahelyteremtés a helyi társadalomnak jelent előnyt. A szabadidős-rekreációs központ a helyi lakosság számára is fontos, életminőséget növelő tényezőt jelent. A településért nagyon sokat tett a Richter Gedeon gyógyszeripari cég is, ami rendszeresen szervez csapatépítő tréningeket a kastélyszállodában. A kastélyszálloda családi vállalkozásként működik, ezért a hosszú távú fennmaradás feltétele a folyamatos fejlesztés. A kastély jó megközelíthetőségének és színvonalas szolgáltatásainak köszönhetően a különböző utazási ajánlatokban is gyakran szerepel. A kastélyszálloda üzemeltetői kezdetben nagyon sok utazási irodával vették fel a kapcsolatot, így számos sikeres együttműködés is kialakult. A kastélyszálloda menedzsmentje azt tapasztalta, hogy a vendégek egyre inkább a kisebb, családias hangulatú szállodákat keresik, emellett Erdély esetében rengeteg turista a múlt iránt is nagy érdeklődést mutat, ezért a fenntartók a vállalkozás arculatának kialakításakor nagy hangsúlyt fektettek az épület történelmi jellegére.

Az online megjelenés nagy szerepet játszik a Haller Kastélyszálloda kommunikációs politikájában. Romániai és anyaországi portálokon egyaránt hirdetnek, de olyan szállásfoglalásra használt weboldalakon is szerepelnek, mint a booking.com.

A kastélyszálloda a falusi turizmushoz a helyi kertészeti növények termesztésével és felhasználásával kapcsolódik, de megrendezésre kerülnek csillagtúrák, gasztronómiai programok és borkóstolók is. Marosugrát hagyományőrző településként tartják számon, olyan a turisták számára is népszerű rendezvényekkel, mint a Márton-nap, ezen kívül minden évben megszervezik az Anna-bált is. Valentin-nap és a Nemzetközi Nőnap alkalmából mindig különleges menüvel várják a vendégeket.

A kínált gyerekprogramok közül népszerűnek számít a kürtőskalács- és a mézeskalácssütés. Rendezvényeikre meghívnak iskolákat, óvodákat és a helyi közösséget. Karácsonykor meseolvasást és kántálást szerveznek, árva gyerekeket hívnak meg.

Mivel a felújított Haller kastély volt első erdélyi kastélyszálló, újdonságnak számított az utazni vágyóknak, teljesen új kínálattal színesítve Erdély turisztikai palettáját. Az első évben még kevesebb vendéget üdvözölhettek a szálló munkatársai, ezt követően azonban egyre több látogatója lett a kastélynak. A folyamatos fejlesztések, mint például a wellness-központ létrehozása jelentősen növelték a kastélyszálló vendégforgalmát, de a különböző üdülési

utalványok is ösztönzőleg hatottak a foglalásokra. Annak ellenére, hogy a kastélyszálló Marosvásárhely vonzáskörzetében helyezkedik el, a megyeszékhelyről kevesebben látogatnak el a marosugrai kastélyba, mint amennyire a tulajdonosok előzetesen számítottak. A marosvásárhelyiek a vendégkörnek csupán negyedét teszik ki, a foglalások nagy része az anyaországból érkezik, de szép számmal látogatják a kastélyt Nyugat-Európából is.

Tartalomjegyzék

Wirth Gábor:
Az Edutus Egyetem előszava és köszönetnyilvánítása 5

Virág Zsolt:
Megújuló és turisztikai vonzerővé váló kastélyok és várak határon innen és túl 7

I. Fejezet: Fenntartható vár- és kastélyturizmus fejlesztés

Kulcsár László – Bodrogai A. László:
Várak, kastélyok és a kulturális turizmus a Kárpát-medencében 15

Katona Judit – Dr. Gyuricza László – Schmeller Dalma – Masinka Kitti – Karsai Viola Mária – Sümeghy Dávid:
A fenntarthatóság elveinek érvényesülése a kastélyok turisztikai hasznosítása során. 23

Gászné Bősz Bernadett:
Hatékony interpretáció: sikeres vár 33

Köbli Ádám - Horváth Zoltán:
A Festetics-örökség szerepe és fejlesztési lehetőségei a Nyugat-Balaton térségében 43

II. Fejezet: Történelmi örökség és turizmus

Galambos István:
A keszthelyi Festetics-kastély sorsa 1945-ben 63

Berek Patrícia:
Omladozó fellegvár - a péceli Ráday-kastély 73

Wirth Gábor:
Várak - kicsit másképp - a történelmi értékek megőrzésének új lehetőségei 83

III. Fejezet: Történeti kertek

Fekete Albert:
A kastélykert - érték és örökség 99

Schmeller Dalma - Katona Judit:
A kastélyparkok, mint az organikus kertészkedés és a kertturizmus helyszínei 109

Bálint Krisztina:
Történeti kertek fenntartható szemléletű kezelése 119

IV. fejezet: Esettanulmányok

Glázer Tamás:
A Nemzeti Örökségvédelmi Nonprofit Kft. tevékenységének bemutatása, 2020 131

Mező Tibor - Petrus György:
A Kárpáteurópa Utazási Iroda jelentősége a történelmi Magyarország vár- és kastélyturizmusában 137

Illés Gábor:
Fenntartható fejlődés Disneyland nélkül: A füleki vár mint turisztikai desztinációs pont múltja, jelene, jövője 141

Madarászné Kalmár Mária:
Esterházy-kastély, Kismarton 155

Nagy-Hanula Viktória:
Az újjáéledő hatvani Grassalkovich-kastély. Vadászati Múzeum brand építés 165

Báryné Dr. Gál Edit:
A Mátra Múzeum szerepe Gyöngyös és környéke kulturális életében 173

Fóris Kinga – Fóris Réka:
A Haller kastélyszálló sikereinek titka 177